

02.G.II.3779-3781

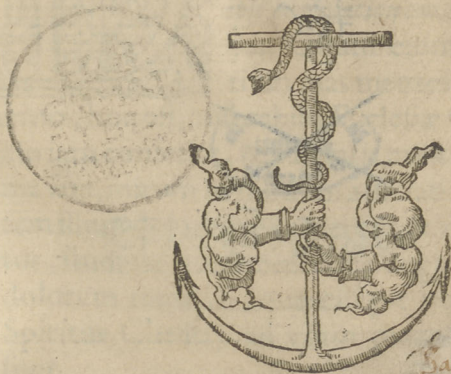
2

H A G G A E V S P R O P H E T A .

*IN QUEM ACCESSIT LU-
culentissimus Commentarius ex publicis D. Io-
annis Iacobi Grynaei, in Academia Basiliensi Theo-
logiae professoris, praelectionibus collectus, & nunc
primum ab eodem in lucem editus.*

Additus est Index, ex quo harum praelectionum
quanta sit utilitas, apparet.

S. G.

Samuel Meivens

GENEVA,
APVD EVSTATHIVM VIGNON.
M. D. LXXXI.

H A G G A E V 2
P R O P H E T A
I M O R B I A C C E S S I T E S
[Faint mirrored text from the reverse side of the page]

760

06.6.11.3779

[Faint mirrored text from the reverse side of the page]

ILLUSTRI ET INCLYTO
DOMINO D. HVLDRICHO

Fuggero, Kirchbergæ & Vveissenhornæ

Domino, eruditorum Patrono,

S. D. P.

VLCISSIME dictum est à
Filio Dei, Iesu Christo Domino
nostro: *Beati qui lugent: quoniam
ipsi consolationem accipient.* Mat.
5.4. Quum enim vbique gen-
tium pias mentes, Iosephi con-
tritio, hoc est, miserabilis Ecclesiæ Christianæ se-
nio iam confectæ, & lugentis militiæ suæ tristissi-
ma fata, mirum in modum afficiat: quæ res ingen-
tem illum dolorem exasperent, & quæ ei medean-
tur, studiosè nobis omnibus cogitandum, & ea
dolorum remedia, quæ cuique nostrum aperuit
Spiritus Christi, ad vsum piorum proferenda
sunt.

Erit itaque æquitaris & humanitatis piorum,
ea quæ de Ecclesiæ & singulorum piorum dolo-
ribus, deque illorū antipharis dicturus sum,
optimam in partem accipere, cum & vniuersa piis

EPISTOLA.

ad canonem diuini verbi exigenda proponam: & omnia quidem probari & examinari, bona autem sola, quæ amulsi diuinæ Scripturæ respondent, recipi velim.

In eo vehementer erramus, quòd Euangelij Iesu Christi crucifixi, & crucis seu afflictionum diuortium mundo huic nimium addicti, comminiscimur & cupidè requirimus: & infirma fide mundum hunc, & ea quæ in eo sunt, superare possumus. Fatemur nobis gloriandum in Deo viuo & omnipotente: sed interim requirimus Principum & Procerum gratiam, suffragia, patrocinium. His si carendum sit, propemodum actum esse de Christi regno, putamus. Quid nobis neget mūdus, quid polliceatur, suspensis animis obseruamus: quid interim agat Dominus Deus noster: quomodo ex malis nostris bona mirandis modis efficiat: quo pacto hostium opera nobis beneficiat: quàm bono & salutari consilio terrena nobis subtrahat, vt substituatur celæstia & æterna, nō nisi sæpius à Spiritu sancto & eius organis admoniti, tandem animaduertimus.

Quid aliis de errorum & imaginationum istarum fonte videri possit, quum non plenè mihi videar assequi, illud ingenuè bonæque aliorum pace profitebor, quod mihi, cum Canone diuinitus præscripto res nostras conferenti, maximè consentaneum semper est visum.

Omnium

E P I S T O L A.

Omniū malorum & dolorum, quibus iusto Dei, summè iusti & summè boni, iudicio laboramus, præcipua causa est, fidei nostræ imbecillitas B quæ facit vt mundum hunc, & ea, quæ in eo sūt, gratiam videlicet eius, opes, gloriam *Ἐμεγάλνη φαντασίαν* vincere non possimus. Sed tamen vt fidei infirmitas facit, vt consolatione egeamus: sic eiusdem *πληροφρία* efficit, vt consolatione vera & multiplice abundemus.

Non satis perpendimus id, quod tamen nunquam non in ore habemus, videlicet, in Deo nos viuere, esse & moueri. Dei opus nos esse: Deo nos curæ esse: Deum viuum & omnipotentem esse, eum, qui non solùm generis humani, sed etiam Ecclesiæ & singulorum fidelium præcipuam habeat rationem. Itaque Monarcharum offensas, Principum piorum afflictiones & obitum, hominum ingenia mutabilia sic metuimus, ac si penes illos, non autem penes Deum, esset arbitrium & potestas omnis.

Ac tamen si Christum regnare audimus in medio inimicorum suorum, Psal. 10. 2. quia tamen cuncta eius opera fiunt inter media contraria, ægrè tandem nos eò adduci patimur, vt nobis persuadeamus, etiam grassantibus eius hostibus, veritatem & eius testes *ἐν τῷ ἡττᾶσαι νικᾶν*: Christi regnum aduenire & efflorescere, hostes Christi sic

E P I S T O L A.

è medio tolli, vt alij repentino, alij lento interitu suo, Deum iudicem esse totius terræ, testentur.

Audimus etiam Spiritum sanctum, Consolatorem esse optimum, quòd ei mens Domini sit perspecta, quòd solus sit idoneus, de propitia Dei erga nos voluntate testis. Sed interim, in homines & eorum consilia & pollicitationes anxie respicimus, quasi in his maius præsidium nobis esse possit, quàm in illo Spiritu, qui vniuersa moderatur.

Quotus autem quisque est, qui se Ecclesiæ mēbrum, conciuem Sanctorum, domesticum Dei esse toties eoque studio gratuletur, quoties & quo studio opus erat, & hominis Christiani gratitudo postulabat? Non loquar iam de iis, qui sunt putrida Ecclesiæ membra. Quàm multi nostrum, vocationis, regenerationisque & iustificationis beneficia, non ita, vt par erat, magnificimus, vt nunquam non sit nobis opus religiosa exhortatione piè docentium?

Exhorrescimus quum mortis mentio facta est, quum interim gloriemur nos credere carnis resurrectionem & æternam vitam. Vt summatim plurima complectar, non hoc nobis cordi est, vt afflictionum Christi baptismo, ipsi quoque baptizemur, & vt è calice perpeffionum eius bibamus: sed vt regnanti Christo à dexteris & sinistris sublimes & gloriosi affideamus, eoque tempore,
quod

E P I S T O L A.

quod militiae & ærūnis diuinitus præstitutum est, triumphemus & felicissimam agamus vitam. Accedit & alius, & quidem maximus error, quòd in delectu bonorum & malorum hallucinantes, testes veritatis infelices esse putamus, quum odio huius mundi laborent: vastatores autem Ecclesie & veritatis perduelles, felices, quòd in aulis Regū molliter & delicatè viuant, & impunè, vt videtur, Ecclesias & earum fideles seruos persequantur, habeanturque interim ab imperitis pro columnis Ecclesie.

Enimuerò, quum pios, vt ad incendia restinguēda, sic ad dolores animorum leniendos, summa fide studioque entis & contendere æquum sit: quibus rationibus dolores (quos annis iam aliquot propter Ecclesie afflictiones, publicas & priuatas, sustinui: quibus etiam acerbiorē mortis meæ, animulæque è corpusculi huius ergastulo migrantis sensum, nequaquam fore, persuasum habeo) mitigare studeam, eo ordine exponam, quo fidei nostræ canon, Symbolum dico Apostolicum, conscriptum esse video.

1. Initio Creationis beneficium perpendo, ac quum læter mihi per gratiam datam credere in Deum Patrem omnipotentem, cæli & terræ creatorem, vberriimos multiuariæ consolationis fructus me percipere sentio.

Intelligo enim adhuc operari Deum, Ioan. 5.

E P I S T O L A.

17. Per ipsum nos omnes viuere, moueri & esse. Act. 17. 28. nos ipsi curæ esse. 1. Petr. 5. 7. capillos capitis mei omnes numeratos esse. Matt. 10. 30. hominis esse præparationes cordis, sed à Iehouah esse responsionem linguæ. Pro. 16. 1. Itaque quum aduersa & secunda, vitam & mortem, amicorum beneficia & inimicorum iniurias Diuinitus moderari persuasum habeam, æquo animo aduersa, moderato gratóque secunda ferens, cum Iobo dicendum existimo: Si bona à Deo suscepimus, mala cur non susciperemus? Iob. 2. 10. Vt enim bona, sic etiam mala, propitio Dei consilio, magno meo bono euenire, eosque valdè errare statuo, qui ex aduersis θεοπέμτοις, nullam ad nos utilitatem redire putant.

Etsi autem ex animo mihi dolent multiplex cõfusio rerum humanarum & Imperiorum: perturbationes & vastationes Ecclesiæ: exilia piorũ: hypocritarum successus, qui ferè piis perniciem adferre solent: tamen, vt malorum istorum culpam maleferiatis hominibus acceptam fero, sic Deum iis benè vti ad suam gloriam, nostrámque explorationem, nihil dubitans, illud Dauidicum repeto: *Ὁ βούτῳι: non aperui os meum: quia tu fecisti.* Psal. 39. 10.

Fieri nullo modo potest, vt mens pia intuens primùm quidem Ecclesiarum & Academiarum quarundam deformationes & ταραχὰς, exilia piorum

EPISTOLA.

rum Ministrorum, hypocritarum quorundam technas, successus, delicias quas sibi è piorum miseriis iam faciunt, & alia publica & priuata ἀμαρτήματα summorum & infimorum quorundam hominum: deinde verò Pontificiorum ista omnia cupidissimè spectantiū βλαφημίας, & spem vanam de Antichristianismi restitutione: tranquilla & pacata reddi possit, nisi ad Deum, vniuersa propter semetipsum operantem, etiam impium ad diem malum, Pro. 16.4. conuersa, cum Dauide dicat: Itaque cogitauit de hoc sciendo: sed molestia fuit in oculis meis: *Donec sum ingressus in Sanctuaria Dei, & intellexi nouissima eorum.* Certè in lubricis ponis eos: deicis eos in præcipitia. Psal. 73. 16. 17. 18.

Cui etiam summa cum gratitudine isthæc Halcyonia, & hospitia piorum doctorum & discipulorum, in aliquibus Europæ prouinciis, accepta feremus, quàm Domino Deo nostro, cui olim dicebat idem Psalter: Paras in conspectu meo mēsam, coram hostibus meis: impinguas oleo caput meū, calix meus exuberat? Psal. 23. 5.

2. Redemptionis beneficium secundo loco considerans, gratias ago Domino nostro Iesu Christo, Θεου υἱό, pro nobis crucifixo & resuscitato: qui sedet ad Dei Patris omnipotentis dexteram, dat hominibus dona, intercedit pro nobis, & è cælis venturus est, suo tempore, ad iudicandum

E P I S T O L A.

viuos & mortuos.

Scio enim eum nobis adesse, & adfuturum Ecclesiæ suæ vsque ad consummationē seculi. Matt. 28. 20. Et quum sit verax & ipsa veritas : omnipotens & ipsa omnipotentia, persuasum habeo, non relicturum nos orphanos, Ioan. 14. 18. vitam æternam nobis ab eo datam, non perituros nos in æternum, neminem nos rapere posse è manu eius. Ioan. 10. 28.

Si non concorpores ei facti, membra essemus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. Eph. 5. 30. Si non cum eo plantati coaluissemus, conformatione mortis & resurrectionis eius, Rō. 6. 5. Si denique Pontifex ille noster Christus Iesus, non afficeretur sensu infirmitatum nostrarum. Hebr. 4. 15. tum verò caussa maxima esset, cur nec res secundæ in tota vita nobis solatio & voluptati essent, nec res aduersæ vllam liberationis à tantis miseriis spem relinquerent. Quid enim prodest cuiquam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue seipso mulctetur? Luc. 9. 25. Atqui persuasum habemus in cordibus nostris, testimonium nostro spiritui perhibente Spiritu Christi, nos ei concorpores esse, in sitios ipsius factos esse, ac eum seriò sensu nostrarum infirmitatū affici. Itaque in eo solo, qui sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio nostra à Deo factus est, gloriamur. 1. Cor. 1. 30. ac certò scimus, in omnibus

E P I S T O L A.

bus plusquam victores nos esse per eum qui nos dilexit: & neque mortem, neque vitã, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Rom. 8. 37. 38. 39.

Regnat, regnat Christus in medio inimicorũ suorum. Psal. 110. 2. Adueniet igitur ad nos eius regnum. Matt. 6. & dissoluentur opera Diaboli. 1. Ioan. 3. 8. Ipse conteret Satanam sub pedibus nostris citò. Rom. 16. 20.

Ne dubitemus breui vindicem fore gloriæ suæ etiam aduersus eos, qui verbis profitentur, reuera autem negant, Iesum Christum in carnem venisse. 1. Ioan. 4. 3. Confundet enim & hũc Antichristi Spiritum oris sui spiritu idem Christus Dominus noster, qui verè particeps factus est carnis & sanguinis, sed absque peccato. Heb. 2. 14.

Nũ quoque Christo triste recepto. Fidus est hic sermo. Nã si cũ eo mortui sumus, cũ eo etiã viuemus. Si toleramus, etiã cũ eo regnabimus. 2. Ti. 2. 11. 12. Præstat nos cõformes fieri imaginis illius. Rõ. 8. 29. & nosmetipsos abnegantes, tollere crucẽ, talẽ quẽ sequi ἀρχὴν τῆς ζωῆς, Mat. 16. 24. Act. 3. 15. præstat denique συγκαταχέσθαι, id est, malis affici cum populo Dei, quàm temporariis peccati commodis frui. Hebr. 11. 25

E P I S T O L A.

3. A redemptionis nostræ beneficio ad tertium me postea confero, quod est sanctificatio. Si nos profanos & à Deo alienos esse in peccatis non solum nasci & esse per omnem vitam, sed etiam mori, eoque nomine in vita & morte Deo abominabiles esse, re ipsa experiremur, tum verò miserimi essemus, spem non habentes, Deique in mūdo, omnisque veri solatij planè expertes. Sed bene habet, quòd nos in peculium sibi segregatos, Deus Pater misericordiarum & omnis consolationis, per Spiritum suum sanctum sanctificat, regenerat, viuificat & consolatur: quòd eundem vult esse pignus & arrhabonem nostræ hæreditatis, dum in libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius. Eph. I. 14.

Intelligunt piæ mētes, in hac periculosa & diuturna vitæ animalis militia sibi opus esse institutione, exhortatione, consolatione, spe, patientia, constantia & multis aliis donis: ac ingenuè cum Ieremia semper dicunt: Scimus Iehouah, quòd nō fit hominis via eius, nec viri ambulantis vt præpareret gressus suos. Ier. 10. 23.

Sed hæc omnia in nobis efficit vnus ille & idē Spiritus, distribuens priuatim illa sicut vult. Sicut enim corpus vnum est, & multa habet membra, omnia verò membra corporis vnus, multa quum sint, vnum sunt corpus: ita & Christus, id est, mysticum illud corpus Ecclesiæ, cuius caput Christus

stus

E P I S T O L A.

stus est, fideles autem membra, pro membrorum varietate, varias habet functiones, quibus ut ritè *ἡ ἐνοχμιότως* mēbra defūgi possint, donis, myste-
rijs, & facultatibus à Spiritu sancto, qui idem & vnus in capite illo & membris est, instruuntur. Itaque per vnum Spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudei, siue Græci: siue serui, siue liberi: & omnes vna portione potati sumus in vnum Spiritum. *i. Cor. 12. 11. 12. 13.*

Hanc itaque tantam Dei gratiam, quæ nititur immutabili voluntatis ipsius proposito, sic nobis gratulemur, ut eius amplitudine, firmitate, fructu perpenso, non patiamur sensum rerum aduerlarum nimium nos percellere & perturbare.

Non solis Apostolis, sed nobis quoque à Christo Iesu dictum statuamus: Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego abeam. nisi enim abiero, Cōsolator ille non veniet ad vos: sin autē profectus fuero, mittam eū ad vos, Ioan. 16. 7. Itaque à Spiritu sancto nos regi & erigi petamus, nos ipsos ei totos consecremus & libentissimè per mittamus.

4. Quarti beneficiij, quod est collectio & conseruatio Ecclesiæ, meditatio, eximix cōsolationis fructum subministrat. Credimus sanctam catholicam Ecclesiam, Sāctorum communionem, persuasum habentes, nos quoque aditum per vnum Spiritum habere ad Patrem: cū non amplius si-

E P I S T O L A.

mus hospites & inquilini, sed cōciues Sanctorum, & domestici Dei: superstructi super fundamentū Prophetarū & Apostolorum, cuius imus angularis lapis est ipse Christus Iesus, Eph. 2. 18. 19. 20

O nos térque quaterque beatos, quos Pater cælestis idoneos fecit ad participandam sortem sanctorū in luce: & liberavit nos à potestate tenebrarum, & trāstulit in regnum Filij sibi dilecti, in quo habemus redemptionem per sāguinem ipsius, id est, remissionem peccatorum. Col. 1. 12. 13. 14.

Etsi autem vt bonos ciues de cōmuni patria, sic oēs fideles de Ecclesia, quæ cōmunis illorū patria & officiosa *ἡ φιλόσοφος* Mater est, sollicitos esse, æquum sanè est, tamen firmiter illis statuendum est, Deum illum omnipotentem, qui temporibus Pharaonis, Senacheribi, Antiochi Epiphani, Diocletiani, Iuliani Apostata, & Antichristianismi florentis, semen sanctum, reliquias videlicet piorum mirando modo seruauit & protexit, etiā hoc nouissimo tempore, Ecclesiæ adfuturum, suos seruaturum, externos & internos hostes iudicaturum & poenis affecturum. Vidimus sanè multa & illustria liberationis & defensionis Ecclesiæ piorum quorundam exempla. Vidimus etiam iusti iudicij Dei argumenta in Tyrannis, in falsis fratribus, qui quum & dictis & scriptis testatum fecissent, se in reprobam mentem traditos, alij mœrore animi confecti sunt, quidam laqueū sibiipsis

EPISTOLA.

sibiipfis, quidam etiam præcipitium, quidam alia, *αὐτὸν ἁπλῶς* videlicet homines, mandauerūt. Notæ sunt historiæ Hoffmeisteri, Latomi, Crescētij, & aliorum quorundam non admodum hīc dissimilium *Ἰουδαίων* & Zelotarum.

5. Quintum beneficium est, iustificatio. Si verè credimus peccatorum remissionem, id est, si statui⁹ nobis quoque remissa esse peccata, cur terrenorum malorum & discriminum causa, tanto pere angimur? Si Deus pro nobis quis cōtra nos? Is quidem qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quī non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Quis intentabit crimina aduersus Electos Dei? Deus est qui nos iustificat. Quis est qui condemnet? Christus is est qui mortuus est, immò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis. Rom. 8. 31. 32. 33. 34.

Peccam⁹, fateor, sæpius quàm velimus, præoccupati multiplicibus offensis, nec certè peccati iræque Dei aduersus illud magnitudinem parui ducere licet: sed tamen illud nobis solatio sit, quòd aduocatum apud Patrem habemus Iesum Christum, iustum. Ipse enim est propitiatio pro peccatis nostris. 1. Ioan. 2. 1. & 2. ipse in hunc mundum venit, vt peccatores, quibus videlicet dat vt resipiscant, seruaret. 1. Tim. 1. 15.

Etsi autem horribile & modis omnibus lugen-

E P I S T O L A.

dum spectaculum est, hoc nostro tempore, quòd tot modis reuelatur ira Dei è cælo aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui veritatem iniuste detineant: quòd multi traduntur in reprobam & omnis iudicij expertem mentem. Rom. 1. 18. quòd nonnulli, Antichristianismo omisso, eum ad modum sæuiunt in *Τὸς συμμάχους*, in Antesignanos populi Dei, ac si papatum ex alto ipsis despiciere, tutum esset: in fratres impressionē hostilem facere, gloriosū: quod denique in multorum animis nullum est, vt ipsorum dicta & facta iudicant, veritatis cognoscendæ studium: tamen, reuerenter Dei summè iusti & omnipotentis, iudicia nos adorare: ex aliorum præpostero zelo & ruina, quid nobis cauendum & præstandum sit, discere: in timore & tremore nostram ipsorum salutem conficere: Phil. 2. 12. nostram nobis ipsis felicitatem gratulari: *φιλαλήθειαν* cum *φιλαδελφία* coniungere, decet. Etsi enim, quū nubes & caligo sint in circuitu Iehouæ, iudiciorū ipsius abyssum, caliginosis mentis nostræ oculis perspicere & peruestigare non possumus: certum tamen est iustitiam & iudicium esse basin solij ipsius. Psal. 97. 2. ac eo nomine, in Deo beneplacito & iudiciis religiosè nobis acquiescendum esse.

Quum autem de Iustificatione nostra plenè in Domino persuasi statuamus, gratis, id est, eius gratia iustificatos. per redemptionem factam in Christo Iesu,

EPISTOLA.

sto Iesu, Rom. 3. 24. nō potest nobis esse dubium de vocatione & Electione antegressa, nec de subsequente sanctificatione. Nam quos præsciuit Deus eisdem & prædestinavit, vt conformes fiāt imagini Filii sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres. Quos verò prædestinavit, eos etiam vocavit: & quos vocavit, eos etiam iustificavit: quos autem iustificavit, eos etiam glorificavit. Rom 8. 29. 30.

Quomodocunque tandem externus noster homo excrucietur aduersis casibus & multiplicibus ærumnis, bene tamen res nostræ habent, quum experimur, Deum pio immensa sua bonitate fidē efficacem, laboriosam charitatem & tolerantem Spem, electionis nostræ argumenta, in nobis effecisse. 1. Thess. 1. 3. 4. ac præclaro operi nunquam defuturum, sed coronidē manumque extremam adhibiturum, impositurum.

6. Sextum beneficium, est Spes resurrectionis & æternæ vitæ. Scimus nos translatos esse ex morte ad vitam. 1. Ioan. 3. 14. Credimus Iesum Christum esse resurrectionē & vitam: ac nos qui in eum credimus, etiamsi mortui fuerimus, victuros. Ioan. 11. 25. Itaque de vita æterna πληροφορηθέντες, gloriamur in afflictionibus, scientes quòd oppressio patientiam efficiat: patientia verò experientiam: experientia autem spem, quæ non pudescit, quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

E P I S T O L A.

Rom. 5. 3. 4. 5. Et quum neutiquam paria sint, quæ præfenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ. Rom. 8. 18. illa nobis magno animo ferenda & superâda iudicamus. Futurû enim est, vt abstergat Deus lacrymas ab oculis nostris, eaque nobis fruenda det, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in mentem hominis venerunt, parata videlicet à Deo ipsum verè diligentibus. I. Cor. 2. 9. Isa. 64. 4.

Fontes præcipuarum consolationum (ad quas eæ, quas subiungam, referri debent) mihi videor, quasi exerto digito, monstrasse. Breuiter tamē locos subordinatos attingam, vt videant piæ mentes, quàm sit à Paulo Apostolo præclarè dictum: Sicut abundant perpeffiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam Consolatio nostra. 2. Cor. 1. 5. Meminerint autem ij, me hæc de afflictionum quæ Christi, veritatis & Ecclesiæ gratia ferendæ sunt, consolationum ἀντιφάρμακον seu remediis potissimùm agere.

7 Sit igitur hic septimus consolationis locus, *Quòd inuicta est veritas*. Fatale ei est ἐν τῷ ἡττῷ ἀδυναμίᾳ. Itaque quum eius iurati hostes totis viribus eam opprimere nituntur, emergit ipsa & triumphat. Non solùm testium suorum præconio innotescit veritas: sed etiam hostium suorum mendaciis (mirum dictu, sed verum) maiorem in modum inclarescit. Pudeat sophisinatam & mendaciorum suorum perduelles cælestis & immotæ veritatis, etiam si

EPISTOLA.

etiamsi totus mundus eis adplaudat & subscribat. Econtra, ingentibus animis sint veritatis testes, etiamsi mundus eis furēter reclamet. Quid enim? Rectē Bernardus, Veritas, ait, magis elucet impugnata. Verum dicere periculo caret, vt Nazianzenus: contra veritatem cognitam dimicare idololatriam superat, vt Augustinus grauissimē monet.

8 Octauus locus est, *Deus hostium opera suis benefacit*. Proinde non quid ipsi moliātur, quō respiciant: sed quid interim summē sapiens & φιλοθροων & Deus agat, nobis spectandum est. Illi nobis maledicant, at Iehouah benedicet: insurgant illi, sed pudefient, & serui Dei lætabuntur. Psalm. 109. 28. Illi cogitent aduersus nos malum, Deus autem cogitat illud in bonum. Gen. 50. 20.

9 Nonus locus ducitur à consideratione *Luminum Ecclesie*. Si in hac sua senecta omninō nulli essent Ecclesie fidi Pastores & doctores, ac velut *πρόμαχοι* aduersus Antichristianos merita & personam Christi oppugnantes: tum verō lugubri illa *θρηνωδία* nobis vtendum esset: Signa nostra non videmus, non est ampliūs Propheta: & non est nobiscum qui cognoscat vsquequo? Psalm. 74. 9. Sed, Dei beneficio, sunt adhuc aliqui superstites, quos diuinitus instructos esse multis egregiis Spiritus sancti donis, & excitatos ad tuendam sinceritatem & ἀδιαφορίαν celestis doctrinæ, & confundendam *ματαιολογίαν* ἢ *ἑτεροδιδασκαλίαν*, res ipsa testatur. Itaque Deum nos respicere, & nobis ad-

E P I S T O L A.

esse ne dubitemus. Non enim frustra tantis donis instruit Ecclesiam: non sine consilio duces & succenturiatos sacro suo agmini præficit.

10 Decimus locus est, *collatio eorum, qui veritatem oppugnant & propugnant*. Etsi illi nō minùs, quàm hi, suos habent admiratores & sectatores (nec enim defuerunt olim adultores, qui Dionysij sputum & salivam lingerent, dicerentque nectare dulciorem esse) tamen non rarò vsu venire solet, vt quidam ex his, saniores videlicet cæteris, animaduersa ducum suorum vitæ turpitudine, vānitate, delitiis, βωμολοχία, κενοδοξία, studio rerum huius mundi, & epicherematum quibus nituntur fragilitate, posterioribus curis, quæ meliores esse consueuerunt, locum dent.

Sæpe quidem sacro & religioso silentio (quod tamen veritatis confessioni non præiudicet) optimis & cordatissimis vèris, nunquam autem nō inuicta constantia iisdem opus est: eo præcipuè tempore quo Antagonistarum enthusiasmus & stentorei clamores, armati sunt brachij carnis præsidiiis. Sed tamen tempus est, quo tacentibus graculis, cygni lato clangore & cantu veritatis ἐπιπίκτιον canunt. Odiosæ sunt comparationes, fateor, sed quis sanus non videat, quanto interuallo φωστῆρες Ecclesiæ & δαδοῦχοι veritatis, post se relinquunt suos illos criticos, siue pietatem & humanitatem, siue doctrinam & eloquentiam, siue denique merita in Ecclesiam & præclara monumenta religio-
si in-

E P I S T O L A.

si ingenij, spectes? Nihil iam de eo dicam, quod qui Christi causa plura aduersa sustinuerunt, & adhuc sustinent, qui opes, patriam, dignitates Christo posthabuerunt, meritò iis sunt anteferen-
di, qui in mediis delitiis viuunt

II. Vndecimus locus est, consideratio sum-
mæ potestatis Dei in moderanda *rerum & tempo-
rum vicissitudine.*

Si quando Ecclesiæ & singulorum fidelium res non solùm afflictæ, sed etiam conclamatæ viden-
tur, repetamus *ἐπιφώνημα* Dauidis: Et dixi, Cædes
mea hæc, sed mutationes sunt dexteræ excelsi.
Psal. 77. 10.

Quoties enim liberauit Deus mirandis modis
Sanctos suos? Quoties eripuit populum suum è
media morte? Ad Mare rubrum temporibus Iosa-
phati, Ezechix, Macabæorum?

Vt maior fuit gloria trium testium verita-
tis, postquam è Babylonica fornace ardente, il-
læsi egressi sunt: Danielis quum, è lacu leonũ edu-
ctus est: sic maior erit gloria totius Ecclesiæ & syn-
cerorum doctorum veritatis, vbi difficili sua mili-
tia defuncti fuerint.

12. Locus duodecimus est, *spes successuum.*
Nota sunt dicta Prophetica, in quibus dulcissimæ
imagines de palma & de olea, occurrunt: Ego ta-
men ero sicut sicut olea viridis in domo Dei, spe-
ro in bonitate Dei in seculum & perpetuò. Psal.
52. 8. Item, iustus vt palma germinabit: tanquam

E P I S T O L A.

cedrus in libano succrescet cum augmento. Planti-
tati in domo Iehouæ: in atriis Dei nostri flore-
būt. Etiam germinabunt in senectute, pingues & vi-
des erunt. Vt annunciem rectum esse Iehouam,
Rupem meam, & non esse iniquitatem in eo. Psal.
92. 12. 13. 14. 15.

13. Decimus tertius locus habet *Exempla
sanctorum* qui omnibus mundi temporibus vixe-
runt, imprimis autem ipsius Sancti Sanctorū, Iesu
Christi. Quū hic per crucē & afflictiones regnum
Patris sui ingressus sit, & ei cōformes fuerint, sint,
& futuri sint omnes Electi, memoria repetamus
illud eius dictum. Non est seruus maior Domino
suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si
sermonem meum seruauerunt, & vestrum serua-
bunt. Ioan. 15. 20. Non sum dicebat Helias pro-
pheta melior Patribus meis 1. Reg. 19. 4. Ac ma-
gna impatientia foret, si ea ferre recusarent, quæ
illi tulerunt, quos & maiores suos & meliores
fuisse ingenuè nostri illi duces profitentur

14 Locus quartusdecimus est, *fatum Ecclesie*.
Vt nunquam hæc nisi sub cruce triumphauit, ita
sæpe numerò ciuilibus & longæ pacis incommoda
sensit. Magis floruit & accessione fidelium aucta
est Ecclesia, ardente decennali persecutione,
quam mouerunt Diocletianus & Maximianus
Augg. quàm postea sub Constantino Magno &
eius filiis, & sub Valente, quum grassaretur hosti-
liter in ipsa Ecclesie viscera, plusquam sacrilega
& con-

E P I S T O L A.

& confcelerata Arrianorum hæresis. Si quis vel hæc tempora intueatur, rem ita habere deprehendet. Annon eæ Ecclesiæ maximè florent, ob lucē & ἀδραποδοειαν doctrinæ & Zelum fidelium, & præstantissimis doctoribus & pastoribus gaudent, quibus datum est in Christi negocio, non solum in eum credere, sed etiam pro eo affligi? Rursum, eas, quæ pace ciuili & terrenis commodis fruuntur, non iam de Antichristianismo debellando, sed de viris pacis oppugnandis agere, quis non videat? Nimium proh dolor, ferax est hæc ætas Minutorum qui si saperent, vt debebant, non cum Fabio, sed cum Hannibale, non iam Pæno, sed Romano sibi bellum gerendum, statuerent.

15 Est & decimus quintus locus illustris, qui ducitur à consideratione *operum Dei*, quæ inter media contraria mirandis modis peraguntur. Multos habet Deus agendi modos, rectos & indirectos, omnes tamen bonos, & consilio illius seruientes. Visum illi est florentissimas aliquot Scholas, his proximis annis, dissipare. Videmus itaque ingenio, facundia, vsu rerum magnarum præstantes viros, à fucis nescio quibus pulsos, & perinde vt apes fumo, dispersos esse. Sed vt olim fidelium, post Stephani martyrium, διασκοπεῖ vicinis Samaritanis & aliis profuit, quum multi conuersi ad Christum abiicerent Idolomaniam Ethnicam & Samaritanam, & sese iungerent veræ Ecclesiæ: ita futurum in Domino Iesu confido, vt Sanctorum se-

E P I S T O L A.

num & iuuenum exilia plurimum seruiant propagationi veritatis, glorię Dei, & instaurationi Ecclesię.

Quñ olim Samaritani ægrè ferrēt instaurationē vr̄bis Ierololymorū, & nihil quod ad eam impediēdam faceret, intentatum relinquerent, res tandem, miro Dei consilio, in diuersa abiit, sic vt eam promouere ἀέκοντί γε θυμῶς, edicto Darii Histaspis F. & vt sumptus subministrare, cogentur. Quis dubitet hoc tēpore vehemētissima illa τῆ ἰσχυρογνωμοσύνη ἢ θυμομαχία Theses suas horridè profectò defendētiū, in piorum doctorū animis magis ac magis inflammari φιλαλήθειαν & Zelum pro tuenda veritate, atque ita eam magis illustrari?

16 Accedit, vt multos allos consolationum locos consultò prætereā, *spes victorię & leti exitus*. Tam profectò certum est, Sophistica & Matæologia confutata, Veritatem victricem fore: quàm certum est hunc mundum à Deo conditum esse & conseruari. Ac eo nomine veritatis vexillum sæpius in medium, attonitis & stupentibus Sophistis, gaudentibus autem piis, profertur. Vidimus his nostris oculis, Sophistas, tanta cum trepidatione malam suam causam agentes, vt pallore vultus, tremore membrorum, oratione confusa, τὸ ὑπουλον & cęcum animi vulnus ipsimet proderent. Quoties illud eis accidit, vt Spiritui sancto per adolescentes pios loquenti, & sapientię

Dei

E P I S T O L A.

Dei respōdere ij non possent, qui se iura aliis dare posse, opinantur?

Ærumnosum fuit ministerium Athanasij, fa-
teor: sed idem Ecclesię fructuosum fuit, & ipsi in
mediis ærumnis gloriosum. Quum tale quoque
sit & nostrorum Pastorum & doctorum ministe-
rium, ne dubitemus nequaquam illorum laborē
inanem fore in Domino. Qui enim veritatis do-
ctrinam multis cum lacrymis seminant, suo tem-
pore cum exultatione metent. Psal. 126. 5

Tuo autem illustri & laudatissimo nomini,
Generose & Inclyte Domine, meas in Haggeum
Prophetam Prælectiones, inscribere visum est, vt
exstaret publicum meæ erga tuam excelsum
obseruantix testimonium: quod etiã non ingra-
tū fore virtutis tuæ heroicæ fiducia ductus, mihi
persuadeo.

Non fortassis meum est, merita in Rempub. li-
terariam, Tuæ excelsum, celebranda suscipere.
Hanc enim prouinciam, aliis eruditæ videlicet
doctrinæ ἐργασιαῖς, mihi relinquendam existi-
mo. Illud solum quod me profiteri gratitudo iu-
bet, testabor, Multos præclaros Scriptores è tene-
bris in lucem, obstetricante Typographica τῆ
παλῆς γενεῆς, prodiisse, sumtus Tua excelsum libe-
raliter subministrante: quibus alioquin nobis vel
carendum fuisset, vel certè, eleganter ad eò culte-
que excusis, vti & frui non licuisset.

Sed enim aliud est, quod nobis omnibus, qui

E P S T O L A.

pietatem profitemur, præcipuè cordi est, tuam-
 que excellitatem, nos maximi vt par est, facere iu-
 bet. Quum Principes & Dynastas memores esse
 oporteat præcepti diuini: Deferte Iehouæ filij po-
 tentum, deferte Iehouæ gloriam & robur. Deferte
 Iehouæ gloriam Nomini ipsius debitam, incur-
 uate vos Iehouæ apud Splendidum eius Sanctua-
 rium, Pſal. 29. 1. & 2. quis non tuæ clementiæ gra-
 tuletur, veram veri Dei agnitionem, alienam à fer-
 mento humanorum commentorum, quod nunc
 apud nonnullos, proh dolor, in delitiis esse vide-
 mus? Sunt, fateor, præclara decora, stemmata, illu-
 stris origo, facultates opum, beneuolentia sum-
 morum Principum: quibus placuisse non vltima
 laus habetur. Magni etiam facienda sunt merita
 illustriū hominum in Rempub. literariam, muni-
 ficentia erga virtutis & veræ doctrinæ studiosos,
 qui ferè conflictantur cum multis magnis mise-
 riis. Sed his omnibus anteponi debet veræ Re-
 ligionis decus, quod & gloriæ nominis, & multo-
 rum ædificationi seruit. Vt ergo ea, qua decet, ve-
 neratione spirituales & corporales animi, corpo-
 risque dotes, & externa illa bona, quæ multarum
 virtutum instrumenta sunt, Tuæ excellitati, gra-
 tulantur boni: sic etiam precantur, vt Rex ille re-
 gum, & Dominus dominorum Iesus Christus, illu-
 strem tuam Dominationem, boni publici causa,
 diu florentem conseruet & protegat: vt piorum
 Mecœnatem benignum agere per gat.

Benè

EPISTOLA.

Benè & feliciter valeat Tua Clementia. Per-
scriptum Basileæ, Calendis Martiis, Anno Domi-
ni M. D. LXXXI.

Illustris tuæ Dominationis,
obseruantissimus

Ioannes Iacobus Grynæus.

I N H A G G A E V M B R E V E S N O-
ta, Per Ioannem Iacobum Gry-
næum.

- 1 Haggæus Hebræis festium & solennem significat. Eius histo-
riam petere licebit non solum ex hoc libello: sed etiam ex Ezz.
5. versu 1. Iosephi 1. ἀρχαιολογ. lib. II. cap. 4. & aliunde.
- 2 Collegam in munere prophetico Zachariam habuit, quocum
prophetare coepit anno 18. reditus populi Iudaici è Babylone,
qui incidit in annum secundum Darii Hytaspis F. Mundi verò
annum 3444. iuxta Funcanam Chronologiam, quam saluo a-
liorum iudicio, sequimur.

Status.

- 1 Quum modis omnibus infelices, & maledictioni obnoxii sint,
qui quæ sua sunt tantum quærunt, non etiam quæ sunt Dei: Pii
primò omnium quærant regnum Dei & eius iustitiam: nam
omnia ista (βιωπιχ.) adicientur. Matth. 6. versu 33. Huc pertinent
dicta: Date Deo, quæ sunt Dei. Matth. 22. versu 21. Siue igitur e-
ditis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in Dei gloriam facite.
1. Corint. 10. 31. Notum est etiam illud veteris Historici: τὰ τοῦ
Θεοῦ προσεστυτέα, ἢ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Certo certius est omnes oc-

NOTÆ IN HAGGÆVM.

cupationes OEconomicas, Politicas, Scholasticas & alias, plenas esse vanitatis & maledictionis, si, neglecto Dei cultu, diligentissimè quispiam eis defungatur.

2 Ut autem totius Ecclesiæ, quæ Dei Templum est, ita suæ ædificationis & instaurationis, quenque nostrum studiosissimum esse oportet : nam & ipsi Tempia Dei sumus, & corpora nostra *θεοῖαν ζῶσαν* Deo offerre debemus. Ephes. 2. vers. 20. 21. 22. 1. Cor. 6. versu 19. Rom. 12. versu 1.

3 *Α'φορμὴ*, Iudæi, è Babylone reduces priuatas ædes magnificè exstruebant: sua compendia sollicitè quærebant : neglecta interim Templi instauratione & diuini cultus liturgia. Habebant autem *περίσχημα τοῦ λόγου*, quòd nondum præstò esset illud tempus, quo Deus Templum instaurari vellet. Hagg. 1. versu 2. Eos Propheta grauissimè reprehendit, & impiam hanc negligentiam maledictionis diuinæ fontem esse, docet.

Doctrinæ capita in vtroque capite obseruanda.

- 1 Ecclesiam instaurabit Deus: vt in æternum salua sit.
- 2 Deus plenitudinis tempore in carne patefiet.
- 3 Vbi Euangelium Gentibus prædicatum fuerit, terra & cælum commouebuntur.
- 4 Meminerint fideles se esse Tempia Dei, eoque nomine diligant Christum, vt eius spiritu magis ac magis instaurentur & renouentur.

H A G G A E U S

P R O P H E T A .

CAPITIS I. ARGUMENTVM.

- 1 Circumstantiarum Temporis, Personarum & Rerum descriptio præmittitur, vers. 1. & 2.
- 2 Oratio, partim Iudicialis, partim Deliberatiui generis, subiungitur. Primò enim ostendit, grauiter peccauisse Iudæos, quòd ædes priuatas sibi quamprimùm ædificauissent, neglecta sacræ Ædis instauratione. Deinde quomodo eos castigarit Dominus, edocet. Postremò, hortatur eosdem ad Templi ædificationem: addita promissione amplissima de benedictione diuina, qua officium piè facientes esset locupletandi. vers. 3. vsque ad finem 11.
- 3 Narratio *ἱεροσολίμων* de Principum & Populi Iudæici obedientia. vsque ad finem capitis.

CAPVT I.

A NNO secundo Dariaues Regis, mense sexto, die prima mensis, fuit verbū Iehouæ in manu Haggai Propheta ad Zerubabel filiū Salthiel ducem Iehuda, & Iehosua filium Iehosadac sacerdotem magnum, ut diceret,

2 Sic dixit Iehouah exercituum, dicendo, Populus iste dixit, Nondum tempus venit,

A. j.

- tempus inquã Domus Iehouæ vt edificetur.
- 3 Fuit itaque verbum Iehouæ in manu Haggai Prophetæ, vt diceret,
- 4 Nunquid, ô vos, tempus vobis aduenit vt habitetis in domibus vestris laqueatis, & Domus ista est deserta?
- 5 Nunc ergo sic dixit Iehouah exercituũ, Ponite cor vestrum super vias vestras.
- 6 Seminabitis multum, & inferetis parum: comedetis, & non saturabimini: bibetis, & nõ inebriabimini: induetis vos, & non calefietis. & qui se locauerit mercede, locabit se mercede quæ erit ac si decideret in sacculũ pertusum.
- 7 Sic dixit Iehouah exercituum, Ponite cor vestrum super vias vestras.
- 8 Ascendite in montem, & adducite illinc ligna, & edificate domum, & cõplacebo mihi in ea, & glorificabor, dixit Iehouah.
- 9 Respicietis ad multum, & ecce parum: & intulistis ipsum in domum: at exãfflo illud. Qua de causa, dixit Iehouah exercituum? Propter Domũ meam quæ est deserta, vos autem curritis quisque in domum suam:
- 10 Propterea super vos clausit se cælum ne daret vobis rorem, terra quoque clausit se ne fructum suum ederet.
- 11 Et vocaui siccitatem super terram hanc,

ac super mōtes, & super triticum, & super vinum, & super oleum, quin & super vniuersa qua profert humus, & super homines, & super iumenta, & super omnem laborem manuum.

12 *Audiuit autem Zerubabel filius Salthiel, & Iehosua filius Iehosadac sacerdos magnus, cunctusq; reliquus populus vocem Iehoua Dei sui, & verba Haggai propheta, sicut miserat eum Iehouah Deus eorum, timuitq; populus à facie Iehoua.*

13 *Dixit itaque Haggai legatus Iehoua in legatione Iehoua, populo, dicendo, Ego vobiscum sum, dixit Iehouah.*

14 *Et suscitauit Iehouah spiritum Zerubabel filij Salthiel ducis Iehudah, & spiritum Iehosua filij Iehosadac sacerdotis magni, & spiritū totius reliqui populi, & ingressi sunt, & fecerunt opus in domo Iehoua exercituum Dei sui.*

CAPITIS II. ARGUMENTVM.

- 1 Oraculum de secundi Templi, in quo Messias doctorus esset, summa gloria. Constat 10. primis versibus.
- 2 Aliud Oraculum, Parabola & responsione constans, quo docet prophana hactenus fuisse & esse Iudæorum sacrificia, quæ sine fide offerrentur. versib. 11. 12. 13. 14. 15.
- 3 Maledictio eorum, qui solùm quæ sua sunt querūt,

non autem ea quæ sunt Dei. vers. 16. 17. 18.

- 4 Promissio de benedictione Resipiscentium. vers. 19. 20.
 5 Postremum Oraculum, de Ecclesiæ & Politicæ Iudaicæ conseruatione. Zerobabel, typus Christi Iesu, hîc celebratur illustri elogio, quòd sit annuli signatorij instar in manu Dei.

CAPVT II.

DIE vicesima & quarta mensis in sexto, anno secundo Dariaues Regis,
 2 Septimo mense, vicesima & prima eiusdem fuit verbum Iehouæ in manu Haggai prophete, dicendo,

3 Dic nunc ad Zerubabel filium Salthiel ducem Iehudah, & ad Iehosua filium Iehosadac sacerdotem magnum, & ad residuum populi, dicendo,

4 Quis est ex vobis reliquus qui viderit domum istam in gloria sua priore, & qualem videtis eam nunc? nõne sic est ac si nõ esset in oculis vestris?

5 Nunc autem roborate te ipsum Zerubabel, dixit Iehouah, roborate te quoque Iehosua fili Iehosadac sacerdos magne, & roborate vniuersa plebs terræ huius, dixit Iehouah, & operamini: quoniam vobiscum sum, dixit Iehouah exercituum.

6 Et faciam verbum quod pepigi vobiscum quum egredere mini ex Misraim: Spiritus

tus

tus quoque meus stabit in medio vestrum: ne timeatis.

7 *Sic enim dixit Iehouah exercituum. Adhuc vnum pusillum & ego commouebo cælum & terram, ac mare & aridam:*

8 *Commoueboque omnes Gentes, & veniet desiderium omnium Gentium, ac replebo domum istam gloria, dixit Iehouah exercituū.*

9 *Meum est argentum, & meum est aurū, dixit Iehouah exercituum.*

10 *Maior erit gloria Domus huius posterioris, gloria prioris, dixit Iehouah exercituū: & in loco isto dabo pacem, dixit Iehouah exercituum.*

11 *Vicesima & quarta die mensis noni, anno secundo Dariaues fuit verbum Iehouæ in manu Haggai Prophetæ, dicendo,*

12 *Sic dixit Iehouah exercituum, Interroga nunc Sacerdotes Legem, dicendo,*

13 *Si tulerit quispiam carnes sanctificatas in ora vestimenti sui, & tetigerit ora sua panem, aut pulmentum, vel vinū, aut oleū, siue quemlibet cibum, nunquid sanctificabitur? Et responderunt Sacerdotes, dixeruntque, Nō.*

14 *Sic dixit Haggai, Si tetigerit immundus ob cadauer humanum aliquod eorum, eritne immundus? Et responderūt Sacerdotes, dixeruntque, Immundus erit.*

15 Cœpit itaque Haggai dicere, Sic populus iste, & sic gens ista est coram me, dixit Iehouah, atque sic omne opus manuum eorum: & quicquid offerunt illic, immundum est.

16 Nunc igitur ponite quaso cor vestrum à die hac & suprâ, antequam ponerent operarij lapidem super lapidem in templo Iehouæ.

17 Antequam essent in eo opere, veniebat agricola ad aceruum viginti modiorum, & erat decem modiorum: veniebat quoque vinitor ad torcular, ut hauriret quinquaginta cados vini è torculari, & erat viginti.

18 Percussi vos ariditate & robigine, & grandine, omne opus manuum vestrarum, & non conuertebatis vos ad me, dixit Iehouah.

19 Ponite nunc cor vestrum à die ista, & suprâ, à die inquam vicesima & quarta mensis noni, hoc est à die qua fundatum est templum Iehouæ ponite cor vestrum:

20 Num adhuc est semen in horreo ipso? præterea nondum vitis, & ficus, & malogra-natum, & arbor oleæ protulit fructum: à die hac benedicam.

21 Et fuit verbum Iehouæ secundo ad Haggai vicesima & quarta die ipsius mensis ut diceret,

diceret,

22 Dic ad Zerubabel ducem Iehudah, dicendo, Ego commoturus sum cælum & terram.

23 Et subuertam solium regnorum, ac disperdam robur regnorum Gentium, subuertamque currus & ascensores eorum, & descendent equi & ascensores eorum, quisque gladio socij sui.

24 In die illa, dicit Iehouah exercituum, tollam te Zerubabel fili Sealthiel serue mi, dixit Iehouah, & ponam te tanquam signaculum: quia te elegi, dicit Iehouah exercituum.

HAGGÆI PROPHETIÆ
FINIS.

A.iiij.

PRÆLECTIONES IOAN-
NIS IACOBI GRYNÆI IN
LIBRVM HAGGÆI
PROPHETÆ.

Lectio 1.
19. Octob.
1579.

Quoniam in notis super Haggæũ,
ea quæ de eius Libello *αγγελιο-*
μύων vice dicenda erant, anno-
tauimus: visum mihi est hac prælectione,
primùm quidem, in genere de Prophetis 5
agere: vt quid in vniuersum de iis nobis
statuendum, & quo loco habendi sint, in-
telligamus: deinde, si feret tempus, no-
minatim de Haggæo & eius auctoritate,
dicã: postremò causas propter quas eius- 10
dem expositionem suscepi, breuiter in-
dicabo.

De Prophetis, Methodus secundum quos-
dam Inventionis locos.

1. Notatio. Iidem & Videntes & Pro- 15
pheta olim dicebantur. 1. Samuel. 9. v. 9.
Olim in Israele sic dicebat quisque, quã-
do ibat ad inquirendum Deum, Venite
eamus vsque ad Vidẽtem: quia qui Pro-
pheta hodie, vocabatur olim Videns. 20

Videntes dicebãtur, causæ & effectus
respectu.

respectu. Caussam voco, visionem diuinā, Paulus ἀποκάλυψιν generis nomine vocat.
 quæ Vates erudiebat de multis maximis rebus. Ezech. i. v. i. Aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei. Dan. i. v. 17. At Daniel
 5 intellexit omnem visionem & somnia. Effectum appello, mentis lucem & cognitionem oraculorum Dei illustrem, qua præ aliis Prophetæ excelluerunt.

Prophetæ autem ideo dicti videntur,
 10 quòd essent diuinæ voluntatis ex Dei mandato interpretes, quod ἐρμηνείαν vocat Paulus. i. Corinthiorum 14. Exod. 7. v. i. Aaron frater tuus erit Propheta, id est, interpres tuus. *Atque hoc sanè donum*
 15 *alios vsu sibi parauisse, vt Iesaiam: alios cum præter expectationem suam ad munus Propheticum vocati essent, diuinitus accepisse, vt Ieremiam & Amos legimus. Ier. i. v. 6. 7. Amos. 7. v. 14. 15.*

20 II. Ομωνυμία. Nequaquam autem eadem ratione de diuersis Prophetæ nomē, in S. Scriptura, prædicatur. Etenim dicitur,

j. Καταχρηστικῶς, de Ethnicis Poetis. Tit.
 25 i. v. 12. Dixit quidā ex ipsis proprius ipsorum Propheta: Κρήτες ἀεὶ ψεύσαι, καὶ ἀθελία, γασέρες ἀργαί.

ij. Æquiuocè de Pseudoprophetis, Isa.

9.v. 15. Propheta qui docet mendacium, ipse est cauda. If. 28.v. 7. Sacerdos & Propheta errauerunt propter sechar, absorpti sunt præ vino, errauerunt propter sechar, errauerunt in visione, impegerunt in iudicio.

iiij. Μεταληπτικός aliàs quidem pro doctrina Prophetarum, aliàs pro eorundem libris. Matt. 5.v. 17. Ne existimate me venisse vt dissoluam Legem aut Prophetas, id est, eorum doctrinam. Ioan. 6.v. 45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docti à Deo. Esa. 54.v. 13.

iiij. Κυριως, propriè. Vt in his dictis. Psal. 74. v. 9. Signa nostra non videmus, nec est vltra Propheta, nec est nobiscum qui cognoscat vsquequo? Ier. 1. v. 5. Prophetam Gentibus dedi te.

v. Κατ' ἐξοχήν, Christus propheta ille venturus, dicitur. Deut. 18. Ioan. 1. & 4. Hæc monere visum est, de varia significatione vocis.

iiii. Genus. Omnis Propheta est seruus Dei: sed nõ contrà. Ier. 7.v. 25. A die qua egressi sunt Patres vestri è terra Ægypti vsque ad diem hanc, nisi ad vos omnes Seruos meos Prophetas, per diem surgendo manè & mittendo.

Obie-

Obiectio. Ioel 2. v. 28. Prophetabunt filij vestri & filia vestra. Ergo omnes serui Dei Prophetæ sunt. Respondeo esse fallaciam *Æquiuationis* in verbo Prophetabunt, quod in dicto Ioelis *προφητῶν* sumitur de communi confessione eorum qui corde credunt ad iustitiam. Nos verò de Diuinæ *τῆς ὁραξίας* in Ecclesia gradu: videlicet de munere Prophetico nūc
 5
 10 in specie loquimur.

III. Species. Non tamen idem erat omnium Prophetarum ordo. Quatuor ordines fuisse videntur, è quibus postremus adhuc est vsitatus, quum eo militans
 15 Ecclesia carere nequeat.

Primus erat eorum, qui quum ordinario Ecclesiæ ministerio perfunderentur, vel extra ordinem, suscitati sūt à Deo ad repurgandam doctrinam cœlestem.

20 Secundus eorum fuit, qui & futura prædicebant, & Scripturas peculiari affectu specialiter certis causis, locis ac temporibus applicabant: acti nimirum à Spiritu Sancto.

25 Tertius eorum, quibus datum erat Scripturas exponere, vi tamen quadam & dono intelligentiæ peculiari præditi, quo à Doctoribus apud Paulum discer-

nuntur.

Quartus eorum qui legitime ab Ecclesia vocati sacras literas explicant secundum fidei analogiam, & Doctores appellantur.

Hi ordines distinguuntur, secundum doctrinae formam & vocationem. Porro Veteris Testamenti Prophetæ, Prisci vocantur, Luc. 9. & priores, Zach. 7. ad differentiam Prophetarum Noui Testamenti.

v. Differentia. Nemo Propheta est, nisi quem Deus vocauit vt Spiritu Christi inspirante, vel prædicat futura quædam, vel rectè exponat oracula Dei.

Ideo Pseudopropheta vitio datur, quòd non vocati docerent, Hier. 23. v. 21. Non nisi Prophetas illos, & ipsi currebant: non sum locutus ad eos, & ipsi prophetabant. Et si stetissent in secreto meo, & audire fecissent verba mea populum istum, &c.

vi. Proprium. Verorum Prophetarum proprium est in Spiritu loqui, de iis quæ ipsis patefecit Dominus.

Num. 12. v. 6. Si fuerit Propheta vobis, ego Iehouah in visione apparebo ei, in somnio loquar cum eo. Matt. 22. David

per

per Spiritum vocat eum Dominum. 2. Pet. I. v. 21. Non hominis voluntate allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto locuti sunt sancti Dei homines.

5 VII. Adiunctum. Prophetæ testes Christi fuerunt. Act. 10. v. 43. Huic etiã omnes Prophetæ testimonium dant, remissionẽ peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

10 Quorundam etiam veteris Testamenti Prophetarum *ποροκηρυκτων* fuit, quædam politica consilia gubernare: vt est videre in historia Hieremiæ Prophetæ & Danielis.

15 VIII. *ἄλιον κύριον*. Prophetas excitat Deus. Ephes. 4. v. 11. Dedit ipse alios quidem Apostolos, alios autem Prophetas, &c.

---

20 IX. Finis principalis. Salutem, cuius Lectio 2.
 auctor Christus est, monstrauere Prophe- 20. Octob.
 tæ. 1. Pet. I. v. 10. & II. De qua salute in-
 quisierunt, & quam scrutati sunt Prophe-
 tæ, qui venturam in vos gratiam prædi-
 25 xerunt: scrutantes in quem aut cuiusmo-
 di temporis articulum prænuntius ille,
 qui in ipsis erat Spiritus Christi, declara-
 ret euenturas Christo perpassiones, &

gloriam illam consecuturam.

Chrysostomi dicta quadam de Prophetis.

1. Prophetæ oculis mentis futura viderunt. In Genesin. Hom. 12.

2. Prophetarum ora sunt Dei os. Ideo ingeminant *ו*, Hæc dixit Iehouah.

Pro. 29 3. Prophetarum silentium, est signum
18. Cum iræ Dei.

non est
visio, dis-
sipatur
populus.

4. Prophetæ locuti sunt, scripserunt & præfigurauerunt futura.

10

De Haggæo.

Quum in Notis meis fideliter, spero, ea quæ de Persona, & doctrinâ Prophetæ nostri dicenda erāt, annotauerim, hoc loco de auctoritate eiusdem pauca addā, *15* vt manifestum fiat sacrosanctam à nobis omnibus haberi debere.

1. Historia sacra disertè affirmat Diuinitus excitatos fuisse Haggæum & Zachariam, vt Prophetæ essent. Quare non *20* est fas de eorum fide & auctoritate dubitare. Ezr. 5. v. 1. Prophetauit autem Haggai Propheta, & Zacharias filius Iddo, qui fuerunt Prophetæ ad Iehudæos & Ierusalaim, in nomine Dei Israelis super eos. *25*

2. Apostoli non nisi Canonicorum librorum auctoritatem & testimonia allegant. Paulus autem, Heb: 12. v. 26, De

Euan-

Euangelij, quo totus orbis commotus est, maiestate loquens, adducit Haggæi, vt omni exceptione superius, testimonium.

3. Consensus etiam cum historia & doctrina Prophetarum & Apostolorum, libros Canonicos commendat. Atqui mira est Haggæi *συμφωνία* cum vetere historia sacra, de statu populi Iudaici post reditum è Babylone. Eandem quoque doctrinam, quam cæteri Prophetæ, Haggæus inculcat. Quare de eius auctoritate & euidencia doctrinæ nos plenè persuasos esse par est.

Causa susceptæ Enarrationis Haggæi.

15 Certissimum est optimam vitæ rationem nobis præscriptam esse in hisce Filij Dei Domini nostri Iesu Christi dictis: *Quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia (quæ ad vitam animalẽ*
 20 *tuendam requiruntur)* adiicientur vobis. Matt. 6. v. 32. Item, Date Deo, quæ sunt Dei. Matt. 22. v. 21.

Canon.

Ideo enim conditi sunt homines, & per Christum redempti, vt Deum agnoscant & per fidem colant. Rom. 14. 8.
 25 Nam siue viuimus, Domino viuimus &c.

Ratio.

Act. 17. 27.

Ac decet nos imitari hac in parte Christum, qui parentibus respondebat: An
 30 *Exemplũ.*

nesciebatis quòd in iis quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Luc. 2. 49.

Experientia vniuersalis.

Testatur autem vniuersalis experientia omnium temporum, Ecclesias, Respub. Oeconomias, studia eruditæ doctrinæ, & occupationes publicas & priuatas fructu carere, si non præluceat illis omnibus fides Christi, & si Deo debitus cultus, vel planè intermittatur, vel obiter & perfunctione peragatur. 10

Inuersio ordinis diuini.

Inuertitur enim ordo diuinitus institutus, quum terrenis posthabentur cælestia: secundum illam Horatij *μίμνον*.

O Ciues, Ciues quærenda pecunia primum est, 15

Virtus post nummos.

Exemplum vetus.

Huius rei tristissimū exēplū in hac historia de populo Iudaico, proponit Hagge⁹, ac ostendit maledictioni Diuinæ obnoxium fuisse, eò quòd Tēplo cultūque Dei neglecto, priuatas ædes ædificassent, & quòd sua sollicitè quæsiuissent, neglecto tum rationali tum cæremoniali cultu. 20

Nos verò, vt de nobis ipsis loquar, dū in Theologiæ studio, neglecta *πράξις* (quæ in veræ pietatis & resipiscentiæ exercitio posita est) *θεωρίαν* sectamur, doctioresque magis quàm meliores euadimus, 25

imus, scientiam conscientia antepoñentes, primùm seiungimus ea quæ Deus coniunxit: deinde vt plurimum, secundum Agathonem:

5 Τὸ μὲν πάρεργον ἔργον ὡς ποιοῦμεθα
Τὸ δὲ ἔργον ὡς πάρεργον ἐκποιεῖμεθα.

Quid igitur, fratres, superest, nisi vt mutata in melius sententia, Haggæi consilium sequentes, non tam de priuatis ædibus, 10 quàm de templo ædificando, laboremus: hoc est, Deo quæ illius sunt, fideliter tribuentes, benedictionis participes tandem aliquando fiamus. Sed de his omnibus ἐν δι-
εξόδῳ dicendum erit:

15

Capitis i. versus i.

Propheta orditur librum ab historica *Lectio 3.*
20 descriptione Circūstātiarū, vt doceat Quādo, Quisnā, Cuius nomine, ductu & auspiciis, deniq; Quos sit alloquutus. Nos eundē ordinem in interpretatione sequemur.

1. Tempus.

25 Anno secundo Darij Regis, mense sexto die prima mensis, Hoc est, Anno ab orbe condito 3444. Calendis Septembris: quum anno præcedente Darius Histaspis filius, 2

B.j.

pud Persas regnare cœpisset.

Darius Histaspis filius Cambyfæ successit, electus à Persarum Principibus: teste Herodoto in Thalia.

Plato lib. 3. de Legibus, eum laudans ait: 5
Regnum, quod Cambyse rege perijt, πάλιν
ὅτι Δαρείου σχεδὸν ἐσώθη. Negat etiam eum
à puero delicatè educatum fuisse: & ab eo
in septem partes imperium diuisum: & e-
undem æqualitatem introduxisse: & ma- 10
gnificentia regia Persarum animos sibi cõ-
ciliasse affirmat. Hoc autem illi vitio dat,
quòd Xerxem filium regia illa sua discipli-
na non curauerit institui, ac testatur eidẽ
dici potuisse: ὦ Δαρεῖε ὡς τῆ Κύρου κακὸν οὐκ 15
ἐμαθεῖς: enutristi enim Xerxem ijsdem om-
nino moribus, quibus Cyrus Cambyfæ.

Theses.

1. Absit ab historia sacra superstitio, quæ
negat Regum Ethnicorum nomina, quum 20
opus est, aspergi posse. Videndum ne vel
in excessu vel defectu peccemus, hoc est ne
sacris tam multa prophana misceamus, vt
illa vilescant & obscurentur: néue rectè di-
cta ideo ex alto despiciamus, quia ab exper 25
tibus lucis specialis Christi profecta sunt.
2. Etiam nobis accurata temporum ob-
seruatione opus est. Nam omnia suum tẽ-
pus

pus habent. Eccl. 3. Et notum est illud Platonis : πολλά ἢ καὶ τοῖς καθεῖς δίδονται τοῖς τῶν βίον ἡμῶν καταλαμβάνουσιν. Epist. 9.

2. *Persona legatione fungens.*

5 Haggæus Propheta , qui eodem hoc capite versu 3. vocatur , legatus Iehouæ : quæ de re & supra quædam dicta sunt , & suo loco dicentur.

Thesis.

10 Sancti Prophetæ Dei nomine legatione functi sunt ad homines. Vnde colligimus,
 1. Auctoritatem eorum esse sanctam. Luc. 10. v. 16. Qui vos audit, me audit. 2. Collegas Prophetarum esse Apostolos. 2. Cor. 5.
 15 v. 20. Itaque Christi nomine legatione fungimur. 3. In pretio summo nobis habendos fidos Ecclesiæ Ministros, quum & Dei cooperarij, & Prophetarum Apostolorumque successores sint. 4. Debere autem eos
 20 aduigilare vt muneris dignitati, diligentia & fides in officio respondeat.

3. *In cuius nomine Haggæo prophetandum fuerit.*

Id docent hæc verba: Fuit Verbum Iehouæ in manu Haggai : id est prophetare cepit in nomine Dei Israelis. 1. Ezz. 5. v. 1. Hoc itaque testatur Spiritus sanctus, Haggæum & Diuinitus vocatum ad munus prophete-
 25 B. ij.

tandi, & eundem Verbum Iehouæ, non suum, aut aliorum hominum commentum prædicauisse.

Theses.

1. Dei solius est idoneos efficere vtriusque Testamenti Ministros. 2. Cor. 3. ver. 5. Non quòd idonei simus ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam, velut ex nobis ipsis: sed quòd idonei sumus, id ex Deo est: qui fecit etiam vt idonei essemus Noui Testamenti Ministri, non literæ, sed Spiritus. Hæc perpendentes S. Theologiæ studiosi, quotidie per fidem precentur: Domine Iesu Christe, duc me per Spiritum tuum sanctum in omnem veritatem, da vt quotidie meipso fiam melior, ac vt proficiam in doctrina & vitæ innocentia: vt si me ad docendi in Ecclesia munus aliquando vocaueris, sanctificationi nominis Diuini, & Sæctorum instaurationi, summa fide & vigilantia seruiam.
2. Horum autem est Dei verbum: non *σεσοφισμένως μύθως*, annuntiare. Iuxta dictum Christi. Docete eos seruare omnia, quæ mandauì vobis. Matt. 28. v. 20. Item, Profecti prædicate, dicentes: Appropinquauit regnum cælorum. Matt. 10. v. 7.
3. Non sunt audiendi fanatici homines, qui

qui suo nomine venientes prophetant de cordibus suis. Deut. 18. v. 20. Propheta qui superbè egerit, vt loquatur verbum in nomine meo, quod non præcepi ei loqui, 5 quique loquetur in nomine deorum alienorum, morietur propheta ille. Subiungit postea regulam diiudicandi Pseudopphetas, quæ egregiè illustrabitur exemplo 400. pseudopphetarum, qui Achabo pollice- 10 bantur victoriam de Syris, à quibus tum ille victus & occisus est. 1. Reg. 22.

Apote. Atqui non euenit quod Ionas de Niniuitis delendis prædixerat. Num igitur & ipse inter Pseudopphetas nume- 15 randus est?

Respondeo: Denuntiationem Ionæ annexam habuisse conditionem de resipiscētia, qua impleta, nihil contra denuntiationem factum esse videmus. Est itaque in 20 argumento fallacia à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Quo autē inter Prophetas Domini loco Ionas habendus sit, nouerunt pij omnes: vt non sit cur in scirpo nodum quæramus.

---

25 *4 Ad quos missus sit Haggæus.*

Missus est ad Zerubabelem Sealtielis filium, Ducem Iudæorum: & ad Iehosua

Lectio 4.
23. Octob.
1579.

Iofadaki filium, sacerdotem magnum.

Duo hoc loco notauimus, *ωροσωπογοεφίαν* duorum illustrium virorum, Zerubabelis & Iosua: & Consilium Spiritus sancti, quod de magnis rebus nos admonet. 5

De Zorobabele.

1. Nomen, Zerubabelis significat alienū à confusione, vt quidam perhibent. Philo ait, eundem Barachiam dictum.

Thesis.

Quum nomina rerum *διδωματα* sint, pulcherrimis nos delectari decet. Talia autem sunt quæ pietatem referunt, & ad eam sūmo studio sectandam calcar addunt.

2. Pater. Sealthiele patre natus est Zerubabel, è nobilissima posteritate Dauidis Regis. 15

Thesis de Nobilitate.

Sola apud Deum libertas est non seruire peccatis: sola apud Deum nobilitas, clarum esse virtutibus. Hieron. ad Celantiam. 20

3. Officium, Dux Iudeorum fuit Zerubabel, qui etiā anno ab orbe condito 3410. natus est. Anno ætatis suæ 17. partem populi Iudaici reduxit è Babylone Ierosoly- 25 mam, Ducis munere functus est annos 58. Haggæi prophetæ ministerio vti cœpit, ætatis suæ 34. anno.

Thesis.

Multitudo opus habet duce, qui sit ἀΰθροϋς & καὶ φρόνημος, vt amicitia subditorū custos sit καὶ ὀπιμελής. Plato lib.
1. de Legib.

De Iosua Archipontifice.

1. Nomen, Iehosua seruatorem & liberatorem significat. Matt. 1. v. 21.

Thesis.

Quando Ministri cum Christo coniunguntur, seipso & alios seruare dicuntur: 1. Tim. 4. v. 16. At quū eidem conferuntur, nihil esse deprehenduntur. 1. Cor. 3. v. 7.

2. Parens, Iehosadak. Nomen elegantissimum, quum Domini iustitiam significet.

Thesis.

Etiam regale Dei sacerdotium, nullam aliam, quàm Dei iustitiam, salutis suæ causam agnoscit.

3. Officium. Summus Sacerdos Iudæorum. Fūgi cœpit Sacerdotis munere, anno Mundi 3428. præfuit eidem 36. annos. Legatione diuturna ad Regem Persarum Darium Histaspis filium per octennium: quo finito, iterum præfuit sacerdotio an. 20.

Thesis.

1. Qui sacerdotio funguntur, aut ministerio, non sibi præcipuè, sed Ecclesiæ seruiūt.

2. Sacerdotes Iudæorum quædam poli-

tica munia obibant: Ministros verò Ecclesie, verbi & Sacramentorum liturgia sola, defungi decet.

De Consilio Spiritus sancti.

Vt Spiritus sancti consilium declaretur, primùm *ἡ ἀποστολή* ad certas Theses reuocabimus: deinde, *ἀναγωγὴν* de Christo Iesu, paucis tractabimus.

Theses.

I. Emendatio malorum, quibus laborat Ecclesia & Respub. non habet alium auctorem, quàm Deum. Probatio.

1. Ab exemplo. Fuit verbum Iehouæ per manum Haggæi v. i. Vnde colligimus Deo auctore, hanc emendationem susceptam.

2. Ratio. Deus non est auctor confusionis, sed ordinis & decori: quum sit summè tum sapiens tū bonus. Qui igitur *ἀταξία* sublata, diuinā illam *ἁταξίαν* substitui, hoc est, qui paci & vtilitati omnium ordinum consultum volunt, in Deum præcipuè respiciant: non in homines.

II. Hic autem plerumque mediatè agit, Prophetis & aliis *συνέργοις* adhibitis.

Auctoritas. Non facit Iehouah quicquã, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis. Si leo rugiat, quis non timebit? Dominus Iehouah locutus est, quis nõ propheta-

phetabit? Amos 3.v.7.8.

Exēplum. Per manum Haggai Prophe-
tæ scilicet patefecit Deus suam voluntatē
de Templo ædificando &c.

III. Initium autem facit à capitibus po-
puli sui, vt membris quoque postea con-
sulat. Rationes.

1. Nam vt principiū motus à capite est:
sic superiorum salus, virtus & integritas,
10 inferioribus non solū exemplo sed etiam
vsui est & emolumento.

2. Præterea ea est capitis & membrorum
συντάξις, vt quū caput dolet, cætera mē-
bra malè habeant, quum illud non laborat,
15 reliquis mēbris rectiūs consuli possit. Nam
in capite non tantū intelligentiæ, ratio-
cinationis & memoriæ sedes est, sed etiam
officinæ sensuum interiorum & exteriorū.
Eadē ratione præcellere decet dotibus ani-
20 mi eos qui Ecclesiæ & Reipub. administra-
tioni præfunt.

III. Id dū facit, ordines *σὺγγε* minimè
seiūgit. Ordines *σὺγγε* voco Ecclesiasticū
& Politicum, quorum seminarium est œ-
25 conomica *Ὀραξία*. Mōsi adiūxit Deus Aa-
ronem *ξυμπαρὰσέτην*, quū populus Israe-
liticus ex Aegypto educendus esset. Tales
collegæ fuerūt Zerobabel & Iehosua: quos

hîc celebrat Propheta noster.

v. Vult autem quemque horum *πᾶν ἴδιον
περὶ τῆν*. Dignus fanè est memoria Syllogismus de Iustitia distributiua.

Certum est non minus rebus ipsi ad vitam nobis opus esse, quàm gradibus & officiis quæ seruiunt legitimæ earum dispensationi. Atqui nobis opus est Alimentis, Institutione de Deo, & Gubernatione. Opus igitur nobis est ordine Oeconomico, Ecclesiastico, Ciuili: ac vt ne sit barbarica confusio, decet quemque propria facere.

vi. Sic tamen vt se inuicem *συμπερὶ τῆν* meminerint: sicut omnes in homine facultates conspirant, vt totius hominis incolu- mitati consulatur: Ita omnes ordines populi Dei consentientes esse decet, ne sit schisma in societate sanctorum.

vii. Ac vult Deus eos locum dare mutue exhortationi, ne quis segnescat fractus tædio ærumnarum: vt Zorobabel Dux & Iehosua sacerdos à Prophetis sese admoneri, non ægrè tulerunt.

Ἀναγωγὴ.

Christus Dominus noster verè est *πᾶν-
των ἀντάξιός ἁλλων*. Nam & ἀρχιερός est vite, & summus sacerdos secundum ordinem Melchisedec, sèper viuens vt pro nobis in-

ter-

terpellet. Eius typi fuerūt Zerubabel & Iehosua. Vt enim hi Iudæos in patriam reducerunt: ita ille nos in cœlestem patriam reducit. Sed hac de re aliàs pluribus agemus.

5 Versus 2.

Sic dixit Iehouah exercituum dicendo: Populus iste dixit, Nondum venit tempus tempus Lectio 5.
Novemb. 2. 1579.
(inquam) *Domus Iehouæ ut adificetur.*

10 Et si breuissima est hæc oratio, adeo tamen est sententiosa, vt sit illustre exemplū prouerbij, *χαλεπὸν βασιλεῖσιν ὀνηθεῖν*, id est, Adiuncta est paruis gratia rebus. Peculiaris autem est & sacer *λακωνισμός* Prophetarū
15 & Apostolorum, de quo scitè Gregorius Nanzianzenus in Epistola quadam inquit: *τὸ λακωνίζεω οὐ τοῦτο ἔστιν ὅπερ οἶε, ὀλίγας συλλαβὰς γράφειν, ἀλλὰ ὡς πλείστων ὀλίγας.*

20 Vt autem gemmam aut vnionem aspicientes, de loco natali, de colore, de pretio & vsu querere solemus: sic in hac oratione, docendi discendique gratia hæc octo *κεφάλαια* ordinè perpendamus.

- 25 1. Quod genus causæ in ea dominetur.
2. Cuius nomine sit habita.
3. Ad quos præcipuè directa sit.
4. Quo teste seu procuratore sit habita.

5. Quo genere sermonis constet.
6. Quis eius status sit.
7. De quibus potissimum sit habita.
8. Quisnam totius orationis scopus & usus sit.

1. *De Causse genere.*

Ad Iudiciale causse genus, ex orationes pertinēt, quæ reprehensiones, iniustitiæ & impietatis hominum, malorumque publicorum & priuatorum, complectuntur. Atque in hoc quanquam breui sermone, grauius accufatur Populus Iudaicus, tum quod *τὰ βιωτικά* solum quæreret, tum quod cælestium bonorum cultusque diuini, nullam haberet rationem.

Quod de Iudaico populo hîc queritur Propheta, id ne non possit de multò maxima parte generis humani, verè dici, vehementer verendum nobis est. Res ipsa testatur impleri nostra ætate Vaticinium Iesu Christi Domini nostri: Sicut erant dies Noe: ita erit & aduentus Filij hominis: Sicut enim diebus qui præcesserunt Diluuiũ, edebant & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo Noe ingressus est in arcam: nec cognouerunt diluuium, vsque dum venisset & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

minis. Matt. 24. v. 37. 38. 39.

2. *Cuius nomine habita sit oratio.*

Iehouæ exercituum nomine, ista promulgata sunt.

5 De nomine *τετραγεγαμματο* aliàs multa nobis dicta sunt. Itaque nō nisi ἀφοριστικῶς pauca de eodem in iuniorum gratiam repetemus.

1. Iehouæ nomen propriè denotat æternam essentiam, τὸν ὄντα. Exo. 3. v. 14.

2. Sed eiusmodi quæ à nulla alia sit: à qua sint omnia: & quæ principatum in omnia obtineat.

3. Itaque nulli Creaturæ, ne quidem humanæ in Christo naturæ, competit.

4. Vsurpatur autem, vt & Domini nomē, aliàs essentialiter: aliàs Personaliter.

5. Nec ad Patris solū personam restringitur.

20 6. Diuerso respectu, Iehouah est & non est Pater τὸ λόγος. Est respectu personæ: nō est, ratione essentia. Nam Patris filius dicitur & est, non autem essentia.

Sed ad rem ipsam accedamus. Si quando Deus ipse hominum facta accusare dicitur, veniant nobis in mentem hi grauissimi Aphorismi.

1. De præscientia Dei.

E cælis respicit Iehouah, videt omnes, filios hominum Psal. 32. v. 13. Deus est ἑφορος qui accuratè inquit in vitam & facta hominum. Gen. II. & 18.

II. De iudicio Dei.

Iehouah iudicat populos. Psal. 7. v. 9. Et si autem non rarò iudicia sua differt, suo tamen tempore eadem exequitur. Docuit id etiam Ethnicos homines experientia, quæ peperit prouerbiū: Dij laneos habent pedes.

III. De Ira Dei.

Reuelatur ira Dei è cælo aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui veritatem iniustè detineāt. Rō. I. v. 18. Pœnæ publicæ, pestis, fames, bella sunt testimonia iræ Dei aduersus peccata hominum. Item priuata mala, excæcatio cordis, mens reprobata, veritatis contemptus aut neglectio, labor inanis in studijs & occupationibus. Hæc & alia maledictionis diuinæ argumenta, sunt instar Concionum quas cælitus ad nos Dominus habet, vt ad agnitionem & sensum peccatorum nos adducat. Vtinam verò opera Iehouæ aspiciētes, non simus ἀπηλθνηκότες, sed manum Domini sentiētes, humiliemus nos sub potente eius manu, & fructus pœnitentia dignos

gnos proferamus: sic vt τὰ παθήματα τὰ ἡμῶν ἀχάρισα, fiāt nobis salutaria μαθήματα, iuxta dictū: Priusquā humiliarer, ipse errabā: nūc autē mādata tua custodio. Psal. 119.

5

3 *Apostrophe. Ad quos potissimum directā sit oratio in hoc versu.*

Lectio 6
Novemb.

Non dubium est ad ducem Zerubabelem, & summum Sacerdotem Iosuiam, qui
10 tum rerum summæ in populo Iudaico præerant, hæc dicta esse. Colligi enim id potest, tum ex præcedēti versu, tum è re ipsa. Thesis. Vt emendatio publicorum malorum institui possit, Magistratus & Pastores
20 Ecclesiæ ad eorum considerationem, vocādi sunt. Rationes.

- I. Interest enim Ecclesiæ & Reipub. nequaquam his vel inscijs vel conniuentibus, grassari scelera.
- 25 II. Nos etiam ordines συμφωνεῖν decet, sic vt Moses & Aaron tradāt mutuas operas, publici boni causa
- III. Certum quoque est Deum, mediāte agentem his συνέργois vti, ad mala quidē extirpanda, bona verò plantanda.

4 *Sed quo teste seu procuratore usus est Dominus in hac actione?*

Haggæo Propheta, qui etiam eius rei te-

standæ caussa non dixit: Sic dicit Haggæus:
sed, Sic dicit Iehouah exercituum. Theses.

I. Nemo sibi sumit honorem, nisi qui vocatus est à Deo: quemadmodum & Aaron. Hebr. 4. v. 4. De vocatione.

II. Homo non potest recipere quicquã nisi fuerit ei datum è cælo. Ioan. 3. v. 27. De donis & dignitate cuiusque.

III. Quum sancti Dei homines à Spiritu sancto acti loquuntur: sermo eorum de Deo excipiendus à nobis est non vt hominum, sed vt Dei sermo. 2. Pet. 1. v. 21. 1. Thess. 2. v. 3.

IIII. Sanctis Dei seruis digna modestia & veracitas est, Oracula Spiritus sancti, soli Deo accepta ferre.

s Quogenere sermonis.

Vsus est *μνησεί* vt rei indignitatem amplificaret. quasi dicat Huic ingrato populo nunquam non in ore est, *τω*: Nondum venit tempus vt ædificetur Templum Iehouæ. Apparet autem, priuata ædificia & cõpendia illi præcipuè esse cordi.

Ad eundem modum apud Ezechielem, cap. 18. v. 2. dicitur: Quid vobis vt parabolicè loquamini parabolã hanc super terram Israel, dicendo? Patres comederunt vnam acerbã, & dentes filiorũ obstupescunt, &c.

Theses.

1. Cauendum est ab ijs vocibus, quæ sapiunt incredulitatem.
2. Incredulitatis autem argumentum est, temporum momenta pro suo libitu præscribere ijs, quæ nunquam non fieri debent ad Dei gloriam.
3. Si de omni verbo ocioso reddenda nobis erit ratio, multò magis de eo quod contumeliosum est in Deum.

Notum est illud vetus, ἐχθερὰ σοφία λοιδορῆσαι θεόν. Contumelia autem afficitur, quū voces sparguntur pugnantes cum voluntate Dei. Dignum est memoria Platonis dictum de Repub. lib. 2. κακῶν ἢ αἰτίον φάναι θεόν τιμι γίνεσθαι, ἀγαθὸν ὄντα, δέμαχετέον παντὶ τρώσῳ, μήτε πινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ αὐτῆ πόλει, εἰ μέλλει δυνομήσεσθαι, μήτε πινὰ ἀκβεῖν, μήτε νεώτερον, μήτε πρεσβύτερον, μήτε ἐν μέτρῳ, μήτε ἀνευ μέτρου μυθολογῆσαι: ὅς τ' ὅσα ἀνελγόμενα, εἰ λέγοιτο, ἔτε ξύμφορα ἡμῖν, ἔτε ξύμφωνα αὐτὰ αὐτοῖς. Subiūgit autē Plato duas leges, quarū prior est: Θεὸς αἰτίος τῶν ἀγαθῶν. posterior, Deus non est præstigiator &c.

- 25 Hæc eo tantum nomine dico, vt iuniores videant, quanta cum religione, Ethnici saniores de Deo sibi sentiendum & pronuntiandum, censuerint. Quanta cum ve-

neratione, nos qui Spiritus sancti donum accepimus, de essentia & voluntate, deque iudicijs eius pronuntiare conuenit?

4 Tantum abest vt Deus boni consulat dicteria in se prolata, vt ne quidem in fratres nos ea effutire velit. Psal. 50. v. 19. 20. 5
Os tuum emittis ad malum, & lingua tua concinnat dolos. quin etiam contra fratrem tuum loqueris, contra filium matris tuæ attollis probrum. Hæc fecisti & tacui: ex- 10
stimasti me esse tui similem: sed arguam te, & ordinabo scelera tua coram oculis tuis.

Lectio 7.
Notæ. 4.

6. Status orationis.

Orationis huius status est *δικαιολογικός*, 15
feu Iuredicialis. Quæritur enim, Iurè & piè tamdiu dilata sit à Iudaico populo templi instaurationem, an contra.

Nec iurè nec piè intermissam fuisse templi instaurationem, confutata Iudæorum 20
ratione contraria, docet Haggæus. Sic argumentabantur Iudæi:

Est tempus destruendi & tempus ædificandi, Eccl. 3. v. 3. Nondum autem appetijt tempus, vt ædificetur Domus Iehouæ. 25

Itaque intermissio illa vitio nobis dari non potest.

7 De quibus potissimum sit habita oratio.

Vt

Vt quantum mali in hac re fuerit, manifestum fiat, de quibus in hac oratione præcipuè agatur, videamus. Sequemur autem seriem Locorum Communium Status Iure dicialis, Legem, Consuetudinem, Naturã, Æquum, Pactum.

1. Dei voluntas suprema & iustissima lex est. Volebat autem Deus Templum instaurari: & eam ob causam excitauerat Prophetas Haggæum & Zachariam, vt essent testes & præcones diuinæ voluntatis.

2. Id quod religiosæ consuetudini Ecclesiæ Israelis diuinitus destinatum fuit, non potuit sine piaculo abiectum iacere. Sed 15 Templum Ierosolymitanum olim ideo ædificatum fuerat, vt ter quotannis conuenerent Israelitæ, & sacro cultu in eo defungerentur. Nondum enim aduenerat illud tempus de quo Christus, Ioan. 4. v. 21. Venit hora quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem.

3. Natura quid hac in parte dictet, vel ex illis disputationib. Platonis liquet, in quibus quo loco tēpla extruenda sint docet: & 25 verat arma hostibus erepta in Tempia inferri. Etsi autem non habitat Deus in templis manufactis. Act 7. v. 48. volebat tamen Leuiticum & cæremoniarum cultum, qui

παιδαγωγίας Legis pars fuit, in sacra æde Ierosolymis ordine & decenter peragi. De Tabernaculo fœderis dicitur: Et facient mihi Sanctuarium, vt habitem in medio eorum. Ex. 25. v. 8.

4. Ipsa quoque æquitas docet, non minùs sacrae liturgiæ locum, tempus & necessaria adminicula præstituenda: quàm nostris occupationibus, labori, quieti, alimentis, facultatibus. Vt igitur dicere solemus: *Οἶκος φίλος, οἶκος ἀεισος*: ita dicamus cum Davide: Gaudio perfusus sum propter eos qui dixerunt mihi: In domum Iehouæ ibimus, Psal. 122. v. 1.

5. Pactum verò quod cum Israelitis pepigerat Dominus, hoc ferebat, vt & statis temporibus Templum adirent, & exules vultu ad templum conuerso preces conciperent. Ac voluit Deus Messiam in templo secundo docere. Itaque non sine grandi peccato, neglecta fuit eius instaurationis.

8 *Scopus & vsus totius orationis.*

1. Magistratus & Ministrorum est pro virili dare operam vt Templū Domini ædificetur: hoc est vt vera doctrina sonet, & sacra omnia ritè & decenter peragantur.

2. Cauendum nobis est ne eorum similes simus, de quibus Apostolus noster inquit,

Nam

Nam omnes quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ Christi Iesu. Phil. 2. v. 21.

3. Cauendum etiam ab ea ἀταξίας specie, quæ inuertit ordinem diuinitus institutum, & efficit, vt homo priuata publicis: Oeconomica Ecclesiasticis: profana sacris: corporalia spiritualibus: terrena cælestibus: caduca perpetuis: seipsum denique Deo ipsi anteponat.

10 4. Cogitemus etiam nos esse ματοικητήριον τῆς Θεοῦ ἐν τῷ πεδύματι. Eph. 2. v. 22. Sed hac de re in sequentibus.

Versus 3.

Lectio 8.

Novē. 16.

15 *Fuit itaque verbum Iehouæ in manu Haggai Prophetæ vt diceret.*

1579.

De dispensatione oraculorum Dei.

Vt videant studiosi iuuenes, in libris Prophetarum & Apostolorum, omnes etiam
20 minimos versus, refertos esse amplissima & salutari doctrina, dicemus iam nonnulla de Oraculorum Dei dispensatione: sed δετκῶς & temporis ratione habita.

Thesis 1.

25 Dei oracula Prophetæ הַרְנוּיִם: Apostoli λόγια ζῶντα, eloquia viua appellant. Rom. 3. v. 2. Act. 7. v. 38. Græci Oracula soluta oratione prolata, λόγια: ea verò quæ

ligato sermone proferebantur, *ρησμός*
 vocabant. A causa efficiente principe, di-
 cuntur *λόγια τῆ θεοῦ*: ab efficacia autem *λό-
 γία ζῶντα*. Hebr. 4. v. 12. Viuus est enim Dei
 sermo, & efficax, & penetrantior quouis
 gladio ancipiti. Isa. 49. v. 2. Posuit os meum
 tanquam gladium acutum.

Ita Euan-
 gelium di-
 citur *δύ-
 ναμις
 θεῶ
 ῥῶ. I. 16.*

Thesis 2.

Hæc de Dei voluntate præcipuè agunt.

Dei voluntatem quidam piè distinguunt
 in eam quæ Abscondita nobis est, & in eã
 quæ Patefacta est, & de qua vnctio Spiri-
 tus sancti testatur.

Ad Absconditam pertinent curiosæ &
 meteoricæ quæstiones, Cur non omnes
 homines in Christo sint electi. Cur donum
 fidei non sit omnibus commune. Quare
 Deus, Iacob dilexerit, Esau autem odio ha-
 buerit. Et similes, de quibus non est curiosè
 quærendum. Impietas enim est, quærere
 causam voluntate Dei superiorem.

Patefacta autem Dei voluntas, per fidẽ,
 ad Dei gloriam & nostri instaurationem,
 diligenter inuestiganda est. Non enim mo-
 destia, sed impia socordia est, ea cognoscere
 nolle, quæ Deus patefacere dignatur. Ac
 dignum est relatu Theodoretī dictum: *ὁ
 θεὸς ζητεῖν τὰ σπουδαία, σέργει ἢ προσήκει τὰ
 γεγραμμένα.*

Thesis 3.

De hac autem nobis constare non potest, nisi Deus nos alloquatur.

Deus modis quatuor loqui dicitur, aliàs quidem decernendo & mandando. Vt, dixit Deus: Sit Lux. Genes. I. v. 3. aliàs cōmunicādo cōsiliū. Vt, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem nostrā, Gē. I. 26. Itē, Age, descēdamus & cōfundamus ibi labiū eorū. Gē. II. 7. aliàs, voce cælitus demissa alloquendo, Ex. 20. 18. Deu. 18. 16. aliàs familiariter colloquēdo ἐν ἐμφάσει, quæ præsentie gratiæ documentum est. Gen. 12. 15. 17. 18.

Thesis 4.

Alloquitur itaque nos, sed vel immediatè, vel mediatè loquendo.

Immediatè olim alloquutus est Adamū, Noahum, Abrahamum & similes. Certum autem est, neminem sine consternatione Deum se alloquentem audire potuisse. Itaque peculiari gratia fulciri & constabiliri corda piorum, necesse erat: vt testantur exempla Mosis, Danielis, Iesaiæ & multorum aliorum.

Thesis 5.

Quum nos mediatè alloquatur Dominus, magni nos facere sacrum Ministeriū, quo ille vtitur, æquum est. Iuxta dicta, Qui vos audit, me audit, Luc. 10. v. 16. Item, Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi

Ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit? 1. Cor. 3. v. 5. Item, Θεοῦ ὄδ̄ εἰς μὲν ὁ συνέργου. Eodē cap. v. 9. Obedite ducibus vestris, & obsecundate. Hebr. 13. v. 17.

Thesis 6.

Et si autem penes totam Ecclesiam oracula sua Deus deposuit: tamē eorū *ἐπίλυσι* docentium ordini peculiariter cōcredidit.

1. Cor 14. v. 29. Prophetæ duo aut tres loquantur, & alij diiudicent. Hoc præcepto ostendit Paulus, distinctos esse in Ecclesia docentium & discipientium ordines.

Cæterum, deposita esse penes Ecclesiā Oracula Dei viventis, ex hisce dictis liquet. Deut. 4. v. 8. Et quæ est gens ita magna, cui sint statuta & iudicia ita iusta, sicut est uniuersa Lex ista, quam ego do coram vobis hodie? Psal. 76. v. 6. Notus in Iehuda Deus, &c. Rom. 3. v. 2, Primarium enim illud est, quòd eis credita sunt eloquia Dei.

Thesis 7.

Cùm in his oraculis Dei, locum habeat *ἄπορ̄ ἔφα*, non est cur Ministrorum caussa aliquid eis derogemus, 1. Thess. 2. v. 13, Acceptum de Deo sermonem quem audistis ex nobis, excepistis non ut sermonem hominum, sed (sicut verè est) ut Dei sermonē, qui etiam agit in vobis qui creditis.

Grauitèr itaque peccant, tum qui honorem Deo soli debitum ad eius seruos transferunt, tum qui hominum, quos oderunt, nomine, Dei oracula reiiciunt.

5 Videas quosdam quibus satis sit Lutherum, Calvinum, Melanchthonem allegasse: vt maximè S. Scripturæ testimonia non adducas. Rursum, reperias nonnullos, qui
10 audito alicuius sibi exosi doctoris nomine, librum aut sententiam statim reiiciant, calculis cognitionem præuertentibus. Georgius Saxonum Dux in horum ordine fuisse videtur. Ferunt enim hunc dixisse: Etsi
15 errores & abusus in Ecclesiam irrepsisse nō ignoro, nolo tamen amplecti Euangelium quod Lutherus annuntiat.

Thesis 8.

Quid dicatur attendendum est.

Rom. 12. v. 6. Siue prophetiam, prophetemus pro proportione fidei. 1. Thess. 5. v. 19. 20. Spiritum ne extinguite: Prophetias ne pro nihilo habete. Ergo si quem fidei analogam docere animaduertamus, ne eum reiiciamus.

Thesis 9.

25 Oraculorum Dei quum sit summa certitudo, fidei ἀνεσφοεῖα in nobis ei respondere debet.

Requirit Deus à nobis, quod ipse dat, videlicet vt non tantùm inferiores gradus, κατὰληψις ἢ ὀπισθήμη in nobis sint, sed etiam superior, qui est τῆς πληροφροείας. Omnium intelligentium est κατὰληψις: vt, Deus est bonus, clemens, iustus: ὀπισθήμη eorum est, qui externa sancti Spiritus illuminatione, fidem temporariam nacti sūt: Sed ἡ πληροφροεία non omnium est, 2. Thess. 3. v. 2. Atque hic gradus Electos à Reprobis discernit. Tit. I. v. I. *Thesis 10.*

Militanti Ecclesiæ nullū grauius malū accidere potest, quā Prophetiæ intermissio.

• Psal. 74. v. 9. Signa nostra non videmus, non est amplius Propheta: & nō est nobiscū qui cognoscat vsque quo? Pro. 29. v. 18. Quum nō est visio, dissipatur populus. A visione, Prophetæ Videntes dicebantur.

Tempore Heli, sermo Iehouæ erat pretiosus, & non erat visio aperta, I. Sam. 3. v. I. Eodem cap. v. 21. Rursum apparuit Iehouah in Siloh: quoniam patefecerat se Iehouah Samueli, in Siloh in verbo Iehouæ.

Thesis 11.

Cur autem per sanctos homines potius, quàm immediate, Deum nos alloqui expediat, causæ multe & graues sunt.

I. Maiestas Dei humanæ infirmitati plane

nē

nè intolerabilis. Exod. 20. v. 19. Deut. 18. v. 16. Non addam, dicebat populus Israel, audire vocem Iehouæ Dei mei, neque ignem magnum istum videã ampliùs, ne moriar.

5 II. Fideles sunt Tempa Spiritus sancti. I. σύνεργος

Cor. 6. v. 19. Oracula igitur reddi par est ab ijs, qui in eorum dispensatione Dei cooperarij sunt, & dicuntur *οἰκόνομοι, μυστηρίων θεοῦ*. I. Cor. 4. v. 1.

10 III. Quum etiam τὰ ἀκοῦσθαι, & inter hæc visus & auditus præcipuè, seruire debeant cognitioni, vult Deus vt vocem docentium ἐξωθεν: vocemque Spiritus sancti, ἐσωθεν audiamus. Est enim fides ex auditu:

15 auditus autem per verbum Dei, Rom. 10. v. 17. 4 Præcipuum etiam est charitatis officium, alios de Deo & eius voluntate docere. Hoc itaque homines pios defūgi vult Dominus. Psal. 119.

20 Consulant autem studiosi, Calvinum Instit. Christianæ lib. 4. cap. 3. Sectione. 1. & sequētib. & Augustinū in proœmio librorum de Doctrina Christiana.

---

25 *Artificium Rhetoricum Orationis Haggæi ad populum Iudaicum.*

Lectio 9.
Novemb.

I. Genus Causæ mistum est, quum Pro- 17
pheta noster initiò quidem grauiiter accu-

set populum Iudaicum ob intermissam tē-
pli Ierosolymitani instaurationem, pœnās-
que ei denunciet : deinde verò eūdem hor-
tetur, vt quàm primùm sacro operi & ædi-
ficio manus admoliatur. Est itaque prior
pars orationis, Iudicialis : posterior verò,
Ἐπιεικὴ ἢ συμβουλευτικὴ.

II. Status *δικαιολογικὸς* dominatur in pri-
ma parte. Nec piè nec iustè hactenus inter-
missa est Templi instauratione, Hanc propo- 10
sitionem Propheta noster probat duobus
argumentis.

1. A comparatis. Quicumque Ecclesiasti-
cis & sacris, Oeconomica præferunt, gra-
uiter haud dubiè peccant. Sed vos Iudæi id 15
facitis. Argumento sunt domus vestræ la-
queatæ, & Templum Domini desertum.
Ergo &c. versu 4.

2. Ab effectu. Certū est maledici trāsgres-
soribus Legis, iuxta dictū, Maledictus qui 20
nō statuerit verba Legis istius faciēdo illa,
Deut. 27. v. 26. Vobis autē maledicit Deus.
Hanc minorem *τῆ ἐπαγωγῆ* probat noster
Propheta : Seminabitis multum &c. vers. 5.

III. Posterioris partis orationis quæ est 25
συμβουλευτικὴ, Status itidē Iudicialis est.
Piè feceritis, & præcipuo vestro bono, si
quam primùm aggressi fueritis Templi Ie-
houæ

houæ instaurationem.

Probationis argumenta ducuntur.

1. A facili. Ascendite in montem &c. v. 8.
2. A propitia Dei voluntate. Complacito mihi in ea. eodem versu.
3. A fine. Glorificabor: dicit Iehouah. Eodem versu.
4. A comminatione erga inobedientes. Respicitis ad multum, & ecce parum. v. 9.
- 10 5. A causa impulsiva. Propter Domum meam. eodem v.
6. Ab antegressa pœna, quam Inductione probat, v. 10. 11.

1111. Orationis schema. Est instar Syllogismi hypothetici disiunctiui.

Aut Templi fabrica suscepta diuinæ benedictionis participes fieri: aut ea neglecta maledictioni vos obnoxios esse oportet.

Atqui vobis benedictione diuina opus est. Quare non erit negligenda aut procrastinanda Templi Iehouæ instaurationio.

v. Scopus & praxis totius orationis.

1. Hypothesis. Iudæi è Babylone reduces, neglecta Templi ædificatione, maledictione laborabant: suscepta autem eius instauratione, benedictione diuina fruebantur.

2. Thesis. Maledicti sunt, qui Deo quæ

eius sunt, non deferunt. Econtra benedicti ante omnia quærunt regnum Dei & eius iustitiam Matt. 6. v. 33.

3. Optima in Ecclesia docendi ratio ea est quæ mali fontes aperit, & remedia offert & exhibet. Vt Medici, qui ægro-
tum curandum susceperunt, à *παθολογία*
exorsi, de morbo primùm agunt: deinde ad
φαρμακευτικὴν accedentes, remedia præscri-
bunt: ita peccatores, primùm de magni-¹⁰
tudine peccati, deinde etiam de remissione
peccatorum, erudiendi sunt.

Huius præcepti exemplum historicum quidem in hac Haggæi nostri concione de Iudaico populo: *Σεπικὸν* autem, in Epistola¹⁵
ad Romanos, extat. Nam vt de hoc solùm dicam, Apostolus, in initio mala quibus genus humanum laborat, peccatum videlicet O-
riginis & eius fructus, quos idem Paulus o-
pera carnis alibi vocat, in lucẽ profert. dein²⁰
de remedia in doctrina iustificationis facti-
ficationis & prædestinationis ostēdit: ac tã
dē exercitia pietatis diligenter præscribit.

4. Optima & illa docendi in Ecclesia ratio est, quæ cum confutatione *τῆς ἑτεροδο-*²⁵
σιασκαλίας, & reprehensione peccatorum coniungit doctrinam fidei, spei, charitatis: & addit exhortationes pias ad officium faciendum

ciendum. Hac docendi ratione vsum videmus Haggæum. Eandem præscripsit nobis Gentium doctor Paulus, his verbis: Prædica sermonem, in sta tempestiuè, in tempestiuè: argue, obiurga, exhortare, cum omni lenitate & doctrina, 2. Tim. 4. v. 2.

Ista Anatomicorum more præmittere visum est. Vt enim illi quum sunt humana corpora aperienda, in genere primùm de partibus corporis humani differunt, easque ostendunt: postea verò, figillatim de membrorū singulorū situ, fūctione, vsu agūt: ita mihi quoque orationis Haggæi *στοματοποίησις* quandam instituere libuit, vt quibus de rebus & quo ordine habita esset, iuniores videre possent. Reliquum erit vt subiūgamus *ἑκάστη ἐξ ἑσῶν* singulorum membrorū.

lectio 10.

Novemb.

18.

Versus 4.

20 *Nunquid ò vos tempus vobis (aduenit) vt habitetis in domibus vestris, laqueatis, & Domus ista est deserta?*

Logica consideratio.

Cōstat hic versiculus primùm Sophisma te Iudæorum quod Propheta noster diluit: deinde, Demonstratione, quam *καὶ βεβαιῶν* opponit Haggæus.

Sic autem argutabātur Iudæi: Quicquid

intempestiuè fit, malè fit. Nondum autem appetijt illud tempus quod instaurationi sacrae suæ Ædis Iehouah præstituit. Quare intermissio ædificationis Templi nobis vitio dari non debet.

Speciosè ista dicebantur ab iis, qui quæ sua erant, non autem quæ Dei, quærebant.

Maiorem pingere poterāt pulcerrimis de opportunitate & tēpore dictis, quæ & in sacris & profanis Scriptis occurrunt. 10

Omni rei est tempus determinatum, & tempus est omni voluntati sub cælo & c. Eccl. 3. v. 1. & sequentib. Fidus dispensator & prudens, quem Dominus præficiet famulatio τὴ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σπιτομέτρον. Lu. 19. 12. v. 42. Redimentes occasionem, quoniam dies mali sunt. Eph. 5. vers. 16. ὁ καιρὸς ὁμοίως παντὸς ἔχει κορυφάν, Pindarus in Pythijs.

Item καλὸν τὸ καιροῦ παντὸς εἰδέναι μέτρον. 10

Item. ὡς μέγα τὸ μικρὸν ἔστιν ἐν καιρῷ δοθέν.

Porro Minorem, in qua κεινόμενον est, se probare posse putabāt hac ratione. Hactenus præpedita fuit Templi instaurationi, partim Samaritanorū θυμομαχίᾳ, partim Re- 25
gijs edictis, partim necessarijs occupationibus constituendi Oeconomias & politiam. Hæc autem nequaquam accidissēt si Deus voluisset

voluisset nos cæteris omnibus rebus neglectis, Templo ædificando operam impendere. Potuisset illas remoras & impedimēta amoliri, &c.

5 Sed, vt est in Psalmo 94. v. II. Iehouah cognoscit cogitationes hominū, quòd sint vanitas. Itaque, vt vocabulis τεχνολογικοῖς vtar, respondet ad hominem & ad rem. Ad hominem seu personam respondet rege-
 10 rendo, tum ἐπιπλήξει, Nunquid ò vos tempus vobis? Quasi dicat, Annon pudet, tot à Deo beneficiis affectos, & recens in integrum restitutos, inque patriam reductos, vos vestràque commoda, antepone-
 15 rię Dei? τῷ ἀντεναγῶνῃ. Reponit enim rē grauiorem, videlicet Templum Iehouæ, cuius haud dubiè maior erat habēda ratio, quàm ædium priuatarum. Realiter autem respō-
 20 Connexis indicationem: ostendit, etiam in mediis ærumnis & temporum difficultati-
 bus, seruiendū esse glorię diuinæ. Vt enim militans Ecclesia sub cruce triumphat: sic Deo debitum honorem summa cum reli-
 25 gione ei defert, etiam quum multiuariam premitur & affligitur. Habet enim persua-
 sum id quod Paulus hisce verbis docuit, Si in hac solūm vita speramus in Christum,

miserrimi omnium hominum fumus. I. Co.
 15. v. 19. Item, Persecutionem patimur, sed
 in ea non deserimur: deiicimur, at non pe-
 rimus. Quolibet mortificationem Domini
 Iesu in corpore circumferentes, vt etiam
 vita illa Iesu in corpore nostro manifesta
 fiat, &c. 2. Cor. 4. v. 9. & 10. Toto sanè cælo
 errant, qui Templum Domini tum solùm
 ædificari putant, quum res secundæ sunt:
 hoc est, qui nos super fundamentum Pro-
 phetarum & Apostolorum superstrui, & in
 regnum æterni Patris, per medios hono-
 res, gaudia & successus, traduci posse opi-
 nantur. Vt enim exotericus ille monet, *ἐν*
ταῖς δυσυχίας λάμπει τὸ καλὸν: ita Ecclesia
 sub cruce ingemiscens, adiicit fidei virtu-
 tem, virtuti verò scientiam, scientiæ verò
 temperantiam, temperantiæ verò toleran-
 tiam &c. 2. Pet. 1. v. 5. & 6.

Videamus iam quàm firmam Demon-
 strationem, Iudæorum sophismati *τῆς λε-
 πτολογία*, Haggæus noster opponat.

Eius qui est summè bonus, sapiēs, iustus,
 &c. & auctor omnis boni in tota rerum v-
 niuersitate, maior est habenda ratio quàm
 omnium creaturarum. Hæc propositio est
 principium, quod diuinitus inscriptum est
 cordibus hominum, monens vt Creatori
 bene-

beneficentissimo plus deferamus, quàm omnibus rebus conditis: vt ei promptè & sincerè & constanter obediamus & seruiamus. Iehouah autem Deus noster summè
 5 bonus, sapiens, iustus est: & ab eo vno omne donum bonum perfectumque profiscitur. Matt. 19. 17. Iacob. 1. v. 17. Ergo quum ipse velit sibi ædificari Templum, & in eo debitum cultum deferri, omnia alia
 10 negocia & impedimenta missa facere oportet, & huic vni rei dies noctesque incumbere.

Rhetoricum artificium.

Amplificat autem Propheta noster rei
 15 indignitatem, figurarum luminibus adhibitis, inter quæ sunt:

1. Apostrophe. O vos Iudæi. quasi dicat, non iam alloquor Ethnicos ἀθέως ἐν τῷ κόσμῳ: sed Iudæos, filios Prophetarum &
 20 Pacti quod pepigit Deus cum Patribus: vt ait Petrus Act. 3. v. 25. Talis apostrophe est, Rom. 2. v. 17. Ecce tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo, &c.

25 2. *Εἰρηνοεῖα*. Scilicet iam illud tempus est, quo vos neglecto Templo, priuatas ædes ædificare & ornare par est? Tales *εἰρηνοεῖαι* sunt Gen. 3. Ecce Adam quasi vnus ex no-

bis? Item, Dormite & requiescite, Matt. 26.

3. *Ἐξομια*. Estne iam illud tempus, quo neglecto Templo priuata ædificia curanda sunt? Subintelligitur autem responsio negans. Nequaquam. Etenim nullo vnquam tempore, maior habenda est ratio τῶν βιωτικῶν, hoc est, eorum quæ ad hanc vitam sustentandã faciunt, quàm diuini cultus. Rectè dixit Herodotus, *τὰ τῆς θεῆς προσβύτερα, ἢ τὰ τῶν ἀνθρώπων*. Paulus autem etiam alia omnia seruire vult nominis diuini sanctificationi. 1. Cor. 10. v. 31, Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in Dei gloriam facite.

Lectio II.
Novemb.
20. 1579.

Adplicatio dicti Haggæi ad vsum nostrum.

Iam verò, vt ab *ὑποθέσει* ad Thesin progrediamur, firmiter statuere conuenit, nec vllam rem creatã posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro: nec etiam vllam rem in cælo aut in terra Deo nobis anteponendam: ac timorem Iehouæ thesaurum nostrum esse. Rō. 8. v. 39. Isa. 33. v. 6.

Huius autem Theseos fons est, Lex diuina: Diliges Iehouam Deum tuum toto corde tuo, & tota anima tua, & tota fortitudine tua, Deut. 6. v. 5. Luc. 10. v. 27.

Eius-

Eiusdem declaratio illustris occurrit Ieremiæ cap. 9. v. 23. 24. Sic dixit Iehouah, Ne iactet se sapiens in sapientia sua, nec iactet sese potens in potentia sua, nec iactet se diues in diuitiis suis : sed in hoc iactet sese, qui se iactat, quòd intelligat & cognoscat me: quòd ego sim Iehouah qui facio misericordiam, iudicium & iustitiam in terra: hæc enim volo, dixit Iehouah.

Hæc quum ita habeant, quis non videat, Deo & eius cultui, omnia seruire debere : nec vllius seu creaturæ seu occupationis maiorem nobis habēdam rationē, quàm Dei & voluntatis ipsius sanctæ ac salutaris?

Quum autem verè dixerit Aristoteles, doctrinam parari Syllogismo & Inductione, his duobus instrumentis vtetur, *ἵερεως* probandæ causæ.

Syllogismi Demonstratiui.

1. Ordo diuinitus institutus, quum sit sapientiæ & beneficentiæ diuinæ illustre documentum, non est inuertendus. Neque enim causæ vlla esse potest, cur de laude sapientiæ lutum cum figulo, id est, homo cū Deo certet. Est autem hic æternus & immutabilis ordo, vt humana & alia omnia diuinis cedant. Infinito enim bono cætera omnia cedere, æquissimum est. Quare di-

uinis multò plus deferendum est,quàm omnibus rebus huius mundi.

2. Effectus finitus, non est conferendus, ne dum anteferendus, causæ *διμερῶν*, cuius est immensa bonitas, potentia, sapiē- 5
tia. Nam finiti & infiniti nulla est proportio. Homo est creatura Dei, circumscripta initio & spatio. Psal. 100.v. 3. Cognoscite quòd Iehouah ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi nos. Deus autem est Spiritus 10
increatus, æternus, *ἀναρχος*, omnipotens, &c. Ergo præcipua eius ratio in omnibus rebus & actionibus, habenda est.

3. Præstat morem gerere voluntati, quæ est immutabiliter bona, & cuius omnes effe- 15
ctus boni sunt: quàm ei quæ mutabilis est, & cuius effectus sunt dissimiles.

Diuina voluntas immutabiliter bona est,
Humana mutabilis est.

Ergo illi potius obtemperandum, quàm 20
huic.

4. Occupationes quæ vitæ spiritualis propriæ sunt, & Dei gloriæ, ac nostræ instaurationi seruiunt, non sunt vel intermittendæ vel procrastinandæ propter eas occupatio- 25
nes quæ animalis vitæ propriæ sunt, ac ei soli seruiunt. Sed ad priorem ordinem pertinent pietatis exercitiâ: ad posteriorem, nego-

negocia œconomica & ciuilia.

Etsi igitur hæc non sunt prætermittenda, eorum tamẽ caussa illa non sunt vel intermittenda, vel perfunctoriè & leui brachio peragenda.

Inductio, de Rebus.

Deo optimo maximo nemo debet anteferre 1. seipsum. 1. Cor. 6. v. 19. Non estis vestri iuris. 2. Vitam suam. Matt. 16. v. 25.

10 Quisquis perdiderit animam suam mea caussa, inueniet eam. 3. Patriam, parentes, cognatos, liberos, opes. Matt. 19. v. 29. Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut

15 sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, caussa nominis mei, centuplicia accipiet, & vitam æternã hæreditatis iure possidebit. 4. Animi dotes, 1. Cor. 4. v. 7. Quid autem habes, quod non acceperis? quod si etiam accepisti, quid glo-

20 riaris vt qui non acceperis? 5. Honores & officia publica. Psal. 2. v. 10. 11. 12. Et nunc Reges prudenter agite, erudimini Iudices terræ. Seruite Iehouæ in timore: & exultate in tremore. Osculamini Filium & c. 6.

25 Mortem suam: nam etiam hac Deum glorificare debemus, Ioan. 21. v. 19. Et Paulus piè sperans, inquit: Magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per

mortem. Philipp. I.v.20. Nec dissimile est iudicium de re alia. Ergo nos totos & omnes nostras occupationes, omnia dicta & facta, sanctificationi Diuini nominis seruire decet. Iuxta dictum Pauli: Et quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & Patri per eum. Col. 3.v.17.

De Religiosis studijs, ἐμβλήματα.

1. Erasmus iure reprehendit Italos quosdam, Politianum & alios, quòd cum studijs doctrinarum non Christianismum, sed paganismum quendam coniungerent.
2. Christianorum enim studia sacra esse debent, non profana.
3. Sacra quidem erunt, si præluceat eis fides; & θεογνωσία pariat in nobis pietatem erga Deum, & studiũ benemerendi de proximis.
4. Profana autem erunt, si rerum inquisitio & cognitio, seruire cogatur gloriæ & quæstui, aliisque cupiditatibus.
5. Vt autem Iudæorum labores maledicti erant, quum Templo neglecto, domos priuatas & sua compendia curarent sollicitè: ita maledicta sunt eorum studia, qui neglectis precibus, concionibus sacris, sacramentis, Ethnicorum more philosophantur,

tur, vt eruditionem aliquam sibi parent, quæ olim vanis eorum desideriis seruiat.

6. Artis Medicæ, Philosophiæ, Iurisprudentiæ studiosos, studia sua sanctificare decet, precibus, & lectione S. Bibliorum.

7. Theologiæ studiosis, Verbi diuini Ministris, gloriæ Dei & Sanctorum instaurationi seruiendum est, eoque nomine diuinarum rerum cognitio quærenda & petenda à Deo.

8. Rectè enim D. Hieronymus, in Christi militia, inquit, ne quæras seculi lucra.

Dominus noster Iesus Christus det nobis, vt superna curemus, non terrena: & sanctificet nos totos & omnia studia nostra, vt gloriæ diuini nominis seruiant. Amen.

Versus 5.

20 *Nunc ergo sic dixit Iehouah exercituum,*
Ponite cor vestrum super vias vestras.

Lectio 12.
30. Nouè.
 1579.

Tria hoc loco expendemus, Phrasin & vocabula, Hypothesin, & Thesin.

Hæc loquutio, Ponere cor super aliquid, significat rem aliquam sic expendere, vt eã intelligas penitiùs, seruiente huic inquisitioni sensuum ministerio. Ezech. 40. v. 4. Fili hominis, vide oculis tuis, & auribus tuis

audi, & pone cor tuum ad omnia quæ ostēdo tibi. Econtra non ponere cor super rem aliquam, phrasi Hebraica significat, nihili facere, nec aduertere siue quid triste fiat aut dicatur. Isa. 57. v. 1. Iustus perit, & non est qui ponat super cor: & viri misericordes congregantur, nec est qui intelligat, quòd propter malum venturum congregatur iustus ille. His autem loquendi formulis Spiritus sanctus attentionem captat, Pone super cor tuum: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Matt. 13. v. 9. Quidni autem Deo loquente audiamus omnes, & eodem agente, aduertamus animos ad opera Iehouæ? Psal. 107.

Cor.

Cor hominis propriè significat, vitæ in corpore humano dominum, qui per venas & neruos aliena beneficia accipit, per arterias autem omnibus partibus corporis cōmunicat Spiritum vitalem, qui est flamma viuifica, non dissimilis naturæ cælesti, quū suo calore non solùm membra omnia foueat, sed etiam actiones adiuuet. Admonet autem nos de multis magnis rebus, inter quas istæ occurrunt.

1. Vt sine cordis, quod Spirituum vitaliū fons est, calore & beneficiis, corpus humanum incolume esse nequit: ita sine Spiritu sancto

facto & ei⁹ donis nō potest Ecclesia florere.

2. Quemadmodum autem venæ & arteriæ mutuis iunguntur orificiis, mutuas tradunt operas, alendo & viuificando: sic tua communicatio esse debet officiorum, siue Ecclesiam seorsum, siue in genere hominum genus spectes.

Cordis autem vtilitates sunt,

1. Totum corpus viuificare: secundum illud Aristotelis dictum: *Καρδια ἔστιν ἀρχὴ βίης πᾶσι μέρεσι, καὶ μεταδίδοι θερμασίαν βιωπικὴν πᾶσι, καὶ πνεῦμα πρὸς ἐγκεφάλω καὶ ἥπατι.*

2. Actionum summarū, in cerebro & nervis, instrumenta subministrare. Instrumenta proxima voco, Spiritus vitales: Actiones, cogitationem, sensus, motus.

Sed his omiſſis translatas vocabuli Cordis significationes, breuiter obseruemus.

Cor itaque καὶ μετανομίαν medium significat. Exod. 15. v. 8. Psal. 46. v. 2. Cor maris. De Sepulcro Domini nostri Iesu Christi dicitur: Filius hominis erit in corde terræ tres dies &c. Matt. 12. v. 40.

Idem καὶ συνεκδοχὴν significat vim intelligentem & eligentem in homine. Rom. 10. v. 10. Corde creditur ad iustitiam. 1. Tim. 1. v. 5. Finis mandati est caritas ex corde puro, conscientia bona & fide non ficta.

Inde φεράσεις, Loqui ad cor Ierusalem. If.

40. v. 2. Corde intelligere. Matt. 13. v. 15.
Corde honesto bonoque auditum sermo-
nem retinere, & fructum adferre per pa-
tientiam. Lu. 8. v. 15.

Via.

Via, hoc loco significat cogitationes, & cōsilia & occupationes Oeconomias, Ci- uiles & sacras: quibus sic dediti erant Iu- dæi, vt τὰ βιωτικά, terrena & caduca, magis sibi cordi esse, quàm cælestia, æterna & spi- ritualia, re ipsa testarentur. De hac præpo- 10
sita vitæ ratione loquitur Ecclesiastes, in toto suo libro, cuius propositio est: Vanitas vanitatū & omnia vanitas. Eccles. 1. v. 1. Et ante eum Psalter regius: Profectò vniuersa 15
vanitas omnis homo stans, Selah. Profectò in imagine ambulat vir, profectò in vanum tumultuantur: congregat & nescit quis col- ligit ea. Psal 39. v. 6. & 7.

Hypothesis.

In ὑποθέσει primū sententiam, deinde 20
eius vsum indicabimus.

Sententiam D. Hieronymus piè & pau- cis in hunc modum exposuit: Quia, inquit, dicitis non est tempus ædificandæ domus Domini, & ipsi habitatis in habitaculis quæ 25
sūt in ima demersa: Domus autem mea de- ferta est: considerate iubente me Domino, & vobis in memoriam redigite, quæ fe- ceritis

ceritis & quæ passi sitis.

Res ipsa loquitur, Deum vobis iratum: quum eius de cælo patefaciētis iram suam, aduersus iniustitiam & impietatem vestrā
5 tam sint manifesta iudicia.

Vsum declarant hæ Theses.

1. Conciones Prophetarum & Apostolorum ad rerum ipsarum *αὐτοψίαν*, & operū Iehouæ obseruationem, reuocabant auditores: sic vt non solum quid diceret, sed etiam quid Deus faceret, intelligerent, & ad Dei gloriam profiterentur. Iuxta illud, Ingrediar in potentias Domini Iehouæ: recordabor iustitiæ tuæ solius. Deus docuisti
10 me ab adolescentia mea, & hæctenus annunciaui mirabilia tua. Psal. 71. v. 16. 17. Neque verò easolum quæ nobis priuatim præstitit Deus, grata mente perpendere decet: verum etiam illa, quæ & olim & hoc
20 seculo in Ecclesiam contulit beneficia, magnificere & auctorem celebrare, æquum est.

Vt enim olim Israelitæ liberationem e seruitute Ægyptiaca, & alia beneficia in deserto & in terra Canaan maioribus suis sibi
25 bique præstita, in S. Demegoriis & in Psalmis repetebant: sic nos, exhibitionem Filij Dei, collectionē Ecclesiæ inter Gentes,

παλιγγενεσίαν mirandam eiusdem, repurgationem doctrinæ cælestis considerantes, gratias agamus Filio Dei Domino nostro Iesu Christo, & vitam nostram iuxta eius præscriptum instituamus. 5

2. Quum sapienter veréque dictum fit à Solomone: Est via recta coram viro: & nouissimum eius, via mortis. Prou. 16. v. 25. etiam ij qui sunt in Ecclesia hortandi sunt, vt quam viam ingressi sint, diligenter secū 10 reputent.

Sic enim φιλαυτίας malum fascinare solet homines, vt dum bona tantum sua adspiciunt & magni faciunt, mala tegunt & minuūt: securi tādē in vtrāuis aurē dormi- 15 ant: sibiipsis etiam in rebus malis applaudāt: & se sapere putent, dum ἐν τὸς λεωφόροις incedere nolunt.

Ieſtio. 13.
Calendis
Decembr.

*Thesis, de Censura vite & studiorum
humanorum.* 20

Iam verò vt ab hypothesi ad thesin rectà progrediamur, & de viæ quam quisq; mortalium ingressus est, diiudicatione agamus: ne iunioribus difficile sit rerum, de 25 quibus dicturi sumus, seriem obseruare, more nostro ἀφοριστικῶς omnia delineabimus, & vnde petita sint, ostendemus.

Aphori-

Aphorismus 1.

Vult Deus viam vitæ nostræ accuratè à nobis aspici. Iuxta dicta. Psal. 32. v. 9. Ne sitis sicut equus & mulus quibus non est intelligentia, &c. Pro. 12. v. 15. Via stulti recta est in oculis eius: & qui obtemperat consilio, sapiens est. Pro. 15. v. 19. Via pigri est quasi semita spinosa: semita autem rectorum est eleuata. Pro. 16. v. 9. Cor hominis excogitat viam suam: Iehouah autè dirigit gressum eius. Psal. 90. 12. Fac vt memoremus di-
 es nostros, & sic redde nos intelligentes.

*Quicquid
 agi prudē
 ter agas &
 respice finē.
 Pythagora
 versus:
 Πῦ παρ-
 βῆν, τίδ' ἔ-
 μεξα, τί μοι
 δεῖν ἐκ ἐτε-
 λέων.
 Lapsus ubi,
 quid feci,
 aut officij
 quid omis-
 sum est.*

Aphorismus 2.

Id vt sapienter & vtiliter fiat, Dei iudicium, non carnis intelligentiam, sequi conuenit.

Nam de ea via, quam caro probat & ostendit, dicitur: Est via quæ videtur homini bona, & exitus eius ducunt ad mortē, Pro. 14. v. 12. Et dulcissima est Dei promissio, Erudiam te, & docebo te qua via ambulēs: dirigā te oculo meo, Psal. 32. v. 8. Quotiescunque igitur ἐν τῷ δὲ λόγῳ μῶν constitui sumus: huius diuinæ promissionis memores, precemur cum Dauide: Doce me Iehouah viam tuam, & deduc me in via plana, propter aduersarios meos, Psal. 27. v. 11. Ingrediamur etiam sanctuarium Dei. Psal.

73.v.17.id est, à caussis secundis ad primā, summè iustam, sapientem & bonam ascēdamus, & in eius beneplacito acquiescimus.

Aphorismus 3.

Hoc qui religiosè faciunt, quem habeāt ἑφορον quem ὁδηγόν, quos ἐργοδιώκτας, secum reputent: discāntque rectè discernere opera Iehouæ, vias hominum, bona & mala, facienda & fugienda, hominūque nouissima. 10

Aphorismus 4.

Deus est ἑφορος seu inspector vniuersorū. Psal. 53.v. 2. Deus è cælo prospexit super filios hominum vt videat an sit intelligens, 15 requirens Deum.

Aphorismus 5.

Spiritus sanctus est ὁδηγός Sanctorum: caro autem transuersos rapit homines animales. Ioan. 16. v. 13. Spiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem. Rom. 8. v. 13. Si secundum carnem vixeritis, moriemini: sed si Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis. 20

Aphorismus 6.

Piorum ἐργοδιώκται sunt fideles vtriusq; Testamenti Ministri, quos fide & vita inculcata prælucere oportet. Ier. 6.v.27. Propugna- 25

pugnaculū posui te in populo meo & munitionem: cognoscas itaque & probes viā eorum. De Iudæis ait Paulus: Confidísque te ducem esse cæcorum, lumen eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium &c. Rom. 2. v. 19.

Aphorismus 7.

Opera Iehouæ duplicia sunt, propria & aliena: vtraque autem gloriæ eius seruiunt,
 10 Isa. 28. v. 21.

Propria Dei opera sunt misereri, benefacere: aliena, irasci, maledicere &c. Psal. 75. v. 8. Deus iudex est, hunc humiliat, & illum exaltat.

15 *Aphorismus 8.*

Via hominum vel bona, Domini, iustorum, antiqua, fidei est: vel mala, Caini, iniustorū, noua, incredulitatis. Psal. 1. v. 6. Quoniam nouit Deus viam iustorum, & via
 20 impiorum peribit. Act. 14. v. 10. Non cessabis inuertere vias Domini rectas? Nunc igitur ecce manus Domini contra te erit, &c. Ierem. 6. v. 16. Sic dixit Iehouah, State super vias & videte, & interrogate de
 25 semitis antiquis, quæ nam sit via bona, & ambulate in ea: & inuenietis requiem animæ vestræ. et dixerunt, non ambulabimus. De Apollo dicitur quòd fuerit *κατηχημένος*

τὴν ὁδὸν Κυρίου. Act. 18. 25. Et doctrina Evangelij Via dicitur, Act. 19. v. 23. quia de eo agit, qui de semetipso verè testatus est, dicens: Ego sum via, veritas & vita.

Aphorismus 9.

5

Bonorum & malorum quæ nobis eueniunt, quum Deus suo modo auctor sit, rectè de his iudicandum est. Thren. 3. v. 37, Quis est igitur qui dixit, & fuit, & Dominus non præcepit? Aut si ex ore Altissimi, non egredientur mala & bona? Loquitur de malo pœnæ. Malis nunquam bene est, idque ipsorum culpa: econtra bonis nunquam malè est, ex Dei misericordia. Nam malis etiam, bona in malum, & bonis etiã mala in bonum cedunt.

*Mensa in
laqueum
versa.*

Aphorismus 10.

Facienda & fugienda complexus est Isaias hoc dicto: Desinite malefacere: discite benefacere, cap. 1. v. 16.

20

Iustus Jonas iunior ante mortem hoc distichon recitasse fertur:

Quid iuuat innumeros scire atque euoluere casus,

Si fugienda facis, & facienda fugis?

25

Respondit Nicolaus Hemingius:

Et iuuat innumeros scire atque euoluere casus,

Si

Si facienda facis, & fugienda fugis.

Huc pertinet præceptum Davidis: Venite filij, & auſcultate mihi, timorem Iehouæ docebo vos. Quis vir ille qui vult vitã, cupitque dies videre bonos? Custodi linguam tuam à malo, & labia tua à loquendo dolum. Declina à malo & fac bonum: inquire pacem & perſequere eam. Pſal. 34. v. 12. 13, &c.

10

Aphoriſmus 11.

Nec ſolùm antea actæ vitæ fabulam, ſed etiam eius nouiſſimum inſpicere conuenit.

*Leſſio 14.
Decẽb. 2.*

Nam ſæpiſſimè magna pars vitæ improborum feſtiuæ comœdiæ: piorum autem lugubri tragœdiæ ſimilis eſt. Sed nouiſſima illorum triſtia: horum verò læta ſunt. Pſal. 73. v. 17. 18. Donec ingrederer Sanctuarium Dei, & intelligerem nouiſſimum eorum. Profectò in locis lubricis poſuiſti eos, corruere facis eos in deſolationem. Hæc impiorum fors eſt: ſed de piis idem, Pſal. 37. v. 37. Obſerua perfectum, & vide rectum, quia nouiſſimum tali viro pax. Hæc omnia illuſtrari poterunt parabola de Lazaro & Epulone. Luc. 16.

Aphoriſmus 12.

Qui neglecta hac vitæ ſuæ inſpectione,

E. ij.

seipfos & sua magis quàm Deū & diuina curāt, iusto Dei iudicio traduntur in reprobā mentem, sic vt summa cum ignominia sua, faciant quæ minimè conuenit, Rom. i. v. 28.29.&c.

Versus 6.

Seminabit is multum, & inferet is parum: comedet is, & non saturabitur: bibet is, & non inebriabitur: induet is vos, & non calefiet is: & qui se locauerit mercede, locabit se mercede 10
(quæ erit ac si decideret) *in sacculum pertusum.*

Enallage temporis hîc obseruetur. Verbis enim futuri temporis, tanquam præteriti & præsentis vtitur, vt primùm quidem 15 animos Iudæorum reuocet ad præteritorum & præsentium rerum actionum & malorum considerationem: deinde etiam, vt quid ipsis, nisi resipiscant, & Deo quæ eius sunt tandem aliquando dent, expectan- 20 dum sit, inde colligāt. Nota sunt dicta: Prometheus post factum: ὁ θεὸς τὰ δεινὰ προνομήτερος. Item, Quæ nocent, docent. Item, Malo accepto, stultus sapit. Fatēdum tamē est, filios quidem huius seculi, acceptis pla- 25 gis nihilo fieri prudentiores aut meliores: Dei autem filios sub paterna ferula emendari & proficere. Atque vt hi quidem à Domino

Domino correpti, seruentur: illi verò inexcusabiles fiant, istiusmodi reprehensionibus Prophetæ vtuntur.

Verbum inebriari, hoc loco non de ea ebrietate accipiendum est, quæ à Deo prohibita, taxatur ab Esaia, cap. 5. v. 22. Væ iis qui sunt potentes ad bibendum vinum, & hominibus robustis ad miscendū inebriantia: sed de moderato vini vsu qui siti restinguendæ & liberali voluptati seruit, de quo Ioan. 2. v. 10. Omnes primò bonum vinum apponunt, & quum *conuiuæ* inebriati fuerint, *μεθύσασσι, sitim expleuerint*, tunc id quod deterius est, &c. Psal. 104. v. 15. Vinū lætificat cor hominis, vt faciem nitere faciat præ oleo. Pro. 31. v. 6, Date sechar pereunti, & vinum iis qui amaro animo sunt. Vt bibat, & obliuiscatur egestatis suæ, & calamitatis suæ non recorderetur ampliùs.

20 *De Maledictionis diuinæ documentis
& effectis.*

Oportet nos, sententiæ declarandæ & demonstrandæ gratia, Syllogismum *ἰσχυρίσθη*, idque Geometrarum exemplo. Eius
25 autem scopus est, Iudæos Legis violatæ arguere & conuincere. Sanis enim consiliis Prophetarum locum nunquam dedissent, nisi de morborum & malorum, quibus la-

borabant, magnitudine & periculis, plene fuissent edocti.

Maledictio diuina, iustissima pœna est violatæ Legis Dei. Deut. 27. v. 26, Maledictus qui non statuerit verba Legis istius faciendo illa. Psal. 119, Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Gal. 3. v. 10.

Deus autem vobis Iudæis maledixit hætenus, & adhuc in vos animaduertit. Itaque certum est vos reos esse violatæ Legis Dei.

Minorem probat Inductione, in qua iuniores notabunt,

1. Fontem. Deut. 28. v. 38. Semen multum educes ad agrum & parum colliges: quia absumet illud locusta, Vineas plantabis & coles, & non bibes vinum &c.

2. Expolitionem. Mich. 6. v. 13. 14, Ego quoque ægrotare faciam te, percutiendo te, desolabo te propter peccata tua, Tu comedes, & non saturaberis: & humiliatio tua erit in medio tui: tanges uxorem & non eiciet, id est, non pariet tibi liberos, & quos eiecerit, dabo gladio. Tu feminabis, sed non metes: tu calcabis oliuas, sed non vnges de oleo: mustum, sed non bibes vinum.

3. Formam. Iudæi, sementem copiosam faciebant, parum autem metebant: edebant, sed

sed non ad satietatem : bibebant, sed sitim non explebant : vestitu utebantur, sed non calefiebant : pecuniam colligebant, sed in pertuso sacco. Nec dissimile est iudiciū de omnibus eorum laboribus, & rebus Economicis & Politicis. Ergo vel ex eo quòd labor eorū inanis ac benedictionis expers fuit, colligi potest, Deum Legis suæ transgressoribus maledixisse.

4. Documenta Diuinę seu benedictionis seu maledictionis . Benedictio œconomica est, copiosa messis laborem & semina terrę mandata multipliciter exsuperans : moderata cibi & potus satietas : vestitus honestus & commodus : *γενναίτων ὑποδα* & alia de quibus agitur Psal. 128. Deut. 28. Leu. 26. Ex ijsdem locis petere licebit species Ciuilis benedictionis, de quibus aliàs dicemus. Maledictionem verò non solum bonorum priuatione, sed etiam malorum Illiade definire oportet. Hęc non satis est theoreticè tantum nosse. ad vsum nostrum omnia transferenda sunt, vt discamus non modò alieno malo sapere, alieno bono proficere : sed etiam nostris malis docti ad meliorem frugem conuertamur: bonis nostris quę gratis à Deo accepimus, exhilarati, gratitudinem nostram & obediendi stu-

dium Deo probemus. Verùm de his aliàs quoque dicetur.

Lectio 15.

Novē. 4.

Versus 7.

Sic dixit Iehouah exercituum, Ponite cor vestrum super vias vestras.

De Theologici studij Censura,

παρέμβασις.

Vt ab ἰσοδοῦς de Oeconomia & Agricultura, ad aliam hypothefin, de Theologia eiúsque studio, transeamus: illud initiò notandum, viæ eam conferri, & in ea versantes, iter facientibus. Psal. 119. v.1. Beati integri in via, ambulantes in doctrina Iehouæ. v.4. Vtinam firmentur viæ meæ, ad custodienda edicta tua, v.14. Via testimoniorum tuorum delector, præ omnibus diuitiis, v.27. Viam mandatorum tuorum fac vt intelligam: & meditabor mirabilia tua. 29. Viam falsitatis amoue à me, & doctrinã tuam largire mihi. 30. Viam veritatis elegi: Leges tuas mihi proposui.

Et si autem Propheta in eo Psalmo in genere loquitur, de omnium fidelium studio: nihil tamen vetat, quo minus illius dicta quædam referamus ad eos, qui auditoribus suis doctrinæ cælestis lampada præferre, & vitæ integritate doctrinam ornare officij nomine

nomine debent.

Vt autem via quadã & ordine vtamur, Emblemata de studij Theologici Via, hoc loco disponemus κατ'ἀντίθεσιν Contrario-
 5 rum, quorum est eadem doctrina, & quæ iuxta se posita magis elucescunt.

Sacrarum Literarum Candidato, studij sui viã super cor ponenti (vt Hebræa phra-
 si vtar) hæc perpendenda sunt.

10 I. Viator. Vt viator in triuio stans, de recta via, de duce fido, deque multis aliis seriò cogitat: sic sacrarum literarum studio-
 sis, de recta discendi via, deque duce & ad-
 miniculis cursus, sæpe seriòque cogitandũ
 15 est.

Scelerata enim negligentia & ingrati-
 tudo est, si quis, quam studiorum viam in-
 gressus sit, secum non reputet, nec vllò ve-
 ritatis cognoscendæ desiderio afficiatur: si-
 20 milisq; sit illis, de quibus Apostolus no-
 ster dicit: Semper discentes, sed quæ nun-
 quam ad veritatis cognitionem venire pos-
 sint. 2. Tim. 3. v. 7.

2. Via veræ doctrinæ Legem & Euangeli-
 25 um distinctè complectitur. Econtrà semita
 mendacij est, quæ Euangelium in Legem
 transformat, & humana commenta addit.
 De amplitudine illius dicitur in Psal. 119. v.

96. In qua uis perfectione uidi finem : sed lata sunt præcepta tua valdè. Cætera doctrinarum genera suas habent metas : Theologia autem sic patet , ut à nobis in fidei uia agentibus , ex parte solùm , cognoscatur. 1. Cor. 13. v. 9. Ac Lex quidè *παρολογία* , Euangelium uerò , *δευτερικὴν* docet : sic tamè ut mutuas operas tradant.

3. Dux. Christus Iesus dux , uia , ueritas , uita , doctor noster est. E diuerso Sathan in errores abducit mentes à se fascinatas. Christum igitur audiamus. Matt. 17. hunc sequamur : nec eius loco Lutherum , Caluinum , denique mortalium quenquam quantumlibet pietate ac doctrina excellentem , substituamus. Nam ne quidem Gentium ille doctor Paulus , quenquam fidelium de suo nomine dici uoluit. 1. Cor. 3. Et certissimum est id quod de sectarum studiosis Galenus docet : Eos cæcos & surdos fieri , sic ut nec uideant nec audiant , quæ tamen alij faciliè percipiant.

4. Periodus. Sapientiæ stadium ingressus à Deo initium faciat , *σὺν θεῷ* progrediatur , & ad eūdem qui summum bonum , summa sapientia est , eorum quæ à tergo sunt oblitus , strenuè contendat.

In hoc stadio mira periodo , reducimur ad

ad eum, à quo ortum duximus. At qui mē-
daciꝝ viam ingressi sūt, à Deo ad creaturas,
à bono summo ad mala conuersi, inque Sa-
thanæ casses coniecti, tandem miserè pere-
unt.

Termini laterales. Cauendum ne deflecta-
mus ad dexteram, vel ad sinistrā. Deut. 28.
Ies. 23.

Veritatis enim tramitem nos sectari cō-
uenit, ne erremus, & incidamus in tetros
errores & furores.

Vt turpe astantibus extra chorum salta-
re: sic periculosum est à vero deflectere: per-
nitiosum, nunquam in viā veritatis redire.

6. Deductores. Deductores in hac via
sunt, quibus dictum est: Vos estis lux mūdi.
Matt. 5.

Vt magna gratia & reuerentia debetur
ijs qui veritatis lampadem nobis præferūt;
sic execrabiles nobis esse debent seducto-
res qui sua sophistica in mendaciꝝ deuia
abducunt. Deut 18. Matt. 1.

7. Comites. Habemus in hoc itinere eos
omnes comites quos eiusdem fidei com-
munio nobis coniunxit.

Ne autem aspernemur Medicorum, Iu-
ris Consultorum & aliorum piorum dona
& iudicia: sed cogitemus eos esse nostros

συνεχόμενοι, ac laudemus eos quos videmus
Dei dona *ἀναζωπυρεῖν*.

8. Statuæ Mercuriales. Debitam etiam
venerationem deferamus primò quidem
Patrum Scriptis, deinde & Philosophorum
selektorum de operibus Dei & Rerum na-
tura testimonijs. Illis enim fidei analoga
docentibus, his operi & ordini diuino con-
fētanea dicētibz, nō est cur reclamemus.

*Profectus
huius ma-
nifestus sit
in omni-
bus.*

9. Progressio. Vt in vitæ innocentia, sic
etiam in Sapientiæ studio, quos hæctenus
fecerimus & quos nunc faciamus progres-
sus, considerandum nobis est.

Cogitemus nos quoque excitari ad of-
ficiū faciendū illis obiurgationibus negli-
gētix circa necessariā doctrinā. Matt. 15. v.
16. Adhuc & vos sine intelligentia estis. Itē.
Vos quos oportuit pro tēporis ratione do-
ctores esse, rursus opus est doceri quæ sint
elemēta initij eloquiorū Dei. Hebr. 5. v. 12.
10. *ἐπόδια* Sacra Biblia viatici loco sunt.
Ex iis petere licebit quæcunque faciunt ad
doctrinam, ad redargutionem, ad corre-
ctionem & ad institutionem quæ est in iu-
stitia. 2. Tim. 3. v. 26.

11. Impedimenta. Plurimum remoran-
tur S. Literarum studium honorum opūm-
que desiderium, & doctores instabiles &c.

Itaque

Itaque Dauid precatur Pſal. 119. v. 37. Auer-
te oculos meos ne videant vanitatem. 67.
Priusquam humiliarer ego errabam. 113. In-
ſtabiles odio habui, legem autem tuam di-
lexi. Item, ſi quis cisternas ſibi fodiat, fon-
tibus neglectis, hoc eſt, ſi quis omiſſa Bibli-
on lectione, commentaria hominum legēs
omnem ætatem terat.

10 12. Lucerna. In caliginoſo hoc mundo
præluceſcit nobis fides & agnitio Chriſti, ce-
lebrata in Euangelio. Pſal. 119, Lucerna pe-
dibus meis verbum tuum Domine, & lumē
ſemitis meis.

13. Sermo. In hac via utēdum eo ſermo-
ne, quo uſi ſūt Prophetæ & Apoſtoli de re-
bus diuinis loquentes.

Peregrina oratio, nouam religionis doctri-
nam peperit, Scholaſticam videlicet Theo-
logiam. Ideo Paulus ſapienter monuit, ca-
uendum nobis eſſe à *κενοφωνία*. 1. Tim. 6. v.
20. Timothee, depositum ſerua & auerſare
*τὰς βεβήλας κενωφωνίας, ἢ ἀντιθέσεις τῆς ψευ-
δωνύμης γνώσεως.*

14. Doctrina. Doctrinis varijs & peregri-
nis ne circumferamur, Hebr. 13. v. 9. Item,
Si quis diuerſam docet doctrinam, nec ac-
cedit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu
Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt,

doctrinæ, is turgēt nihil sciens, sed infan-
 ens circa ζητήσεις ἢ λογομαχίας, ex quibus
 nascitur inuidia, lis, maledicentiæ, suspicio-
 nes malæ &c. i. Tim. 6. v. 4. & 5.

15. Scopus. Omnia nostra studia, seruire
 debent gloriæ Dei & ædificationi Ecclesiæ.

Mercenarij omnia ad quæstum referūt,
 hæretici ad gloriam & opes aucupandas.
 Vtrique ventri suo, non autem Domino
 nostro Iesu Christo, seruiunt. Rom. 16.

capit. 16.

Dei eb.

10

1579.

Versus 8.

*Ascendite in montem, & adducite illinc li-
 gna, & ædificate domum: & complacebo mihi
 in ea, & glorificabor, dixit Iehouah.*

15

Quatuor argumentis in hoc versu pro-
 bat Haggæus Propheta, Templum Domi-
 ni, quàm primùm esse instaurandum.

i. A facili. Certum est, occasiones rei be-
 ne gerendæ, esse præclara Dei dona, quorū
 interuētū fit, vt ea quæ difficillima fuerāt,
 facilia & expedita fiant. Deus autem vobis
 præclaram Templi extruendi occasionem
 subministravit. Argumentum est, quòd o-
 mnes circumstantiæ, huic instituto egregiè
 iam respondent: & illa impedimenta, quæ
 hæctenus vos remorata sunt, è medio subla-
 ta sunt. Quare agite, ô Iudæi, ne desitis ve-

25

stro

stro muneri. Ascendite in montem, adferte ligna, ædificate Templum, &c.

Thesis. Quum quid à nobis fieri velit Dominus, non solum expresso verbo testetur, sed etiam adminiculis rei bene gerendæ subministratis, iuuet, demus operã ne vnquã nostro officio desimus, & vt occasione arrepta rectè vtamur.

Demosthenes in Olynth. 1. Occasionis vox nihil aliud est, quàm diligens temporis & cæterarum circumstantiarum consideratio. Item, Grauiissimæ & sapientissimæ sunt occasionum conciones, cædemque perspicuæ, nec sine perniciè negliguntur.

15 Studiosi adolescentes ne quam proficiendi in literis & moribus opportunitatem negligant: sed oblatam promptè, gnauiter & constanter arripiant & suis vsibus accommodent.

20 2. Ab æquo. Aequissimum sanè est, nos ijs gnauiter & religiosè defungi, quæ Deo placere intelligimus. Atqui de Templo dicebat Dominus: Complacebo mihi in ea. Ergo &c.

24 15 Obiectio *ἀντινομίας*. Deus excelsissimus in Templis manufactis non habitat. Act. 7. Complacebo mihi in Templo, Hagg. i. v. 8. Ergo è duobus alterum falsò dicitur.

Respondeo. Nego consequentiam, quia in antecedente est ignoratio elenchi seu probationū. neque enim *καὶ τὸ αὐτὸ* illa dicuntur. Stephanus Domini dictum, (quod apud Iesaiam cap. 66. v. 1. legitur) Cælum mihi sedes est: Terra autē scabellum pedum meorum, allegans, agit de Dei omnipræsētia, qua ipse infinitus, omnia implet. Ier. 23. v. 24. 24. Nunquid Deus de propinquo ego sum, & non Deus de longinquo? Num occultabit se quispiam in occultis, & ego non videbo eum, dixit Iehouah? Annon cælū & terram ego impleo, dixit Iehouah? Hæc omnipræsētia essentialis Dei proprietas est quæ nulli creaturæ competit.

Haggæi autem dictum, de speciali Dei præsētia, quæ gratiæ est, & de Dei *διδουσία* accipiendum est. Vt olim Tabernaculum in Siloh, postea Templum Salomonis Deo placuit inhabitare, & in illo responsa & oracula Seruis suis dare: ita posthac Templo secundo aderit, & cultus per fidem in eo sibi præstitos, boni consulēt.

ἀποεία. Caro Christi implet oīa. Eph. 4. 10.

Ergo non solum Deus omnium Creator, sed etiam hæc creatura est vbique.

Respondeo, Duplex est fallacia in hoc Paralogismo, Homonymiæ primū. nam quod Paulus de Christo in concreto dicit,

id perperam à nonnullis in abstracto de assumpta natura intelligitur: deinde Accidentis: nam quod de donis, quibus omnia is implet (de cuius plenitudine omnes accipimus gratiam pro gratia) rectè dicitur, viciosè detorquetur ad substantiam carnis Christi: quæ non est ἀπειραστή, quia humana caro est: non Marcionitica &c.

3. A fine & vsu Templi. Non est intermittēda eius ædis instauratio, in qua Deus glorificari voluit. Sed in Templo Ierosolymorum glorificari voluit Deus: vt hoc loco disertè dicitur. Ergo &c.

Theses de Templo.

15 1. Quum Templum Ierosolymorum, gloria suæ, pædagogia populi Iudaici, & cæremonialis cultus liturgiæ, Deus seruire voluerit, nõ sine piaculo eius instauratio prætermitti potuit.

20 2. Vt autem quæstui Religionem seruire, sic illius adminiculis Templum profanari, Deus noluit. Iuxta dicta: Ne facite Domum Patris mei, domum mercatus. Ioan. 2. v. 16. Item, Domus mea, domus precatio-
25 nis est: vos autem reddidistis eam speluncā latronum. Luc. 19. v. 46.

---

3. Templo tamen cordis per fidem pu-

rificati, Deus maximè delectatur. Ioan. 14. v. 23, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. I. Cor. 6. v. 19, An ignoratis corpus vestrum esse templum Spiritus sancti, qui est in vobis & quem habetis à Deo?

Rom. 12. Ioan. 4. 4. In hoc Templo perpetuæ preces & gratiarum actiones concipiendæ: & λογική λαζεία præstanda est, & quidem πνευματικῶς ἢ ἀληθῶς, id est, in Spiritu & Veritate.

4. Argumentum à iusto. Ordo iustitiæ postulat, vt Iehouæ aliquid præscribenti & præcipienti obtemperent omnes homines, ac præsertim fideles. Atqui ea, quæ de Templi fabrica proposita sunt, Iehouah edixit.

Thesis. In sacris concionibus, diuina auctoritas alleganda est, ne Dei oracula vilescant, videanturque esse humana commenta & somnia. Ideo Prophetæ subinde ingeminant hoc dictū: Hæc dicit Iehouah.

Versus 9.

Respicietis ad multum, & ecce parum: & intulistis illud in domū, at ego exusto illud. Quæ de causa, dixit Iehouah exercituum? Propter Domum meam quæ est deserta, vos autem curritis quisque in domum suam.

5. Argumentum, à pœnis. Homines sa-

nos & pios, non modò pœnarum causas
 obseruare, sed etiam vitare decet. Vos au-
 tem si pergatis neglecto Templo, res priua-
 tas agere, inani labore conficiemini. Itaque
 5 sollicitè opera vobis dāda est, vt ante omnia
 Deo, quæ eius sunt, detis. Minorem pro-
 bat exemplo infelicis laboris in re rustica
 & œconomica: Seminatis multum, & ta-
 men parum colligitis: & quæ ex agris ægrè
 10 à vobis collecta domúmque deportata sūt,
 Deo ea exuffante, pereunt: & dissipantur
 tanquam gluma.

De rebus malè partis, digressio.

1. Ridicula est & noxia vanitatis species,
 15 per fas & nefas paulò post peritura, corra-
 dere.

2. Nam qui id facit, in Deum impius est.
 Neque enim Deo & Mammonæ seruire
 potest. Luc. 16. 13.

26 3. Idem etiam seipsum lædit & pessun-
 dat, iuxta illud Pauli: Qui autem volunt di-
 tescere, incidunt in tentationem & laque-
 um, & cupiditates multas amentes & da-
 mnosas, quæ demergunt homines in exitiū
 25 & interitum. i. Tim. 6. v. 9.

4. Iniustus etiam est in societatem homi-
 num: secundū illud Pauli: τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ
 πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

διότι ἐκδοθη ὁ Κύριος ἀπὸ πάντων τέτων. 1.
Theff. 4. v. 6.

Huc pertinēt prouerbia: Salis onus vnde
venerat, illuc abiit. Item, Malè parta, malè
dilabuntur, & similia.

7. A caussa impulsua. Non est cur se
modis omnibus infelices esse mirentur, qui
domos suas priuatas, Templo Domini: rē
familiarem, cultui diuino: quæstum suum,
gloriæ Dei: seipfos denique Deo, præferūt. 10
Atqui id faciebant è Babylone reduces Iu-
dæi. Hoc argumentum à præcedenti pen-
det.

De inuersione diuini ordinis.

1. Ordinem rerum diuinitus sancitum, 15
rerum gradus, copulatio, distinctio mirifi-
cè commendant.

2. Gradus sunt, Sacra & prophana. Act.
10. v. 15. Natura nihil est profanum: institu-
to tantùm & vsu quædam profana habentur. 10
1. Cor. 8.

3. Ἐνταξία est Sacra profanis præponere:
ἀταξία profana sacris anteferre.

4. Sacra vel reipsa sacra sunt, vel institu-
to vsuque solùm, vt ἀδελφότητα. 25

5. Ἐνταξία est, si indifferentia verè dictis
sacris seruiant. ἀταξία, si eisdem dominan-
tur.

6. Sic quædam disparata & opposita sunt
vt coniungi non debeant nec possint.
7. *Ἐυταξία* est, ante omnia regnum Dei
& eius iustitiam quærere. Matt. 6. *ἀταξία*,
5 Deo & Mammonæ seruire velle. Luc. 16.
8. Sic etiam quædam *σύζυγα* sunt, vt in
ordinaria dispensatione seiungi non de-
beant.
9. *Ἐυταξία* est, cum verbo interno, exter-
10 num: cum aquæ lauacro, baptismum Spiritus:
cum pane & vino Cœnæ Domini, Cor-
pus & sanguinem Christi, sacramentaliter
iungere. *ἀταξία*, verbum externum ab in-
terno: signa sacramentalia à rebus signifi-
15 catis, separare. Res significatas non solum
fructu sed etiam substantia, definitio. Vt mul-
ti Israelitæ olim sacrificiis externis conten-
ti, nec de agno Dei mundi peccata tollen-
te, nec de sacrificiis Eucharisticis cogita-
20 bant.
10. Quia etiam Deus quædam distinxit,
non vult promiscuè illis aliquid tribui.
11. *Ἐυταξία* est, Viuificationē carni Chri-
sti tribuere, non terreno pani Eucharistiæ:
25 item emundationem à peccatis, non aquæ
baptismi, sed aspersioni sanguinis Christi,
acceptam ferre.
12. Dei optimi & sapientissimi de omni-

bus rebus iudicium sequi præstat, quàm intelligentiam carnis. Ille enim optimè nouit quænam bona, mala, media à nobis haberi velit.

Exempla.

2. Cor. 4. v. 8, Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur. Nam quæ cernuntur, temporaria sunt : at quæ non cernuntur, æterna. 2. Cor. 12. v. 14, Non quæro quæ uestra sunt, sed vos: nõ enim debent filij parentibus thesauros cõgerere, sed parentes filiis.

Versus 10.

*Propterea super vos clausit se calum, ne da-
ret vobis rorem: Terra quoque clausit se ne fru-
ctum suum ederet.*

Leſtio 18.

Decemb.

14. 1579.

Argumentum postremum, quo Propheeta ostendit, non ampliùs esse procrastinandam Templi instaurationem, ducitur à pœna publica qua affecti erant Iudæi.

Pœnæ publicæ & priuatæ, sunt testimonia iræ Dei aduersus transgressores Legis, & causæ *depena* conuersionis eorũ qui non sunt *ametanõntes*. Iuxta dictum: Si nos ipsos diiudicaremus, non puniremur. Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur. 1. Corinth.

II. ver. 31. 32.

Atqui Deus grauius sanè in vos animaduertit, occluso cælo, ne terram rore perfunderet : nedum pluuiam irrigaret ; & clausa terra, ne fructus vobis subministraret.

In hac Minore notabimus ordinem:

1. Qualis fuerit situs & quæ ratio rigationis terræ sanctæ. Deut. II. v. 11. Terra ad quam vos transitis vt possideatis eam, terra montium & vallium est, de pluuiam cæli bibes aquam.
2. Benedictio itaque diuina erat, quando pluuiis regio irrigabatur. Eodem cap. v. 14, Dabo pluuiam terræ vestræ in tēpore suo, temporaneam & ferotinam, & ita colliges frumentum tuum, & vinum tuum, & oleum tuum. Et dabo herbam in agro tuo pro iumentis tuis, comedēsque & saturaberis.
3. E contra cohibitio pluuiæ, maledictionis Diuinæ argumentum erat. Eodem cap. v. 17, Idololatriæ irascitur Iehouah sic vt claudat cælos, vt nō sit pluuiam, neque terra det fructum suum. Deut. 28. v. 23. Eruntque cæli tui qui sunt supra caput tuum, ærei : & terra quæ est subter te, ferrea. Dabit Iehouah pluuiam terræ tuæ puluerem & cinerem, &c.

Certum itaque est Iudæos, violatæ legis, & neglectæ fabricæ Templi, pœnis, ad iræ Dei sensum, & ad resipiscentiam, reuocari.

1. *De Historicis, Prophetarum & Apostolorum, Concionibus.*

1. Historicæ conciones, non solum quid edicat Dominus sed etiam quid faciat, perspicuè docent.
2. Edicit voce Legis, Omnes homines peccauisse, & destitui gloria Dei: Euangelij autem læto nuncio, iustificari fideles, gratis, propter Christum, profitetur. Rom. 3.
3. Vt autem misericordiam suam erga resipiscentes: sic iustitiam erga contumaces, omnibus temporibus declarat.
4. Sicut ergo Christus Iesus discipulis Ioannis dixit: Profecti renuntiate Ioanni quæ auditis & videtis: ita nos quid Deus dicat & faciat, audiamus & videamus.
5. Meminerimus nostrum esse, Quære-
re Dominum, vt vel palpando eum inueniamus, quum non procul absit ab vnoquoque nostrum. Act. 17. v. 27.
6. De liberatione itaque Ecclesiæ è captiuitate Babylonis Occidentalis, de Ecclesiæ senescentis *παλιγγενεσία*, de restituta luce Euangelij, de conuersione nostra & aliis multis, sæpe & diligenter commonefa-

nefaciendi sunt homines, vt Dei opera obseruare & magnificere, Deoque pro inefabili beneficio gratias agere studeant.

2. *De causis famulantibus Iudicij diuini.*

5 1. Tota rerũ natura seruit consilio & iudiciis Dei.

2. Id videre licet vel in Elementorũ prõto ministerio.

10 3. Deo annuente, cælum & terra patefiunt, vt diuina benedictione homines perfruantur. Deut.28.

4. Eodem mandante, cæli & terræ opes occluduntur, ne iis potiantur homines ingrati & contumaces.

15 5. Ac certum est, id quod Apostolus monet, res creatas vanitati subiectas esse, non sponte, sed propter eum qui subiicit. Rom. 8. ver. 10.

20 6. Etsi autem cæli & terræ mirandum commercium est, vitę animantium seruiēs: illud tamen tum benedictioni diuinæ, tum maledictioni seruire cogitur.

25 7. Ergo quum Deus naturæ ordinẽ prosperare dignatur, vt obedientibus benedicat: & idem, rerum naturæ vires inhibeat, vt inobedientibus maledicat: vel huius liberrimæ actionis experientia, odium peccati & iustitiæ amorem in animis nostris

excitare & fouere debebat.

Lectio 19.

15. Decēb.

Versus II.

*Et vocaui siccitatem super terram hanc, ac
super montes, & super triticum & super vinū,
& super oleum: quin & super vniuersa qua
profert humus: & super homines, & super iu-
menta, & super omnem laborem manuum.*

Hic versus ἐπιέξήμων habet præcedentis
versiculi, & probationem Minoris postre-
mi Syllogismi. Inductionis qua vtitur, hæc
summa est.

Siccitas Diuinitus introducta est, super
terram, montes, triticum, mustum, oleum:
super homines, bruta animantia, & deniq;
super opera manuum vestrarum. Nec dis-
simile est de ceteris omnibus iudicium.
Quare certum est vos ei maledictioni ob-
noxios, de qua dicitur Deut. 28. v. 16. Male-
dictus eris in vrbe, & agro. Male dictum ca-
nistrum tuum & conspersio tua. Maledi-
ctus fructus ventris tui, & fructus terre tue,
primogenitū bouum tuorum, & greges ouium
tuarum. Maledictus eris quando ingredie-
ris & quando egredieris.

In Occidentalibus hisce locis, nouo ve-
re pruina & frigore in ipsis paschalibus fe-
riis: ante autumnum, & sementis tempore diu-

diuturnis pluuiis, Deus hoc anno sic occlu-
 sit terram, vt fructuum copix spem præci-
 deret. Vnde colligimus, eodem modo, quo
 olim in Iudæos, Deum in nos animaduer-
 5 tere, & cælum ac terram claudere.

Quæ sunt in Inductione illa obseruanda?

I. Rerum series & gradus. Vt enim ostēdat
 Propheta, secundum legis comminationes,
 nihil non maledictioni, ob peccata Iudaici
 10 populi, obnoxium iam esse, initium facit ab
 ijs quæ sunt, Cælo & Terra, quæ hospitium
 nobis præbet: deinde ad eorum quæ sunt &
 viuunt fructus accedit, & siccitatem fru-
 mento, vino, oleo & alijs terræ & arborum
 15 fructibus obfuisse docet: inde progreditur
 ad ea quæ sunt, viuunt, sentiunt & mouen-
 tur: ac dum *καὶ σαρκοδυνα* iumentorum me-
 minit, cetera quoque animantia terrestria,
 aquatilia, volatilia, subintelligit. Quartò
 20 eum qui etiam intelligit, & cuius caussa in-
 feriorum ordinum creaturæ sunt conditæ,
 hominem videlicet introducit, (communi
 appellatione coniuges, liberos, familiares
 designans) ac eum maledictione premi o-
 25 stendit. vltimò, Laboris manuum voce oc-
 cupationes rusticas, œconomicas, ciuiles,
 ecclesiasticas, scholasticas, &c. vt summa-
 tim complectar omneis tam publicas quàm

priuatatas actiones & functiones, designat: easque iustissimo Dei iudicio inanes & infrugiferas fuisse ostendit.

Hæc rerum distributio in conspectu sit, vt è regione benedictionis diuinæ plenitudo, si quando ea nobis præter omne nostrum meritum conceditur, celebretur, & accendatur ac foueatur in nobis studium agendi Deo gratias pro benedictione Spirituali & corporali: ad quod exempla sanctorum, quæ in diuinis Scripturis passim occurrunt, nos hortantur.

2. Tempestatum moderator Deus. Dominus facit vt Sol suus oriatur super malos & bonos, & pluit super iustos & iniustos. non passus est enim vnquam se esse expertum testimonij, benefaciendo, & dando pluuias cælitus ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Idem testatur totus Psalmus 29. & alij complures.

Cur igitur Paulus ait, penes Diabolum esse potestatem aeris, si Deus solus tempestates ciet, auget, sedat pro suo arbitratu? Sic argumentor: Penes quem est potestas aeris, is videtur tempestates excitare, moderari, & sedare. Sed Diaboli potestatem aeris Paulo teste &c.

Respondeo ad minorem: *νατά π* Satanam aeris potestatem habere, & de eo dici quod in

in sublimi versetur : non autem simpliciter. Vt .n. Dæmō, Deo permittēte, morbos infert , quando humorū, spirituū, & membrorum physicis motibus abutitur, vt vel
 5 accedens morbos infligat, vel abscedens ac mouere desinēs, curare videatur : ita quum Tertul-
lianus. De
mon lede
re desinit
vt curaf-
se videa-
tur. permittit Deus, ventorum , nymborum & meteororum motibus & confusione mira quædam efficit: non tamē plura & grauiora
 10 quàm permittat Deus. Iob. 1. Igne greges pecorum Iobi absumsit : & ventorum turbine, donum in qua illius filij conuiuabantur, solo equauit.

*Lamias ànne credis tonitru, grandinem,
 15 pruinā, & alias tempestates excitare?*

Arbitror eas, quæ se manciparunt Caco-
 dæmoni, quū alioquin instat eiusmodi tē-
 pestas, incitari à Satana (cui non difficile est
 ex signis proximè antecedentibus tempe-
 20 states colligere, aut quas excitaturus est præ-
 nunciare) vt rebus quibusdam peractis, si-
 bi videatur tempestates excitasse.

*Ergo quum non efficiant tempestates non
 sunt puniendæ.*

25 Nego sequi. Nam quum Sathanæ scientes & volentes se manciparint, & beneficio homines & iumenta perdant, Deo nuntiū miserint: vt apostatæ, homicidæ, & idolo-

latræ pœnas merentur capitales. Quis latroni parcendum putat, si à viatoribus in fugam actus, frustretur suis conatibus? De ijs loquor, quæ religiosa persuasione, non tormentorum subita vi ad ductæ, fatentur, se Deo & pietati nuncium misisse, venenatis rebus homines & bruta necasse, Dæmoni seruiuisse. Scio quasdam fateri à se perfecta ea, quæ nulla ratione fieri possunt naturæ & Dæmonum viribus. Earum extortis narrationibus non arbitror fidem habendam: nec in eas sæuiendum. Hîc autem de propriè dictis veneficis loquimur, de quibus Lex est, Maleficam non fines vivere. Ex. 22. Paulus inter opera carnis, quæ *φονικά* sūt, recitat veneficiū, *φαρμακείαν*. Sed de hac re ista in transcurso dixisse satis sit.

Lectio. 20.

Audire vocē Iehouæ.

Versus 12.

Audiuit autem Zerubabel filius Salthiel, & Iehosua filius Iehosadac, sacerdos magnus, cunctusque reliquus populus vocem Iehouæ Dei sui, & verba Haggai prophetae, sicut miserat eū Iehouah Deus eorum, timuitque populus à facie Iehouæ.

Timere Iehouam.

Hæc història encomium & descriptionē habet obedientiæ fidei, quam Iudaicus populus cum suis Primoribus, audita Haggai

gæi concione, Deo probare cœpit. Nos in
 ἡμεῖς hęc breuiter annotabimus.

1. Propositionē. Per fidē Iudæi ὁμοθυμα-
 δὸν mandatū de Templo audierūt, Deūm-
 5 que reueriti sunt:

2. Confirmationem. Huius argumenta
 sunt:

1. Consensus omnium ordinum, superio-
 rum & inferiorum.

10 2. Forma. Audiuerunt enim Haggæum,
 non vt hominem sed vt legatum Dei, ea re-
 ligione & attentione, ac si Deum ipsum è
 cælo ipsos alloquentem audirent.

3. Effectus. Reueriti sunt Iehouam. In-
 15 telligebant enim se Patri optimo non de-
 tulisse debitum honorem, eoq̄ue nomine
 timuerunt à facie eius.

Vt autem fratribus & auditorib. charif-
 mis constare possit, tum quo pacto hypo-
 20 thesi ad Thesin reducta, vsus historiæ istius
 declarari possit, tum qua via & ordine ex-
 positio eius instituenda sit: primò Thesin,
 deinde explicationis capita, ob oculos ὡς
 ἐν τῷ ᾧ proponam.

25 Thesis. Per fidem perceptum verbi diui-
 ni semen, efficax & viuum est, & fructus
 profert optimos, timorem Dei & alios fru-
 ctus spiritus, dignos ijs qui respicerunt.

*Ordo quem
 in exposi-
 tione se-
 quemur.*

*Capita expositionis, de quibus
ordinè dicemus.*

1. De efficacia diuini Verbi de quæ eius
caussis.
2. De phrasi, Audire vocem Iehouæ: & 5
de fidei obedientia.
3. De phrasi, Timere à facie Iehouæ: seu
de filiali Timore.

1. *De verbi Dei efficacia.*

τὸ ὄν.

10

Verbum Dei efficax est.

Hunc aphorismum, demonstratione ab
auctoritæ diuina, & experiētia, sic probo.

Id quod & auctoritæ Diuina, quæ ratio-
nis loco nobis est, & sanctorum vniuersalis 15
experientia docent & testantur, in dubium
vocari non debet.

Atqui hæc duo *κεντήρια*, videlicet aucto-
ritas Diuina & experientia Sanctorum,
συμφώνως testantur præcipuam esse verbi 20
Dei efficaciam. Quare de ea nõ licet *ἐπιέχειν*:
non magis certè quàm quum si videntes o-
riri Solem, dubitamus, Anne Sol supra no-
strum Hemisphærium ascendens, collustra-
tur sit omnia quæ ei exposita sunt. 25

Minorem probo,

1. Auctoritæ & testimonio Diuino. Isa.
55. v. 10. 11. Certè quemadmodum descēdit

imber

imber & nix super terram, & illuc non reuertitur, sed inebriat terram, & gignere facit eam, ac germinare facit eam, & dabit terram serenti & panem comedenti: sic erit
 5 verbū meum, quod egredietur de ore meo: nō reuertetur ad me vanum, sed facit quod volo, & prosperatur in his ad quæ misi ipsū.

Ier. 23. v. 28. 29. Quid paleæ id est, pseudoprophetarū somnijs & cōmentis, ad triticū? id est,
 10 ad Dei verbū. Nōne verbū meū est instar ignis, hic liquefacit, segregat, purgat aurū: dixit Iehouah: tanquā malleus conterens petrā? 1. Cor. 14. v. 24. Sed si omnes propheta-
 15 tis, ingrediatur aut infidelis aut idiota, arguitur ab omnib. diiudicatur ab omnib. 25. & ita occulta cordis illius manifesta fiunt: atque ita procidens in faciē, adorabit Deū, renuncians Deum verē in vobis esse: Hec illud notabimus, Apostolum de Diuini ver-
 20 bi promulgatione, quæ fit voce seruorum Dei, agere: ne cū Enthusiasticis vsum & efficaciam eidē abrogemus. He. 4. v. 12. Viuis est Dei sermo & efficax & penetratior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsq; ad diuisionē
 25 nē animę simul ac Spiritus, cōpagumq; & medullorū: & diiudicat cogitationes & cōceptiones cordis. *ὁ δὲ λόγος ἠεροφοικῆς ἢ ἐπανγελτικῆς: nō de λόγῳ ὑψισταμένῳ, differit.*

II. Experientia, cuius duo exempla illustria adducere libet. In solenni illa veteris Testamenti & pacti sanctione, quæ post repetitam in monte Sinai Legem, ministerio Mosis interueniente, peracta fuit, sic adfecti fuerunt Israelitæ verbo Dei, ut dicerent: *Quæcunque dixit Iehouah, faciemus & obediemus.* Ex. 24. v. 7. Et in hac ipsa Haggæi de Populo Iudaico historia, disertè affirmatur, omnium ordinum *homines* audiuisse ¹⁰ vocem Iehouæ, ac reueritos Iehouam.

Obiectio. I. Cor. 4. v. 20, Non in verbis situm est regnum Dei, sed in virtute, videlicet Spiritus.

Pugnancia de seinuicem non prædicantur. Paulus τῷ λόγῳ opponens τῷ δυνάμει, docet esse pugnancia. ¹⁵

Quare negat verbum esse efficax.

Respondeo ad Minorem, in qua est paralogismus Æquiocationis, in vocabulo, ²⁰ Verbi: quod hoc loco humanam in verborum ornatu positam eloquutionem significans, inflatis quibusdam tribuitur: & Spiritui verbi Dei, cuius propria est δύναμις, opponitur. Non igitur negat Paulus efficax ²⁵ esse Dei verbum: sed negat Gnosticorum istorum πεφουσιωμένων grandiloquentiam, vllam habere ἐνέργειαν & vim.

τὸ δὶόντι.

Vndenam est hæc diuini verbi efficacia?

5 Dependet à Caussa efficiente principe, hoc est, à Deo viuo & omnipotente, qui quum alloquitur cor hominis, viuificat & illuminat illud, vt & suauissimè recreetur, & Deum vocantem sequatur: ne quis ma-
10 gicam vim verbis seu pictis seu prolatis, per errorem affingat.

Series autem caussarum efficientiũ subordinatarum hæc est,

1. Αἰπὸν κύριον est Deus. Porro quum ex-
15 terna illa opera, communiter tribuantur Sanctæ Trinitatis Personis, testimonia Scripturæ aliàs γενικῶς Deo tribuunt, quòd is verbum suum cordibus nostris inscribat, vt Ierem. 31. v. 33, Dabo Legem meam in me-
20 dio eorum, & in corde eorũ describam eã: aliàs personæ tribuunt, vt Ioan. 16. v. 13, Spiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit loquetur, & quæ
25 ventura sunt renuntiabit vobis. Ex hoc testimonio colligimus, & Spiritum sanctum nos docere, & illud doctrinæ genus quod Pater per Filium Ecclesiæ innotescere vo-

luit, docere & inculcare.

2. *Συναπνον*, est fides, quæ lumine verbi in cor hominis illato, à Spiritu sancto accenditur, & vt lychni instar luceat, ab eodem alitur, subministrato fomento & pabulo. 5

Hebr. 4. v. 2. Etenim nobis euangelizatum est, sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt qui fidei mistus non fuerit ipsis qui audierant. Ex hoc dicto colligimus,

1. Efficax esse verbum, quum fidei mistū 10 fuerit: hoc est, quum relatiuo, id est, verbo Dei, respōdet correlatiuum, quod est fides.

2. Idem iudicium est de Sacramentis, quæ, teste Augustino, Visibile Dei verbum sunt. Nisi his respondeat fides, nullus eorum v- 15 sus est, nisi qui ad iudicium homini cedit.

Obiectio. Ergo verbum Dei & Sacramenta pendent à fide hominum, sic vt nisi hæc accedat, nulla illorum veritas sit & efficacia? 20

Respondeo, per Instantiam, ergo etiam à videndi facultate Solis ortus dependet, sic vt nisi animantia videant, Sol oriri non possit. Quî fit igitur vt tot luminibus capta animantia, Solis ortum saltem non remo- 25 rentur?

Pontificium nugamentum est fingere, verbum Dei & Sacramenta conferre gratiam

tiam ex opere operato, hoc est, si illud $\xi\xi\omega$ -
 $\delta\epsilon\upsilon$ solum audiatur, & hæc percipiantur: nec
 accedat fides.

Ridicula etiam hypallage est, si quis Ver-
 5 bum & Sacramenta seiungens, hæc in ido-
 la transformet, & eis maiorem, quàm illi ef-
 ficacitatem, tribuat. Nisi enim ad elemen-
 tum accedat verbum, Sacramentum non
 10 erit. Constat etiam Verbum, si desit Sacra-
 mentum, sufficere: sed non contrà. Iam ve-
 rò, si in homine incredulo, verbum Dei ef-
 ficax non est, quæ tandem erit in eodem
 Sacramentorum vis?

Dicamus igitur id quod verissimum est,
 15 1. Verbi Dei & Sacramentorum effica-
 ciam, à Diuina voluntate pendere.

2. Velle autem Deum, vt eis respondeat
 fides in salutari vsu.

3. Et per consequens, Deum, qui sanctũ
 20 non dat canibus, nolle, vt infidelibus veri-
 tas Verbi & Sacramentorum, non minus
 quàm fidelibus, detur.

Sicut igitur cæcitas non prædominatur
 luci: nec surditas, voci articulatę: nec stupor
 25 omnium membrorum, qualitatibus quæ ta-
 ctu percipiuntur: sed obstant quominus
 illa obiecta percipiantur: ita quoque incre-
 dulitas, quæ fidei priuatio est, non quidem

maiolem vim habet, quàm Dei Verbum & Sacramenta, sed tamen obstat quo minùs Verbi interni & Rei Sacramenti participes fiant infideles. Est enim fides eiusmodi caussa organica, sine qua non possunt cælestia dona percipi. Vt sine oculis nemo cernit, sine auribus nemo audit, sine olfactu nemo olfacit, sine gustu nemo sapores discernit, sine tactu nemo quicquam tangit: ita sine fide Christum nemo videre, audire, odorari, gustare & edere, nemo denique eum tangere potest.

3. *Σύνεργον*, est verbi Dei Ministerium. 1. Cor. 3. v. 9, Etenim Dei sumus administri. eodem cap. v. 5, Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit? Mar. 16, Apostoli Domino cooperante prædicauerunt vbique.

Quæstio. Si tanta est verbi Dei efficacia, quâ fit vt non omnes qui illud audiunt, eidem credant?

Respondeo, id eò fieri quia non omnibus datum est nosse mysteria regni Dei, Matt. 13. v. 11, Ideo autem non datum est omnibus, nosse mysteria regni Dei, quia non omnes ex Deo sunt. Ioan. 8. v. 47.

Contra: Quod publicè omnibus audientibus annuntiat, id ab omnibus percipi-

tur. Atquæ fidelibus iuxta & infidelibus, qui præstò sunt, auditur Dei verbū. Quare non minùs ab his, quàm ab illis percipitur.

Respondeo, esse duplicem paralogismū:
 5 petitionis principij in Maiore enuntiatione, & æquiocationis in verbo Audire, & in nomine Verbum Dei. Infideles audiunt auribus verbum externum: sed interni verbi semen puro corde non percipiunt: ideo
 10 illud externum verbum cedit eis in testimonium. Matt. 10. v. 18. Fideles autem *ἔσωθεν* Spiritum sanctum ea, quæ Ministri *ἔξωθεν* testantur, inculcantem & obsignantem audiunt: quum eis solis hoc datum sit, ceteris
 15 non item.

Reductionis ad Absurdum solutio.

Ergo nemini eorum quibus non datum est fidei (quæ veritatis agnitio est) donum, in-
 20 credulitas vitio est danda, quum miserandi sint potius quàm accusandi. Sic igitur argumentor.

Fides non est omnium. 2. Thess. 3. v. 2.

Ergo infidelibus non est vitio vertenda
 25 incredulitas.

Respondeo. Nego Consequentiam, & ratio est, quia est fallacia secundum non causā vt causā. Omittitur media & pro-

xima incredulitatis caussa, videlicet increduli hominis voluntas distorta & auersa à Deo, & humani cordis caligo & durities.

*II. De Phrasi, Audire vocem Iehouæ:
& de obedientia fidei.*

Nemo hominum vocem Iehouæ audire potest, nisi Deus sacrum suum os aperiat & alloquatur homines.

1. Tribuitur Deo vox, aliàs quidem inarticulata, quum tempestates, tonitrua dat. 10
1. Sam. 12, Dedit Iehouah vocem & pluuiã. P^sal. 29. aliàs verò articulata, vt quum euocaret ad iudicium Protoplastos. Gen. 3. quum promulgaret Legem in monte Sina. Ex. 20. Deut. 18. Ultra non audiam vocem 15
Iehouæ. Item, Et locutus est ad vos Iehouah è medio ignis, vocem verborum vos audiebatis: at imaginem vllam non videbatis præter vocem. Deut. 4. v. 12. Et quum filio suo vnigenito testimonium perhibe- 20
ret, Mat. 3. & 17.

2. Visum autem illi est aliàs immediatè alloqui homines, aliàs mediatè. Immediatè locutus est, vt priora exempla non repetam, quum Domino nostro Iesu Christo 25
respondens, diceret: Et glorificavi, & rursù glorificabo. Ioan. 12. v. 28. Mediatè nunquã non locutum cum Sanctis suis, docet au-
ctor

etor Epistolæ ad Hebræos, cap. i. v. 1, Deus multis vicibus multisque modis olim locutus Patribus per Prophetas, vltimis hisce diebus nostris, locutus est nobis per filium.

3. Vult autem non minoris à nobis fieri vocem suam & verbum mediatè prolatū, quàm immediatè pronuntiatum. Luc. 10. v. 16. Qui vos audit, me audit: & qui vos reicit, me reicit: qui verò me reicit, reicit eū qui me misit. Exempla. Iudæi audientes Haggæum, Dei vocem se audire statuebāt. Et Thessalonicenses, Paulo docēte, sermonem Dei puro corde exceperunt. 1. Theff. 2. v. 13.

15 Contra. Causæ efficientes non sunt confundendæ.

Vos dum famulanti tribuitis id quod est principalis causæ, eas confunditis. Tribuitis ministris, id quod Dei proprium est, videlicet efficax Dei verbum.

25 Respondeo ad Minorem, in qua est fallacia à dicto secundum quid ad dictum simpliciter: Ministerio externo secundū quid, id quod Spiritus sancti propriū est, tribuitur, quia subordinatum est, & quia per illud efficax est Spiritus sanctus. Iuxta dicta Fides est ex auditu. Rom. 10. v. 12. Itē, Quis igitur est Paulus, & quis est Apollos, nisi

Ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit? 1. Cor. 3. v. 5. In hoc posteriore dicto ἀπὸν κύριον quod est Dominus, & caussa instrumentalis, id est Ministerium coniunguntur, & quid cuique tribuendū sit, 5 docetur.

Dixi quædam de vocis Dei vocabulo, quod hîc ἀνευ συμπλοκῆς sumitur: superest vt aliquid addam de verbo Audire. Dicuntur enim Iudæi πανδημεὶ audisse vocem 10 Iehouæ.

1. Quot modis dicantur homines audire verbum Dei.

Memoriæ & iudicij caussa, secundū quodam locos inuentionis, modos illos declarabimus. Si spectes, 15

1. Notationem. Alij sermonem Dei propriè loquendo, audire dicuntur, videlicet ij, qui eum audiunt, intelligunt, & fructum ferunt. Matt. 13. v. 22. Alij ὁμωνύμως loquē 20 do audiunt, vel animo peregrinante, vel saltem ad tempus, vel denique nimium intēti curis rebusque mundanis. Eodem cap. vers. 19. 20. 21.

2. Instrumenta. Sermo Dei percipitur ἐξωθεν 25 auribus, si externum verbum confideretur: ἔσωθεν corde fideli, si internum verbum respicias.

Differuntne formâ verbum internum & externum? Non. Idem enim verbum, Spiritus sanctus & Ministri *συμφωνῶντες* annū-
 5 at. Ergo vt *ἀμαθέσειον* dicam quod res est, sicut oratio & sententia eius differunt: ita verbum externum & internum inter se distant. Oratione vtuntur ministri: sententiã inculcat cordi Spiritus sanctus.

10 Mira autem est phrasis qua vteris, Corde audire.

Non magis mira tibi videri debet, quàm si dicam hominem fidelem, corde videre, odorari, gustare, edere Christum. Corde cre-
 15 ditur ad iustitiam. Rom. 10. v. 10. Fides autē homini fideli oculorum, aurium, linguæ & labiorum, oris, manus instar est. Ea sola Christum & spiritualia eius dona apprehēdimus & applicamus.

20 3. Actum & *συνοχέωσιν*. i. fideles in cœtu Sanctorum prophetantium, simul & auribus & corde audiunt. 2. Hypocritæ autem auribus, non puro corde, audiunt. 3. Sancti (vt David exulans) corde, non auribus au-
 25 diunt. Psal. 42. 4. Tempus illuminationis & conuersionis. Alij multò antè auribus audiunt, quàm corde: similes hac in re semini, quod diu sub terra occultatum tãdem pro-

germinat. Alij priùs corde audiunt, quàm auribus. Vt Cornelius centurio. Act. 10.

Leclio. 23.

Jan. 15.

II. Quinam reuera audiunt verbum Dei?

Il solum, qui adoptionis diuinæ, doni specialis, vocationis efficaciæ & sanctificationis priuilegio gaudent. Iuxta dicta,

1. De adoptione. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Ioan. 8. v. 17.

2. De speciali dono. Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autem non est datum. Mat. 13. v. 11.

3. De vocatione efficaci. Vocauit vos per Euangelium nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi, 2. Thess. 15. 2. v. 14.

4. De sanctificatione. Qui audit sermones istos, & eos præstat, Matt. 7. v. 24. Reipsa verò præstate sermonē: nec sitis auditores solùm, fallētes vosmetipsos. Iac. 1. v. 22. 20

III. Quomodo autē efficit Deus vt eius verbum audiamus?

Quum primùm quidem aures perforat, vt suauissimus verbi Dei concentus, eas afficiat, Psal. 40. v. 6. Aures perfodisti mihi. 25
Vt enim qui ad catadupa Nili vel Rheni degunt, obsurdescunt propter aquarū horrendum strepitum & fragorem: ita qui mūdo

do huic viuūt τῆ μεγάλη φαντασία sic percelluntur, & surdi fiunt, vt Deum aures hominum perforare necesse sit. Deinde aperit corda, vt de Lydia dicitur: Dominus adaperuit cor eius, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo. Act. 16. v. 14. Postremo, adaperit Scripturas interpretando eas Luc. 24. v. 32.

1111. Fidei obedientia quas res complectitur?

1. Lumen veritatis. Est enim fides ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας. Tim. 2. v. 4. Ideo κατὰληψες καὶ ἐπίσημη eidem tribuuntur. Plurimum autem interest inter hanc scientiam & alias omnes. Nam, vt ait Aristoteles, Vna scientia melior est alia, vel quia certior, vel quia de meliori. Fidei scientia primùm omnium certissima est, deinde circa obiectum optimum versatur, quod est promissio gratiæ.
- 20 Deinde, vt idem ait, Scientes vniuersale, sæpe ignorant ipsum singulare. Fidelis autem non solùm credentes saluandos esse, sed etiam seipsum hæredem æternæ vitæ esse, certò nouit.
- 25 2. πληροφειαν. Rom 14. ἐκαστος τὸ ἰδίω νοὶ πληροφειάσθω. Col. 2. celebratur ἡ τῆς συνέσεως πληροφεία. Hebr. 10. Accedam vero corde ἐν πληροφεία πίστεως. Illustratur hæc πλη-

ροφορία exemplo Patris credentium. Rō. 4: 3. Studium obediendi Deo. Vt faciam quod tibi gratium est, Deus mi, hoc volo: & lex tua in medio viscerum meorū est, Psal. 40. v. 8.

III. *De Phrasi, Timere à facie Iehouæ ac de filiali Timore Dei.*

Tametsi populus timuisse dicitur à facie Iehouæ, & consentaneum est grauius eum deliquisse quàm Primores Iudæorum: non tamen ausim Timorem, ad populum solum sententia Diui Hieronymi, restringere. Nam si prorsus ἀνέγκλητοι seu inculpati fuissent gubernatores Politici & Ecclesiastici, forsitan non opus fuisset eis admonitione & obiurgatione communi. Dico istud sine præiudicio.

Methodus breuissima.

I. Notatio. Timor Dei, non solum venerationem, sed etiam reuerentiam Deo debitam significans, vsitatè φόβος κυεῖς à Græcis: Hebr. II. 7. Ὑλάβεια nuncupatur. Interdum idem est quod Ὑσεβεια, Pietas, quū videlicet totum Dei cultum complectitur: vt in illo nobili dicto: Initiū sapientiæ timor Domini, psal. III. v. 10. Interdum speciale donum Spiritus sancti significat. Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem confi-

conficite. Phil. 2. v. 12.

2. Homonymia. Alius est filialis timor, alius feruilis. De hoc posteriore ait Paulus, Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, & 2. Tim. 1. v. 7.
3. An sit. Μὴ ὑψιλοφροῦναι, ἀλλὰ φοβῆ, Ne effertor animo, sed time. Rom. 11. 20. Hoc dictum ἀντιφάρμακον est fiducia & superbia carnalis, nec pugnat cū fidei πληροφορίας, & salutis nostræ certitudine.
4. Quid sit. Est filialis reuerentia, à Spiritu sancto accensa in corde hominis fidelis, quæ constat ὀλαβεία erga Deum summè iustum, & charitate erga eundem summè misericordem, cui fides prælucet.
5. Efficiens eius causa est Spiritus factus, Isa. 11. v. 2.
6. Forma, Sic reuereri Deum, vt eundem vnicè diligas.
7. Finis, Honos Deo Patri debitus. Mal. 1. v. 6. Filius honorat Patrem, & fertius Dominum suum: quòd si pater ego sum, vbi est honor mei? & si Dominus sum vbi est timor mei?
8. Effectus, anteferre Dei cultum & amorem, omnibus rebus huius mundi.
9. Cognata virtus est modestia, Item ἡ ταπεινοφροσύνη, & sedulitas in officio.

10. Pugnancia sunt in defectu, Epicurei-
 smus de quo dicitur: Non est timor Dei an-
 te oculos eorum. Rom. 3. in excessu autem,
 1 Timor expers charitatis. 1. Ioan. 4. 2 Nimi-
 us timor hominum. 1. Petr. 3. 3 Timor cum
 incredulitate, Apoc. 21. 4 Seruilis Timor. 2.
 Tim. 1.

Versus 13.

Lectio 24.
 Ian. 25.

*Dixit itaque Haggai legatus Iehoua, in le-
 gatione Iehoua, populo, Ego vobiscum (sum)
 dixit Iehouah.*

Quemadmodū periti Chæurgi, si quã-
 do immedicabile vulnus ense resciderunt,
 aut candente ferro pestiferum vlcus exsic- 15
 cauerunt, remedia topica dolorem lenien-
 tia & mitigantia adhibere consueuerunt:
 ita Prophetæ vbi tristi Legis cõcione & pœ-
 narum denunciatione, tristitiam secundū
 Deum in cordibus hominum excitatam, 20
 ex fructibus qui resipiscentia digni sũt, col-
 legerunt: promissione gratiæ & præsentia
 Dei, corda contrita & humiliata erigunt, &
 in spem bonã vocant. Eius rei illustre exē-
 plum in hac historia occurrit, de qua, quan- 25
 tum dabit Dominus, dictu, 1, duo ordinè
 tractabimus, Personas & orationem.

Personæ duorum ordinum sunt, Dice-
 tis, &

tis, & eorum ad quos oratio habita est.

Dicentis personam, vocatio & officium commendat. Dicitur enim Haggæus Angelus, seu Legatus Iehouæ.

5 I. Legati æstimatio pendet à Principis maiestate & potentia. Haggæus, non Regis mortalis, sed beati illius & solius Principis, Regis regum & Domini dominorû, qui solus habet immortalitatem, (1. Tim. 6. v. 15.) nomine legatione functus est. Itaque sacra illius auctoritas fuit.

2. Porro quum Legatum deceat summa fide, ea solùm quæ in mandatis à Principe suo accepit, exponere, Haggæus noster diligentissimè monet, se non sua somnia & commenta, sed Iehouæ armipotentis oracula, Iudaico populo edicere.

Hieronymus hunc locum exponens, opinionem quorundam adducit, neq; probat, de qua dialecticè agemus in gratiam iuuentutis studiosæ.

Finxerunt olim quidam Haggæum, Zachariam & Ioannem Baptistam, non homines, sed Angelos fuisse, & Deo dispensante & iubente, corpora assumpsisse. Sic autem argumentabantur,

Hi tres quos nominauimus Angeli dicuntur in Scriptura. Non igitur fuerunt

homines, nobis ὁμοιοπαθεῖς (Act. 14. 15.)
quandoquidem disparatæ species de iisdē
prædicari non possunt.

Respondeo, Esse fallaciam Æquiuoca-
tionis in vocabulo Angelus, quod non na- 5
turæ sed officij nomen est, commune Spi-
ritibus administratoriis, & sanctis Dei ho-
minibus, qui pro Christi nomine legatione
funguntur.

Etsi autem damus Angelos, per dispen- 10
sationem diuinam corpora humana assu-
mere, vt minùs percellantur pij: tamen ine-
ptè & periculosè eam rem incarnationis
verbi exemplo adstrui statuimus: vt hæc
verba innuunt: Nec mirum hoc de Angelis 15
credi, quum pro salute nostra etiam Filius
Dei humanum corpus assūserit. Non enim,
vt Angeli, ad tempus in carne visibilis fa-
ctus est ὁ λόγος: nec φανταστικὸν σῶμα assum-
sit, vt Marcion volebat: nec corpus huma- 20
num solùm, sine anima rationali, vt conten-
dit Apollinaris Laodicensis: sed humanam
naturam integrã, fœdere perpetuo & per-
sonali, sibi vniuit.

Falsum & illud est, quod eosdem hære- 25
ticos docuisse D. Hieronymus testatur, O-
mnium videlicet rationabilium vnã esse
naturam, ob hanc causam quòd homines
qui

qui placuerint Deo, æquales Angelis sunt futuri. Sophisma eorum hoc erat. Beati erunt ἰσαγγελοι in æterna vita. Luc. 20. v. 36. Ergo vna est rationabilium natura.

5 Respondeo, In Antecedente est fallacia à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Ratione enim quarundam proprietatum beati homines Angelis æquales erūt, non simpliciter ratione essentia. Vt in natura Angelica coniugio & procreationi sobolis non est locus, quum Angelorum agmina simul condiderit Deus, volueritque Spiritus administratorios esse, quibus non opus esset adminiculis corporalibus, cibo,
 10 potu, remediis: ita homines beati, coniuges non erunt, cibo & aliis præsiidiis animalis vitæ opus non habebunt. Hæc eò dico ne cum hæreticis illis disparatas species confundamus, & priori fallaciæ, Accidentis
 15 paralogismum adiungamus.

Subscribimus itaque Hieronymo, qui Angeli nomine, Prophetam designatum rectè iudicauit. Significat enim Propheta, Diuinæ voluntatis interpretem. Ex. 7. v. 1.

25

De Legatis Dei.

Paulus 2. Co. 5. v. 20, Itaque, ait, Christi nomine legatione fungimur, velut Deo precante per nos: oramus Christi nomine,

H. ij.

reconciliamini Deo.

In hoc dicto quàm breuissimè annota-
bimus,

1. Principem legatos ablegantem esse Deum Patrem, qui in Christo omnia vult 5
ἀνακεφαλαιώσασθαι. Eph. 1. v. 10.
2. Sequestrum & ἐργαστήριον, qui manda-
ta dat, esse Iesum Christum. Docentes eos
seruare omnia quæ mandavi vobis. Matt.
28. v. 20. 10
3. Prophetas ἢ ὑποφύτας, esse omnes v-
triusque fœderis fideles ministros.
4. Adiunctum, legatione fungi, etiam ἐν
τῇ ἀλύσει. Eph. 6. v. 20.
5. Proprium, precari in Christi nomine. 15
Neque vt dominantes cleris, sed vt qui sitis
exemplaria gregis. 1. Pet. 5. v. 3.
6. Mandatum, sermo reconciliationis. 2.
Cor. 5. v. 19.
7. Ad quos propriè mittantur legati isti. 20
Ad eos qui præordinati sunt ad vitam æ-
ternam. Act. 13. v. 48.
8. Destinatum, reconciliationis cum Deo
testificationem publicam & fidelem.

Hæc quum ita sese habeant, qui legatio- 25
ne hac iam funguntur, dent operam ne o-
lim *δυναμὴν ἰσχυροῦς θείας* subire cogantur:
qui verò ad eam olim accessuri sunt, sum-

ma fide & diligentia ea sibi præsidia parēt, quæ ad legationem modis omnibus arduā, necessaria sunt: ne imparati & profani illotis manibus rem sanctam aggrediantur.

5 Superest vt de iis aliquid dicam, ad quos oratio ista habita est. Hieronymus, non Duci & Summo Sacerdoti, sed populo Iudæico ista dicta putauit, idque sic colligit, quia qui populuserat, nondum ad Dei peruenerat charitatem, quæ foràs mittit timorem.

10 Etsi autem facilè dederò, Prophetas multò plura in vulgo Iudæorum, quàm in primoribus Zerubabele & Iehosua aliisque desiderauisse: tamen non arbitror, ea quæ
15 hîc dicuntur, populo solùm inculcata fuisse. Quid enim? Anne primoribus minùs opus erat dono timoris Dei, & consolatione prophetica quàm vulgo ignobili? Est etiam in ratione, quã Hieronymus adducit,
20 principij petitio. Neque enim timor seruilis, sed filialis qui cum charitate iungitur, is fuit, qui Iudæis tribuitur. Argumento est, quòd eo Deus non est offensus, immò quòd Dei dono eis datũ est reuereri Deũ,
25 & expauescere ob sensum iræ eius aduersus peccata.

Meminerimus autem dulcissimas consolationes Prophetarum, nobis quoque di-

ctas & scriptas, si modò in nobis præcedant contritio cordis, odium mali, amor boni, & vt summatim dicam, sanctificationis studium. Iuxta dictum: Nam quæ ante scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Rom. 15. v. 4.

Oratio consolatoria.

Ego vobiscum sum, dicit Iehouah. In hac quanquam breui oratione, quatuor capita obseruabimus, Genus causæ, Propositionem, Argumentum, & Mysterium.

1. Genus causæ deliberatiuum hîc dominatur. Hortatur enim Propheta Dei populum vt quamprimùm sacrum ædificium aggrediatur, & vt de auxilio & protectione diuina, deque successu operis bene speret.

Thesis. Quemadmodum fidelis & prudens dispensator famulatio domini sui in tempore τὸ αὐτομέλειον, id est, demensum diurnum subministrat: ita Propheta, quum est opus, reprehensione vtitur, & quum corda contrita esse ex effectis colligit, consolationis remedium adhibet. Gal. 6. v. 1, Fratres, etiam si præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales instauratione huiusmodi hominem cum Spiritu mansuetudinis.

dinis. Loquitur autem Paulus de omnium fidelium officio: nō de Ministris solis, quorum est insistere vestigiis eius qui dixit: Spiritus Domini Iehouæ super me, eò quòd vnixerit me Iehouah: ad euangelizandum mansuetis misit me, vt alligarem cōtritos corde, vt prædicarem captiuis libertatem, & vinctis apertionem carceris. Isa. 61. v. i. & sequentibus.

10 2. Propositio (quæ breuitatis studio à Propheta hīc omīssa est) ex antecedentibus & consequentibus colligi potest. *Ædificate Templum Iehouæ, & defungimini λειτουργία* sacra quam ille præscripsit, idque citra
 15 procrastinationem præstantes, re ipsa declare sacra vobis potiora esse profanis.

3. Argumentum, à præsentia & auxilio Dei ductum hoc est:

20 Quibuscunque Iehouah ipse adest, eos fide & spe egregiè animatos, opus Domini gnauiter aggredi & perficere conuenit.

Vobis autem Iudæis Iehouah Deus nūc adest. Argumento sunt eius dona vobis iam concessa, videlicet obedientia fidei, timor filialis, & alia præsidia, quæ ideo vobis
 25 collata esse, vt opus Domini tandem aliquando aggredere mini, dubium non est. Quare agite, vt iam omīssis priuatis ædifi-

ciis, & negotiis familiaribus, Templum ædificetis.

Maior illustratur & confirmatur testimonio Psal. 127, Si Iehouah non ædificet domum, frustra laborant ædificantes eam: si Iehouah non custodiat ciuitatem, frustra vigilat custos. v. 1. Et digni sũt memoria pij & beati viri, Philippi Melanchthonis versus:

Nullius est felix conatus & utilis vnquã,¹⁰

Consiliũ si nõ detque iuuẽtque Deus.

Obiectio contra Maiorem.

Lectio 25.

Ianuarij

27. 1580.

Id quod commune est fidelibus cum infidelibus & tota rerum vniuersitate, non potest sanctis singulari & præcipuo solatio esse. Atqui Deus his omnibus adest: vt testatur gubernatio & conseruatio totius naturæ. Quare Iudæis non poterat hæc oratio, Ego vobiscum sum, dicit Iehouah, animos addere.¹⁵

Respondeo ad Minorem, in qua est paralogismus ἀμφιβολίας, in phrasi, Ego vobiscum sum, quæ à Propheta de præsentia gratiæ, ab interrogante autem de præsentia Dei, quam vsitatè Repletiuam vocant, sumitur.²⁵

De omnipræsentia Repletiuam intelligen-

tur

tur hæc dicta. Psal. 139. v. 7. & 8. Quò ibo à Spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cælum, ibi es: & si stratum fecero in inferno, ecce tu ades. Isa. 66. v. 1. Sic dixit Iehouah, Cælum est folium meum, & terra scabellum pedum meorum. Ier. 23. v. 24. Num occultabit se quispiam in occultis & ego non videbo illum, dixit Iehouah? Annon cælum & terram ego impleo, dixit Iehouah? Sed de præsentia gratiæ & auxiliij diuini, dicitur. Psal. 91. v. 15. Cum ipso ero in angustia: eruam eum, & glorificabo eum. Isa. 55. v. 6. Quærite Dominum dum inuenitur, inuocate eum dum est propinquus. Rom. 8. v. 31. Si Deus pro nobis, quis contra nos?

QV. De Personæ Christi, an de altera è duabus Naturis, intelligenda sunt hæc eius verba: Ecce ego vobiscum sum.

Matt. 28.
 R. In concreto de tota Persona, accipienda sunt. Nam totus Christus est vbique, sed non totum Christi. Ac multa de tota Persona rectè prædicantur, quæ in abstracto, vel neutri per se naturæ conueniunt, vt nomina officij: vel alteri non congruunt, vt Deitati non competunt crucifigi, mori, &c. Christus est creator mundi, ratione

Deitatis. Christus est mortuus carne. I. Pet. 4.

QV. *Humanitas Christi estne ubique actu primo?*

R. Nequaquam: idque primùm ob hãc 5
causam, quòd est creatura organica, si cor-
pus: spiritus finitus, si formam substantia-
lem spectes. Deinde, quia nihil est ubique,
nisi quod est simplicissimum: nihil simpli-
cissimum, nisi quod est ab æterno & increa- 10
tum. Postremò omnes pij fatentur Christi
corpus non esse localiter, id est, actu primo,
in S. Cœna.

Cyrillus his subscribens, lib. II. super Ioã.
cap. 19. Præfens, ait, atque conuiuens carne 15
cum Apostolis, manifesta consolatio erat
illis, quum oculis cerneretur. Solet enim
humanus animus, non occultis, sed mani-
festis confidere. Quauis ergo Dominus,
quum etiam corpore absit, cuncta quæ ve- 20
lit, possit efficere: (Iesus enim Christus heri
ac hodie, ipse & in secula) præsentia tamen
eius priuati Apostoli, non turbari non po-
terant, præsertim quum magno æstu mū-
di fluctus in eos influerent, & omnibus mo- 25
dis veritatem prædicantes deiicere cona-
rentur.

QV. *Eadem illa humanitas estne ubique actu*

actu secundo?

R. Maximè. nam meritorum efficacia, virtute, maiestate, donis fidelibus nusquam gentiũ aut locorum deest: immò his omnia
5 implet. Eph. 4. v. 10.

QV. *Quomodo intelligenda sunt hæc verba, Filius hominis est in celo. Ioan. 3. v. 13.*

R. Per *κωνωνίαν ἰσχωμάτων* id est, modum prædicandi, quo propria naturarum, in cõ-
10 creto toti Personæ tribuuntur. Christus igitur tum temporis, secundum diuinitatē, in celo & vbique erat: secundum humani-
tatem, eo loco in quo illum Nicodemus offendit & allocutus est.

15 Cyrillus interpretatur hoc dictum. Quum inquit, Filius, Dei verbum de celo descen-
derit, Filium hominis descēdisse ait, in duas post incarnationē diuidi personas recusās: nec alicui permittēs, vt Templum quod ex
20 virgine sumtum fuit, alium filium, & alium Dei verbum prædicet: quãuis quæ vtrique naturaliter insunt, decentem diuinctionē suscipiant. Vt enim ex Deo Verbum est, sic homo ex muliere. Vnus igitur ex vtrisque
25 Christus filiatione indiuisibilis & maiestate diuina. Quomodo enim aliter quæ soli Verbo Dei conueniunt, Virginis filio accõmodari poterunt? Quomodo autem è

conuerso, quæ soli carni conueniunt, Verbo Dei attribuentur? Nunc enim de cælo filium hominis descendisse ait, passionis verò tempore ipse Dei filius tanquam ipse patiēs, quæ humanitati suæ solummodo cōgrua sunt, timuisse scribitur.

QV. Idēme significant Hominis filius & humanitas?

R. Nequaquam. Homo Christus, filius hominis, Dei, altissimi, Personā in cōcreto: 10 Deitas, λόγος hypostasin assumētē: Caro, humanitas, assumtam naturam, significant.

QV. Annon diuiditur Christus, quum negatur quod Caro eius cum λόγῳ ubique sit?

R. Non diuiditur. Neque enim vnionis 15 λόγῳ & humanitatis differētia specifica est, simul vbique esse: (hac enim ratione Pater, Filius & Spiritus sanctus, vna essent Persona, nō tres distinctæ personæ, quū vbique simul sint, qui vnum sunt essētiā) sed, vnā 20 personā cōstituire. Porrò quū Deitas infinita ἡ ἀωραία πρῶτος sit, vt extra naturā humanā est, ita in ea & eidē personaliter iūcta est.

QV. Christo data est omnis potestas, ergo & omnipresētia seu vbiquitas?

R. Debebas, primū omnem potestatē, quæ officij est, & omnipotentiam, quæ nihil aliud est quàm infinita Dei essentia, accurate 25

ratè distinguere: de priore enim loquitur
 Christus, non de posteriore. Si realiter car-
 ni Christi data esset omnipotentia, id est,
 essentia immensa, tum procederet fortè ar-
 5 gumentum tuum. Sed quum personalis v-
 nio sit duarum in Christo naturarum, tum
 demum dabo, eius carnem vbique esse, quū
 probaueris eam æternam & simplicissimam
 esse. Deinde decebat te nō αὐτῶν αὐτῶν loqui, tē-
 10 que ipsum redarguere. Nam pro vbiquita-
 te carnis adstruenda adducere soles illa ver-
 ba: Ego vobiscum sum vsque ad consum-
 mationem seculi: quæ ostendi de Persona
 rectè accipi: perperam autem ad naturam
 humanā à vobis restringi: etsi non ignoro
 15 interdum pronomen illud ad alteram na-
 ruram restringi. Hæc autē nomen Christi,
 quod personam denotare certo certius est,
 ad carnem malè restringis. Data est Chri-
 20 sto, ais, id est, carni eius omnis potestas.

*Q. V. Deitas nihil potest accipere: igitur hæc
 verba: Mihi data est omnis potestas, ad huma-
 nitatem referri debent.*

R. Distinguere debebas, Essentiam diui-
 25 nam, quæ est αὐτοπάσης, & Personam Me-
 diatoris. Sicut huius respectu filius missus
 est, exiuit à Patre, Patre minor est, semet-
 ipsum exinanivit &c. ita quoque accepit o-

mnem potestatem, & nomen quod est supra omne nomē. Matt. 28. v. 18. Phil. 2. v. 9.

Deitati τοῦ λόγου, quæ cum Patre & Spiritu sancto vnum est, nihil potest accedere. Est enim σοία ἀνάρκης τοῦ ἐστὼ δὲ δαιμονίαν, 5
vt ille dixit. Hæc ideo dico ne quis nos ἀπεινίξεν calumnietur.

Q. V. Quid ijs mihi respondendum censes, qui pronomen Ego, in dictis de Christo ad humanitatem restringunt? 10

R. Demonstra Scripturæ auctoritate adducta, hæc tria.

1. Aliàs illud in concreto de tota persona accipiendum: vt in his dictis: Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram potentia & venientem in nubibus cæli. Marc 14. v. 62. Ego sum pastor ille bonus. Ioã. 10. v. 11. Ego vici mundū. Ioan. 16. v. 33.

2. Aliàs idem ad Deitatem restringi: vt in his dictis, Priusquam Abrahã foret, ego sum, Ioan. 8. 85. Ego & Pater vnum sumus. Ioan. 10. 30.

3. Aliàs ad humanitatem restringi: vt ex hisce testimonijs liquet, Et ego si sublatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum. 25
Ioan. 12. v. 32. Item, Pauperes semper habebitis vobiscum, me verò non semper habebitis. eodem cap. v. 8. Hæc verba Cyrillus ita ex-

ita exposuit, Quum de se dixit, me autem non semper habebitis, loquebatur Dominus de præsentia corporis sui. Nam secundum maiestatem suam, secundum prouidentiam, secundum ineffabilem & inuisibilem Diuinitatis gratiam impletur quod ab eo dictum est: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consumationem seculi.

Piorum fuerit ommissa contentione, quid significet pronomen illud, in diuersis locis, diligenter obseruare.

Addam reductionis ad absurdum breue exemplum. Christus inquit, Ioan. 12. v. 26.

Vbi ego fuero, ibi & minister meus erit:

Christus autem vbique est (carne sua) ex hypothesi, quæ fingit pronomen Ego, restringi ad humanitatem solam. Ergo & eius Ministri vbique erunt. Quis hoc falsum esse non videat?

4. De Mystero, quod in hac oratione occurrit, quum aliàs quoq; dicendum sit, Hieronymi verba solum recitabimus: Ego ero vobis adiutor, ædificate domum meam, quæ in vobis destructa est: me in medio vestri constituto nemo ædificationem vestram prohibere poterit. Eodem facit Apostoli dictum: An ignoratis corpus vestrum esse templum Spiritus sancti in vobis, quæ habetis à Deo,

nec estis vestri iuris? I. Cor. 6. v. 19.

Versus 14.

Lectio. 26.
Febr. 8.

Et suscitavit Iehouah Spiritum Zerubabel filij Salthiel, Ducis Iuda, & Spiritum Iehosua filij Iosadac, sacerdotis magni, & Spiritum totius reliqui populi, & ingressi sunt, & fecerunt opus in domo Iehoua exercituum Dei sui.

Deo iuuante duo capita tractabimus, Historiam & Allegoriam.

Historia.

Hypothesis. Deo dante, magno cum successu instauratum est secundum templum Ierofolymitanum.

Probatio. I. Certum est consensum omnium ordinum ad opus Domini aggrediendum & perficiendum, esse donum Dei singulare. Iudæorum primores & populus mira alacritate & consensu templi instauracionem susceperunt. Iuxta oraculum: de instauracione Sionis: Nam serui tui lapidibus eius, & pulueri eius fauebunt. Et timebunt gentes nomen Iehouæ: & omnes Reges terræ gloriam tuam: eò quòd ædificauerit Iehouah Sion, & visus fuerit in gloria sua &c. Psal. 102. Quare certum est suscitatum fuisse eorum Spiritum à Domino.

2. Solius Dei est religiosi instituti impedimenta

dimenta nõ solùm è medio tollere , sed etiã
 in contraria vertere, vt vsibus pijs seruire
 cogantur. Atqui eorum, qui Templum in-
 staurari nolebant, conatus non solùm irriti
 5 facti sunt, sed etiam seruijeronit Iudæorum
 proposito: vt est videre i. Esdr. 5. & 6. in hi-
 storia de Thatthenai & Setharbofnai, alijs
 que hostibus Iudaici nominis. Itaque diui-
 nitus id esse factum, certissimum est.

10 *Theses.*

1. Deus is est qui efficit in nobis, & vt
 velimus, & vt efficiamus, pro gratuita sua
 beneuolentia. Phil. 2. v. 13. Itaque de bonis
 operibus, quorum propriè instrumentales
 15 solùm, quanuis non solùm passiuæ causæ
 sumus, Dauidicum illud canamus: Non no-
 bis Iehouah, non nobis, sed nomini tuo da
 gloriam: propter misericordiam tuam, &
 propter veritatem tuam. Psal. 115. v. 1. Nũ-
 20 quid gloriabitur securis, serra, virga, Isa.
 10. v. 15.

2. Cuncta opera Dei sunt in mediis con-
 trariis. Itaque quum res salutares & lauda-
 biles perficere instituit, impedimenta obii-
 25 ciuntur, quæ postea Deus amolitur, vt viã
 faciat suis consiliis & operibus. Quum Iu-
 dæi magno consensu, studio, labore Tem-
 plum ædificare cœpissent, statim adfuere

æmuli Dux Syriæ & Samaritani, qui quum opus sacrum præpedire non possent, rem ad Darium Hystaspis filium detulerunt, qui inspectis Annalibus, instaurationem maturari, & sumtus etiam subministrari voluit. 5

1. Esdr. 5. & 6.

3. Non quid homines inuidi cogitent & efficiant, sed quid Deus agat, spectandum. Deus enim non bonorum tantum, sed etiam malorum opera, his tamen nesciis, bonos¹⁰ iuuat & promouet. Vos, dicebat Ioseph ad fratres, cogitauistis aduersum me malum, Deus autem cogitauit illud in bonum, Gē. 50. v. 20. Et Haman hostis Iudæorum, Mardocheum eo honore afficere coactus est,¹⁵ quem spe sibi desponderat. Esth. 6. Hæc & similia exempla in angustia constitutis, propter inimicorum oppressionem & technas, solatio esse possunt.

Allegoria.

Etsi Altissimus ille non habitat in templis manufactis, nomini tamen suo Templum Ierosolymorum à Solomone ædificatum, à Zorobabele & aliis instauratum, seruire voluit pædagogicæ veteris Populi.²⁵ Vult autem & in singulis fidelibus & in tota Ecclesia, velut in Templis à se sanctificatis habitare, quam ob causam sanctificationi

ni

ni nos studere decet, quū ipsi quoque Dei κατ'οικονομίαν facti simus.

Docendi autem gratia dicemus primū de templo manufacto : deinde de homi-
 nis: tertio, de Ecclesię: quarto, de cæli Tem-
 plo: Postremò, cur Ioannes (in Apocalypsi, cap. 21. v. 22.) neget in cælitus demissa Iero-
 solyma vllum esse Templum.

10 I. De Templis manufactis.

Lectio 27^a
 Febr. 9.

1 Templum νεογρόντων, Stephanus proto-
 martyr, Act. 7. v. 48, ea vocat, quæ hominū
 studio, sumtu & labore, ædificata fuerunt.

2. Inter omnia autem toto orbe celeberrima
 15 templa, Ierosolymitanum excelluit, non
 magnificentia solū, (quam Ethnici admirati sunt) sed etiam mandati diuini &
 vsus causa.

3. De his Isaia dictum adducemus, è cap.
 20 56. v. 7. Adducam eos ad montem sanctum
 meum, & lætificabo eos in Domo oratio-
 nis meæ: holocausta eorum & victimæ eo-
 rum erūt mihi grata super altari meo: quia
 Domus mea, Domo orationis vocabitur
 25 omnibus gentibus, dicit Dominus.

Tametsi in hoc oraculo agitur, de Eccle-
 siæ è Gentibus collectione, deque cultu
 quem illa per fidem Deo præstitura esset:

Typus Eccle-
 siæ.
 Cultus quē
 Ecclesia Deo
 præstat.

tamen de Templo Ierofolymitano & eius usu docet: primùm, illud Iehouæ sacrum fuisse: deinde, in eo non tantùm ceremoniale, sed etiam rationale cultum Deo præstitum eique gratum fuisse. Eòdem facit oraculum Ezech. 43. v. 7. in quo vocatur locus solij Dei, & locus plantarum pedum eius, in quo habitat in medio filiorum Israel. Celebratur itaque hoc Templum, propterea quòd Deus ei adesset, & in eo preces¹⁰ per fidem ad se fusas exaudiret.

4. Quanquam autem Templum secundum, magnificentia & amplitudine ædificij, primo illi à Solomone exstructo par nõ fuit: maior tamẽ illius gloria ideo fuit, quòd¹⁵ in eo Christus Iesus docuit. Hagg. 2. v. 10.

5. Cæterum cum illo Ezechielis dicto de loco solij & plantarum pedum Iehouæ, pugnare videntur Pauli verba: Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sũt, quum sit²⁰ cæli & terræ Dominus, in manufactis templis non habitat, nec manibus hominum colitur alicuius rei egens. Act. 17. v. 24. 25. Respondeo, Non pugnant, quum non respectu eiusdem dicantur. Nam ille quidem²⁵ de præsentia gratiæ Dei, qua dignatus est adesse Templo illi, non domus manufactæ, sed hominum piorum causa, qui in illa cõuenie-

uenie-

ueniebant, & diuino cultu per fidem defū-
gebantur, pronūtiat: hic autem docet, Deo
nec templis, nec officiorum cultu perinde
opus esse, quemadmodum nos indigemus
5 hospitio, victu, vestitu & alijs animalis vitæ
præfidijs. Refutat enim Apostolus, Ethni-
cos supersticiosos ἢ κατειδώλης alloquens,
eorum imaginationem de fanis & delubris
deorum, quos confinxerant sibiipsis.

2. *De Templo hominis*

10 I. Quemadmodum Dominus noster Ie-
sus Christus de Templo corporis sui dixit
ad Iudæos: Destruite Templum hoc, & tri-
bus diebus erigam illud, Ioan. 2. v. 19. ita
15 Paulus Apostolus de fidelium corporibus
pronuntiauit: An nescitis corpus vestrum
esse Templum Spiritus sancti, qui est in vo-
bis, quem habetis à Deo, neque esse vestri
iuris? 1. Cor. 6. v. 19. Hæc præcipua est cor-
20 poris nostri commendatio, longè anteferē-
da Medicorum & Physicorum elogiis.

2. Ex hac autem commendatione petit
Apostolus materiam piæ exhortationis,
sequenti versu. Emti estis pretio: glorificate
25 igitur Deum in corpore vestro, & in Spiri-
tu vestro, quæ sunt Dei. In hūc autem mo-
dum glorificatur à nobis Deus, quando si-
stimus corpora nostra hostiam viuam, san-

etiam, acceptam Deo, rationalem illum cultum nostrum. Rom. 12. v. 1. & quū Deum, qui Spiritus est, spiritu & veritate adoramus. Ioan. 4. v. 24. Digna sunt memoria Bernardi dicta: Dilatari oportet animam 5 vt fiat habitatio Dei. Item, Anima sedes Christi est, vbi libenter inhabitat. Item, Anima in Spiritu ambulans domus est spōsi. Est etiam illud nobile dictum Augustini: Vis vt seruiat caro tua animæ tuæ, Deo ser 10 uiat anima tua: debes regi vt possis regere.

3 *De Templo Ecclesiæ.*

Nihil poterat de hoc Templo elegantius & verius dici, quàm id quod docuit Paulus Apostolus Eph. 2. v. 20. Superstructi su- 15 per fundamentum Apostolorū & Prophetarum, cuius imus angularis (lapis) est ipse Christus Iesus. 21. In quo totum ædificium congruenter coagmentatum, crescit vt sit Templum sanctum Domino. 22. In quo & 20 vos vnà ædificamini, vt fitis habitaculum Dei per Spiritum. Hoc loco discimus:

1. Quæ sit basis, quæ sue ἀνεγγραμμένος, videlicet Iesus Christus 1. Cor. 3. v. 11. Nam fūdamētum aliud nemo potest ponere, præ- 25 ter id quod positum est, quod est Christus Iesus.

2. Qui sint lapides viui superstructi su-
per

per fundamentum Prophetarum & Apostolorum, videlicet fideles, 1 Pet. 2. v. 5. Ipsi quoque velut viui lapides ædificemini, domus spiritualis &c.

3. Quæ sit ædificandi ratio, videlicet cōiunctio cum Christo per fidem. 1. Pet. 2. v.

4. Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus & pretiosus.

4. Qui sit architectus, nempe Deus. Heb.

3. v. 4. πᾶς ᾧ οἶκος κατασκευάζεται ἐκ τῆς ἰσχύος τοῦ θεοῦ ὁ ᾧ τὰ πάντα κατασκευάσας, θεός.

5. Qui sint Dei σύνεργοι, nimirum fideles Ministri. 1. Cor. 3. v. 9. & 10, Dei ædificatio

estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Porro quisque videat quomodo superædificet.

6. Quòdnam destinatum sit, ad coagmē-
20 rationem, inquit diuinus Apostolus, San-
ctorum, ad opus ministerij, ad ædificatio-
nem corporis Christi.

Lectio 28.

Feb. 10.

4. De Templo cæli.

25 Apoc. 11. v. 19, Tunc apertum est Tem-
plum Dei in cælo, & visa est Arca fœderis
eius in templo eius. Hoc Templum pleri-
que de sacrario cæli interpretantur, de quo

Hebr. 9. v. 24. Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero sacrario respondens: sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis. In hoc Templo πολιτεύμα⁵ nostrum. iuxta illud Pauli: Nos enim vt municipes cœlorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum. Phil. 3. v. 20. Eo nomine quum resurrexerimus cum Christo, superna¹⁰ quæramus, vbi est Christus, ad dexterã Dei sedens. Superna curemus, non terrestria. Col. 3. v. 1. & 2.

*Quid sibi vult Ioannes his verbis de Ierusalem cœlesti: Nec Templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens Templum illius est, id est Agnus, Apoc. 21. v. 22?*¹⁵

Idem quod Paulus hisce verbis. 1. Cor. 15. v. 28, Deus erit omnia in omnibus. Itaq; Ioannes ait Agnum fore Templi, Solis, Lunæ²⁰ loco beatis omnibus. Ac tum demum reuelabitur gloria & felicitas eorũ, qui sũt σήμερις ἢ σὺσσωμοι Christi, & cum eodem regnabunt &c. Deus nobis det, vt spectantæ²⁵ felicitatis leniantur nostri dolores, quos nunc sentimus dum peregrinamur à Domino. Amen.

QV. Licetne Tempia edificare in honorẽ

& memoriam sanctorum defunctorum?

Non licet. Non enim vlli creaturæ id
tribuendum est, quod soli Deo debetur, &
naturæ diuinæ proprium est. Dei solius
5 proprium est nos sibi vendicare & inhabi-
tare. Iuxta dicta: An nescitis vos esse Tem-
plum Dei, & Spiritum Dei habitare in vo-
bis? Si quis templum Dei violat, hunc per-
det Deus: nam templum Dei sanctum est,
10 quod estis vos. I. Cor. 3. v. 16. 17. Et de sin-
gulis fidelibus dicitur: An ignoratis corpus
vestrum esse templum Spiritus sancti, qui
est in vobis, & quem habetis à Deo, neque
esse vestri iuris? I. Cor. 6. v. 19.

15 *INST. Ista dicuntur de Ecclesia & de e-
ius vivis membris, quæ inhabitare Spiri-
tum sanctum non dubito: sed quæstio etiã
de templis manufactis mota fuit.*

Audiamus igitur Augustinum, qui ne-
20 gat Martyribus templa ædificari: Deo, ait,
templa extruimus, quanuis memorię Mar-
tyrum, appellentur. Cyrillus in libello de
fide, laudat Reginas, & inter alia eis tribuit,
quòd sumtuosissima Christo templa eri-
25 gant, nulla mentione sanctorum defunctorum
facta.

Quod autem alicubi Hieronymus, Mar-
tyrum Templa veneranda monet, præiu-

dicij vim non habet. Certum enim est, honorem Deo soli debitum, Martyribus non esse deferendum: nec horum sanguinem cum sanguine Christi, qui λύτρον est redemptionis nostrę, confundendum. Memoria Martyrum, & χειρισμάτων quibus illi excellerunt, admiratio, Dei solius, quia sua in illos dona vbertim effudit, glorię, & nostrę correctioni seruire debent.

Die vigesima quarta mensis, in sexto, anno 10 secundo Darij Regis.

Hic versiculus respondet historię traditę in fine primi capitis, vt vel ex Hieronymiana versione & expositione colligi potest. Omitto autem allegorias & arithmo- 15 logiam. Sententia hæc est, Iudæos aggressos Templi instaurationem 24. Septembris, anno 2. Darij Hystaphis F. qui incidit in annum ab orbe cōdito 3444: si fungium, chronographum diligentem sequi libet. Est au- 20 tem vltimatissimum, in commentariis Reip. & in epigraphis titulisque magnorum operum & ædificiorum, Ædilium nomina, annos & dies annotare. Si δεῖσιν spectes, monemur, vt temporum, quibus res magnę, 25 Deo auspice, incoatę, continuatę & perfectę sunt, momenta, Prophetarum & Apostolorum aliorumque fidelium exemplo, dili-

diligentissimè obseruemus. Omni enim rei est tempus determinatum, & tempus est omni voluntati sub cælo. Ecclesiastici. 3. versu. 1. Discursu tamen quodam opus est, cui
 5 seruit distinctio rerum & circūstantiarum, iuxta illud Dauidis: Quis sapiens, & obseruabit hæc: & aduertet animum ad misericordias Iehouæ? Psal. 107. versu ultimo. Esaias etiam grauissimè accusat ebrios voluptatibus, eò quòd opus Iehouæ non respiciant, nec opera manuum eius videant. cap. 5. v.
 10 12. Nostrium itaque fuerit sollicitè videre, quid agat Dominus in Ecclesia, Repub. & vita nostra priuata vt præsentia auxiliij, iudiciorumque eius documenta fidem, charitatem, timorem filialem in nobis foueant & accendant. Temporis rationem habendam in propagatione doctrinæ cælestis, in
 15 pœnitentiæ exercitijs, hæc dicta ostendunt: Quis est igitur fidelis seruus & prudēs, quē constituit Dominus super famulitium suū, vt det illis alimentum in tempore? Matt. 24. v. 45. Item, Itaque perspecta opportunitate, quòd scilicet tempestiuum iam sit nos
 20 à somno expergisci. Nūc enim propius nos est salus, quàm quum credidimus. Nox præterijt, dies autem aduenit. Abiiciamus igitur opera tenebrarum & induamur habitu

qui luci conueniat &c. Rom. 13. v. 11. & 12
 & sequētibus. Item, Hoc autem aio, fratres,
 quoniam tempus contractum est in poste-
 rum, vt & qui habent vxores, sint vt non
 habentes. 1. Cor. 7. v. 29. Item, Redimentes
 occasionem, quoniam dies mali sunt. Eph.
 5. v. 16.

CAPVT SECVNDVM.

Versus primus.

Lectio 29.

Febr. 12.

SEPTIMO mense, vicesima prima die e-
 iusdem, fuit verbum Iehouæ in manu
 Haggæi propheta, dicendo.

De capitis secundi partium serie & nu-
 mero, in Notis egimus. Itaque omiſſis
 λεγομενοις seu præfatis, ad primi versus ex-
 positionem χρονολογητήν accedemus. Nam
 & de simplicibus & coniunctis vocabulis,
 quæ hec recurrunt, sæpius egimus. Eodem
 anno ab orbe condito, 3444. vicesima prima
 Octobris (quæ fuit septima dies Σκηνοπηγίας
 seu festi Tabernaculorum, festumque Pal-
 marum grande) hoc sequens oraculum
 promulgatum fuit, præconio Haggæi.

Versus 2.

Dic

Dic nunc ad Zerubabel filium Salthiel, ducem Iehuda: & ad Iehosua filium Iehosadac sacerdotem magnum, & ad residuum populi dicendo.

5 Circumstantias personarum hic versiculus cum præcedente complectitur. Eas in hunc modum discernere licebit.

1. Auctor oraculi fuit Iehouah, cuius etiam mandatu promulgandum erat. Iuxta dictum: Non facit Dominus Iehouah quicquam, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis. Si leo rugiat, quis non timebit? Dominus Iehouah locutus est, quis non prophetabit? Amos 3. v. 7. & 8.

15 2. Præco oraculi fuit Haggæus Propheeta, qui supra (cap. i. v. 13.) se legatione functum nomine Iehouæ professus est.

3. Quibus Iehouæ voluntatem Propheeta aperuerit, videlicet Magistratui, Sacerdotibus, & toti populo Iudaico. Quæ enim scire omnium interest, omnibus sunt aperienda. Sed nouisse quæ sit sancta Dei voluntas, interest omnium eorum qui sunt de populo Dei. Itaque ea est tum summis, 25 tum mediocribus, tum denique infimis patefacienda, vt omnium ordinum homines studiosissimè ei satisfaciant.

Aphorismi, de præconio oraculorum Dei.

1. Nulla sunt vera oracula, de voluntate Dei, nisi quæ ab afflatu & reuelatione veri Numinis proficiscuntur. Ier. 23. v. 16. Sic dixit Iehouah exercituum, Ne audiatis verba Prophetarum illorum, qui prophetant vobis: vanescere faciunt vos, visionem cordis sui loquuntur, non de ore Iehouæ. 17. Dicunt dicendo spernentibus me, Loquutus est Iehouah, pax erit vobis: & omni ambulanti in duritia cordis sui dixerunt, Nō veniet super vos malum. 18. Quis enim stetit in secreto Iehouæ, & vidit & audiuit verbū illius? Quis attendit verbo eius & audiuit?

2. Quibus promulgatio oraculorū Dei commissa est, nomine Domini, non suo loquendum est. Amos. 7. v. 14. Respondit Amos Amasiæ: Non sum Propheta, neque filius Prophetæ sum, sed armētarius, & colligens sycomora. 15. Tulit autem me Iehouah euntem post pecora, & dixit ad me Iehouah: vade propheta populo meo Israel. 16. Nunc ergo audi verbum Iehouæ. Vtrūq; testatur, & se ad munus Propheti cū vocatū esse, & se Dei nomine eius verbū proloqui.

3. Hoc autem diuinæ voluntatis præconium seruire debet omnibus ijs qui sunt de populo Dei. Nō enim sacris Eleusinijs quæ in vulgus spargi nefas erat, similia sunt oracula

cula Dei. Omnium interest ea nosse. Ideo dicebat Christus Discipulis. Quæ vobis dico omnibus dico. Et Paulus, Deus, ait, vult omnes homines (id est , omnium ordinum
 5 homines (saluos fieri , & ad agnitionē veritatis peruenire .i. Tim. 2. Non est distinctio vel Iudæi vel Græci. nam idem Dominus omnium , est diues in omnes à quibus inuocatur. Rom. 10. v. 12.

10 4. Oraculorum autem diuinorum dispensationi, auditorum fides respondere debet. Ne igitur simus eorum similes, de quibus dicitur: Non profuit illis auditus sermo, vt qui fidei non mixtus fuerat eorum qui au-
 15 dierant. Hebr. 4. v. 2.

5. Fidei & confessionis diuortium non est introducendum. Corde, inquit Apostolus, creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem. Rom. 10. v. 10. Idem suo
 20 exemplo nos erudiens: Non, ait, pudet Evangelij Christi. Rom. 1. v. 16.

6. Symphoniam cordis & oris, facta manuum representare decet: ne facta pugnet cum oratione, oratio cum affectu cordis.
 25 Ethnicus ille dicebat, *θεῖ φιλοσοφεῖν, ἔ μόνον τοῖς λόγοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις.* ad eum modum nos quoque *θειολογεῖν* decet. Exemplum huius *συμφωνίας*, in hac de populo Iudaico hi-

storia occurrit. Testatur enim illa, omnium ordinum homines fidem habuisse oraculis Ichouæ per Haggæum promulgatis, ac reueritos Deum sacro operi manus quamprimùm admouisse. Vtinam ipsi quoque promptè & syncerè Téplum spirituale Domino ædificâtes, offeramus corpora nostra hostiam viuam, Deo placentem, & sanctissimi Spiritu, anima & corpore. Amen.

Lectio. 30.
Prid. Cal.
Martij.

Versus 4.

Quis est ex vobis reliquus qui viderit domũ istam in gloria sua priore, & qualem videtis eam nunc? nõne sic est ac si non esset in oculis vestris?

Quod de actionum humanarum, & orationum de rebus arduis auspicijs & initijs Socrates dicere solebat, *ὅτι ἀρχαὶ καὶ μυστῆρ ἢ μὴ ἐστὶν, ἀλλὰ μυστῆρ δὲ*: id mihi incoanti grauissimorum oraculorum simplicem & perspicuam explicationem, sæpenumero in mentem venit. Non magni fieri solēt, à plurimis procemia. Sed, mihi credite, nõ est res parua, velut *ἀπὸ χαμμηῆς* rem ordiri, eius fontes digito monstrare, & in *θεωρίαν* rerũ pulcherrimarum homines pios & studiosos deducere, ac tũ demum ad *πραξιὴν* & vsum eorũdem reuocare.

Nos

Nos eius rei specimen ἀμφοτέρων καὶ σαφέστερον, totius oraculi istius, quod enucleandum suscepimus, præcipuis capitibus expositis, exhibere studebimus.

1. Ἀφορμὴν, seu occasio.

Idem ferè accidit Templi secundi ædificio aliquandiu magna cum alacritate ædificantium continuato, quod iã antea iactis eiusdem fūdamentis, euenerat. Nam, teste
 10 Efdra lib. 1. cap. 3. v. 12. & 13, quàm plurimi de Sacerdotibus & Leuitis ac Principibus patrum senes, qui viderant domum priorem, dum fundarent hanc domum in oculis eorum, flebant voce magna, & alij multi
 15 vociferabantur præ lætitia, alta voce: ita vt populus non discerneret vociferationem lætam à voce fletus populi: quòd populus ille vociferaretur vociferatione magna, ad eò vt exaudiretur vox procul. Opus itaq;
 20 erat populo tum exhortatione ad perficiendum opus cœptum, tum consolatione & promissione de successu, deque gloria secūdi Templi:

Theses.

25 1. Non tam quid carni & sanguini, quàm quid fidei magnum & utile videatur, spectandum.

2. Illis enim terrenæ res magnificentiam

aliquam præ se ferentes placent, humilia autem displicent: huic autem econtrà cælestia & humilia (si externam earum speciẽ respicias) placent: terrenorum autem *μεγαλη φαντασία* & vanitas displicet.

3. Illis ea, quæ τῆ δόξα bona sunt: fidei, vera bona probantur.

4. Ut autem caro & sanguis in iudicando errant, sic fides iuxta Dei præscriptum de hisce rebus pronuncians, non aberrat. 10

5. Res illæ, quas Deus largitur, non tam externa specie, quàm efficiente causa, finibus & usu æstimandæ sunt.

6. Præstat magna cum alacritate quælibet Dei dona acceptare, quàm morosè alia¹⁵ requirendo, si non ingratitude, certè fastidium erga præsentia Dei dona prodere.

7. Varietas iudiciorum humanorum de operibus Dei, etiam in fidelibus fidei gra-²⁰duum index est.

II. *Propositio.*

Si *ὑποθεσιν* spectes, *Propositio* est: Pergant Iudæi in semel cœpta Templi Hierosolymitani ædificatione: nec se vlla re à lau-²⁵dabili proposito auocari patiantur. Si autẽ *δέσιν* respicias, hæc occurret *Propositio*: Ecclesiæ & singulorum fidelium ædifica-
tio-

tioni & instaurationi summo studio incū-
bendum est. Meminerimus autem, hoc di-
ci non solum Verbi diuini Ministris fide-
libus, quorum est, Dei aruum plantare & ri-
gare: & eiusdem ædificium sapienter instau-
rare. 1. Cor. 3. sed etiam nobis omnibus, qui-
bus sanè dictum est, vt in timore & tremore
nostram ipsorum salutem operemur.
Phil. 2. v. 12.

III. *Confirmatio.*

Hæc argumentis demonstratiuis cōstat:
quorum hic index est.

1. A mandato Dei: seu à causa efficien-
te. v. 5.

2. A præsentia & auxiliij diuini promif-
sione. v. eodem.

3. A fœdere Dei cum Israelitis inito.

4. A Spiritus sancti virtute & submini-
stratione. v. 6.

5. Ab exhibitione Messia & ab eius *με-
γαλείῳς*. v. 7. & 8.

6. A Consequenti, videlicet à gloria se-
cundi Templi, quam *ἀντιθέσις* amplificat. v.
9. & 10.

7. A comparatis.

8. A pacis & *χαρισμάτων* Spiritus sancti
plenitudine. v. 10.

De his omnibus suis locis, si Dominus
K.ij.

voluerit, pluribus & diligenter agemus.

4. *Orationis partes & figura.*

Partes Orationis tres sunt, Exordium, v.4. Propositio, v.5. Confirmatio, sequentibus versibus constat, vsque ad finem versus 10. Occurrunt autem pulcerrimæ figuræ quæ non obscuriorem, sed illustriorem orationem reddunt: Erotemata, Subiectiones, Metonymiæ, Synecdochæ, & aliæ de quibus aliàs dicitur. 10

5. *Mysterium.*

De Ecclesiæ instauratione & gloria, quæ à capite & Redemptore ad eam redit, Apostolus Paulus (Eph. 5. v.25.26.27.) in hunc modum pronuntiat, Christus dilexit Ec- 15
clesiam, & semetipsum exposuit pro ea: vt eam sanctificaret, purgans lauacro aquæ per verbum: vt sifteret eam sibi gloriosam, id est, Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset 20
sancta & inculpata.

Nos quædam de nominibus Dei, & de sacrosancta Trinitate, Deo benedicente, huic nostro instituto addemus.

Versus 4.

25
Quis est ex vobis reliquus, qui viderit domum istam in gloria sua priore, & qualem videtis eam nunc? Nonne sic est ac si non esset in oculis

oculis vestris?

Hic verliculus cōstat Erotemate & Subiectione. Erotema est, Velim fenes, qui olim viderunt Templum Salomonis, ingenuè fateri quid ipsis de secundo isto Templo videatur. Responsio. Videtur angustū, humile, & nullius pretij, si cum illo compareretur.

Aphorismi ἰδιωκοί.

10 1. Senilis prudentiæ est, prisca cum recētibus rectè comparare. Diuturna enim experientia rerum facit vt senes rectiūs pleniūsque eas pernoscant, quàm alij *ωροτόπειοι* & rudes.

15 2. Sed absit ingratitude & morositas, quæ faciunt vt vilescant præsentia Dei dona, ac vt mala *ἐκτραγωδίσειν* malint homines *δυσχεαμμένοι*, quàm bona agnoscere & eis rectè vti.

20 3. Catone enim nostro nos contentos esse, *καὶ τὰ παρόντα εὐργεῖν*, æquissimum est.

4. Id fiet si non tam grandia, quàm necessaria, in tota vita spectabimus & requiremus. Iuxta dictum illud nobile: *τὰ παρόντα μὴ φέρειν, καὶ τὰ μεγάλα δῶκειν, μαινομένων οἰδὲ φόβοι.*

Aphorismi πνδματικοί.

1. Vt maior fuit primi Templi magnifi-

centia (si structuram spectes) quàm fuerit secundi: huius verò maior fuit gloria (propterea quòd in eo docuit Messias in carne patefactus) quàm illius: sic etsi magis fuit operosa Leuitica liturgia quàm nostra, hæc tamen illi præferenda est. Iuxta dictum: Nam mandatum præcedens (id est, Lex cæremonialis) abrogatur, quòd nullis viribus fit præditum & inutile. Hebr. 7. v. 18. Item, Corporalis quidem exercitatio paululum habet vtilitatis: pietas verò ad omnia utilis est, & c. 1. Tim. 4. v. 8.

2. Etsi Ecclesia fidelium, in his terris videtur esse exiguus grex ouium in medio luporum, & accedunt scandalorum dehonestamenta & multa mala, quibus illa castigatur: tamen gloria Domini super eam & in ea conspicitur, quum ei adsit is qui dixit: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consumationem seculi. Matt. 28. 20.

3. Sæpe autem aberrant homines in sua illa censura de Ecclesia, quum videlicet carnis & sanguinis intelligentiam, non fidei lucem sequuntur. Vt olim Iudæi Salomonis Templum magnificiebant, quòd ædificij elegantia & magnitudine, *αιαθήματα*, auro & argento spectabile videretur: ita multi requirunt Ecclesiam florentem potentia,

tentia ciuili, opibus, summorum Principū beneuolentia, & aliis terrenis commodis, & ad eam sub cruce ingemifcentem exhorrescunt. Atqui iustus vt palma florebit. Et, vt diuinus ille noster Apostolus ait: Si in hac solūm vita speramus in Christum, miserimi omnium hominū sumus. 1. Cor. 15. ver. 19.

10 *Versus 5.*

Nunc autem robora te ipsum Zerubabel, dixit Iehouah: robora te quoque Iehosua fili Iehozadac, Sacerdos magne: & robora te uniuersa plebs terra huius dixit Iehouah, & operamini: quoniam vobiscum sum dixit Iehouah exercituum.

Lectio 31.
Martij
1. 1580.

Hic versus habet *θεῶν* & Confirmationis primum argumentum.

Propositio *παρρητικὴ* est, Iudæi corroborent semetipsos, & quanto maximo possunt opere, Templum ædificent.

Ἀπορία. Cur Deo visum est Iudæis imperare Templi secundi fabricam, quum Filius Dei dicat: Venit hora quando neque in hoc monte, neque Ierosolymis adorabitis Patrem? Ioa. 4. v. 21. Sic argumentor. Non erat operæpretium, Templum eo loco extrui, in quo futurum erat vt nemo

Deum adoraret. Sunt enim Tempła domus orationis. Matt. 21. v. 13. Sed ne quidē Ierosolymis futurum erat vt quisquā Patrē adoraret. Ergo &c.

Λύσις. In Maiore fallacia est *ὅτι τὸ μὴ εἶπεν*, &c. Nulla in his *ἀντινομία* est, quia hæc non dicuntur respectu eiusdem. Templum Ierosolymorum, & Leuiticam *ἱερουργίαν* seruire oportuit pædagogix veteris populi, sub Legis tutela constituti: (Gal. 4.) ¹⁰ sed vsque ad tempora correctionis. Hebr. 9. v. 10. Dictum autem Christi, hoc vult, Non locum, sed spiritum & veritatem commendabiles Deoque gratas preces efficere. Iuxta dictum: Deus est Spiritus: & qui adorant ¹⁵ eum, oportet vt Spiritu & veritate eū adorent. Ioan. 4. v. 24.

1. *Argumentum à causis efficientibus.*

Orditur Propheta à causis efficientibus, initio factō ab instrumentalibus, vide ²⁰ licet, à Ducis, summi Sacerdotis & populi Iudaici consideratione, & quidem per *ἀεργατῆριον*. Quod ab humana industria & labore perfici nequit, id non est cuiquam iniungendum: ne quod fieri nequit, vel aggredi ²⁵ antur. Templum autem à Iudæis reductibus inopia, fame, vicinorū potentium invidia laborantibus ædificari non potest. Igi-

eur non erat imperanda eius ædificatio.

Huic argumento opponit Propheta Demonstrationem, Maior est habenda ratio mandati diuini, quàm vt propter secundarum caussarum imbecillitatem negligendū sit. Deus autem vobis edicit, vt Templum ædificetis. Quare non est in opere Domini vel cunctandum: nedum vt illud vobis liceat negligere.

10 *Aphorismi Σιδωνικοί.*

1. In Dei mandata non ita inquirendum est, vt, Sitne eis obsequēdum, quæramus.

2. Satis enim nobis esse debet, si de volūtate Dei plenè edocti simus.

15 3. Nam illud extra controuersiam est, Deo obediendum esse.

4. Stolidi autem incredulitas est, ob secundarum caussarum imbecillitatem sic obstupescere, vt de primæ causæ virtute & 20 potentia ne cogites quidem.

5. Utinam igitur omnes cogitemus illud oraculum: Virtus Christi in infirmitate nostra perficitur. 2. Cor. 13.

De Spiritu roboris ὁ εἰς τὴν μέθοδον.

35 1. Genus est χάρισμα. Rom. 12. Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est. v. 6. 1. Cor. 4. v. 7, Quid autem habes quod non acceperis?

2. Ἀπὸν χυρίου, Deus, 2. Tim. I. v. 7. Non enim dedit nobis Deus Spiritum timiditatis, sed roboris, & charitatis & sanitatis animi.
3. Σύνεργοι omnes fideles. Ideo Propheta noster ait, Robora te Zerubabel &c.
4. Subiectum, Cor fidele. Psal. 27. v. 14. Expecta Iehouam, & sis fortis, & sit firmū cor tuum, expecta inquam Iehouam.
5. Forma est ipse actus timorem vanum propellens, ac firma fiducia in Deo acquiescens.
6. Destinatum, Strenuè progredi in opere Domini, vt Deo grata & Ecclesiæ salutaria fiant.

15

Finitio.

LECTIO 32.
2. Martij.

Spiritus roboris est eximium Dei donū, quo fidelium corda sic confirmantur, vt vano timore pulso, intrepidè & cum alacritate sanctum Domini opus aggrediantur & perficiant, vt Deo grata & hominibus electis salutaria fiant.

Ἀποκτ. Cur hoc adiunctum à nobis requirit Deus, quod nemo obtinere potest, nisi illud è cælo accipiat? Iuxta illud: Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo. Ioan. 3. 27.

Λύσις.

Ἀύσις. Det, inquit Augustinus, quod iubet
 & iubeat quod vult. Item: in præceptione
 discite, quid debeas habere: in correptione,
 tuo te vitio non habere: in precatione, à
 5 quo petere debeas id quod debes habere.
 Porrò quæ sunt subordinata non pugnant.
 Renati autē homines Dei dona, inter quæ
 robur cordis est, ἀνάζωπυρεῖν debent. Nam
 Spiritus sancti σύνεργοι sunt, conditi ad bo-
 10 na opera ut in ijs ambulent.

Meminerimus autem, in omni sanctæ vo-
 cationis genere, opus nobis esse robore cor-
 dis, quod sanctam παρρησίαν rectè dixeris.
 Nam quum non modò cum carnis nostræ
 15 infirmitate iuxta & intemperie, sed etiam
 cum Satanæ τῆ μωροτεχνία ἢ πανουργία
 nobis pugnandum & luctandum sit, in
 tot tantisque peroxysmis nos deficere ne-
 cesse est, nisi Deus clementer nobis labo-
 20 rantibus & perichlitantibus robur & vires
 sufficiat.

11. *Argumentum à presentia & auxilio Dei.*

Quibus in sacro opere adest Deus, vires,
 occasiones & alia rei bene gerendæ præsi-
 25 dia subministrans, eis non est cunctandū,
 sed potiùs gnauiter pergendum. Deus vo-
 bis Iudæis adest. Igitur &c. Eodem argumē-
 to utitur Paulus de seipso loquens: In pri-

ma, ait, mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt: (ne illis imputetur) sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconij quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore leonis. 2. Tim. 4. v. 16. 17. In omni autem factō opere Deus *σωτήρ* vtes, vult hos in se vnum respicere, & rectè factorum laudem eidem tribuere, opem eius implorare. Psal 90. v. 16. 17. Appareat erga seruos tuos opus tuum: & gloria tua filijs eorum. Et sit pulchritudo Iehouæ Dei nostri super nos, & opus manuum nostrarum confirma super nos: & opus manuum nostrarum confirma. 15

De Iehouah Zebaoth.

Quum ter in hoc quinto versu Iehouæ nomen occurrat, de eo agemus *ἀφορισμῶς*.

1. Iehouæ nomen essentiale est.

Tenenda est distinctio nominum Dei. 20
Quædam sunt essentialia, vt Iehouah: quædam autem significant proprietates, quæ respectu creaturarum ei tribuuntur, vt quū dicitur Longanimis, Zelotes, Misericors, Clemens. 25

2. Est enim à verbo quod *esse* significat, Exod. 3. v. 14. Ero qui ero. Dixit præterea, Sic dices Filijs Israel: Ero misit me ad vos.

3. Si-

3. Significat autem τὸν ὄντα, seu ipsum τὸ ὄν. Primum qua sic ἀναρχος ἢ αἰώνιος est, ut maximè & per se sit, semperque fuerit & futurus sit. Deinde, quia quum sit vnicus *δημιουργός* & dominus vniuersorum, ex eo, & per eum & in ipsum sunt omnia. Rom. II. v. 36. Postremo, quia ἡ ἀποκατάστασις restitutio omnium ab eo vno dependet.

4. Hoc itaque Iehouæ nomen nulli creaturæ competit. Nam, ut antè dicta omit-
10 turæ competit. Nam, ut antè dicta omit-
tamur, ei soli propriè congruit, qui est naturâ Deus, Gal. 4. v. 8. & opponitur exclusi-
uè ijs Dijs & Dominis, qui æquiuocè sic vocantur: quum sit vnus Deus Pater ille à
15 quo omnia, & nos in ipso: & vnus Dominus, Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. I. Cor. 8. v. 6.

5. Nō est autē nisi vnus Iehouah. Deut. 6. 4. Iehouah Deus noster, Iehouah vnus est.

20 6. Christus Iehouah dicitur, respectu Deitatis, seu τῆς λόγῃ. Psal. 110. v. 1. Dixit Iehouah Domino meo, Sede à dexteris meis &c. Inde & colligit Christus, se Davidis Dominum, respectu Deitatis, filium autem
25 humanitatis ratione esse. Thomas quum Christum Deum & Dominum suū appellauisset, Hebraismo, Iehouah Elohenu vsus est, Ioan. 20. 28.

7. Hebraico vocabulo Iehouæ in Scriptis Apostolicis τὸ κωλύει nomē respōdet. Verba Moſis: Non tētabis Iehouā Deū tuum Matthæus ita reddit: Non tentabis κύριον τὸν Θεόν σου. Nomē tamē κωλύει Dominū, illud verò effentiam propriè denotare, nemo doctus nescit.

8. Errant periculose qui Iehouæ nomen ad Patris solum personam restringunt. Nā quum αὐτοῦ θεοῦ æternam effentiam, communem tribus Personis, significet, his quoque rectè tribuitur.

Lectio 33.

Marty 4.

Versus 6.

Verbum quod pepigi vobiscum quum egredere mini ex Aegypto, faciam: Spiritus quoque meus stabit in medio vestrum: ne timeatis.

III. Argumentum.

Non est cur spiritu timiditatis perculsi opus Domini intermittant ij, qui fœdere æterno Deo cōiuncti sūt, eūmque patronū & adiutorem habent. Atqui Deus, & vos & patres vestros sibi fœdere iunxit: & olim quum maiores vestros ex Ægypto educeret, ritū solemni illud sanxit. Hanc Minorem his verbis Propheta tradidit: Verbum (Sic μετὰ ὑμῶν pactum vocat) quod pepigi vobiscum, quum egredere mini ex Ægypto

pro. Eodem fœdere & patres & filios fideles Deo coniunctos affirmat. loquitur enim de filijs regni vniuocè sic dictis : ne quis putet hæc cum Electionis particularis pia doctrina pugnare. Conclusio manifesta est.

De fœdere gratiæ Theses.

I. Gratiæ fœdus aliàs Testamētum dicitur, quia Christi Iesu sponforis sanguine & morte sancitum est: aliàs fœdus dicitur, quia est eorum qui inimici fuerant, conciliatio. Dicitur fœdus, vt præcessisse inimicitias statuamus. Rom. 5. v. 10. Dicitur gratiæ fœdus, à causa *ωεννομησιν*, in Deo qui in seipso causam iuuenit, cur nos sibi iungeret. Dicitur Testamentum, quia Christus noui Fœderis mediator est, vt morte intercedente, ad redemptionem &c. Hebr. 9. v. 15.

2. Vt autem Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula. Hebr. 13. v. 8. sic vnum est & æternum fœdus & Testamentum, si eius substantiam spectes. Eph. 4. v. 4. 5. 6. Vnum est corpus, & vnus spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ: vnus Dominus, vna Fides, vnum Baptisma: vnus Deus & Pater omnium &c. Rom. 4. ostendit Paulus eodem modo nos iustificari, quo Abraham iustificatus est: nimirum fide ad iustitiam imputata. Rom. 9, probat

idem Apostolus, eandem esse nostræ & Patrum electionis rationem, videlicet gratiam & immutabilem. 1. Cor. 10, docet, Patres eandem nobiscum escam & eundem potum spirituales percipisse: id quod de re Sacramentorum & de fructu accipiendū esse, non autem de signis sacramentalibus, nemo pius & intelligens non videt. Hæc & alia dicta monent, substantia & veritate vnum & idem Testamentum & fœdus gratiæ esse.

3. Dispensatione tamen vetus & nouum Testamentum sic differunt, vt hoc illo sit præstantius: Matt. 13. v. 17. Amē dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Sciamus autem *κατά τὴν* ista dici, non simpliciter. Neque enim negat, Patribus eandem specie Legis & Euangelij doctrinam; notam fuisse: sed Ecclesiæ Christianæ conditionem præfert, tāquam potio-
 rem, pædagogia Legis. Posteaquam enim Christus lux mundi docere cœpit, tanta cognitionis Dei lux in cordibus fidelium accensa est, vt in nouo illo Ecclesiæ statu minimus, in regno cælorum Baptistæ Ioanne maior sit, si doctrinæ vbertatem consideres. Matt. 11. v. 11. Hebr. 8. v. 7,
 sic ar-

fic argumentatur Apostolus: Si prius illud
(Testamentum vetus intelligit) tale fuisset
vt nihil in eo posset requiri, haudquaquam
fuiſſet ſecūdo quæſitus locus. Sed quæſitus
5 eſt locus Nouo fœderi. v. 8. & 9.

4. Intelligatur autem id de Verbo & de
Sacramentis. Ratio. Quum enim eadem
planè doctrina, eadem fides, idem Chriſtus
in vtriuſque Teſtamenti Eccleſia regnet,
10 diſpenſationis diuerſitas in litera & λειτουργία
deprehenditur, ſeu verbi præconium,
ſeu Sacramentorum adminiſtrationem ſpe
ctes: non autem in Spiritu & veritate.

Atqui nonnulli umbras Patribus, nobis
15 autem veritatem tribuunt. Et vt id probet,
adducunt verba illa Apoſtoli, Hebr. 10. v. 1.
Lex umbram obtinens futurorum bono-
rum, non expreſſam formam rerum &c.

Reſpondeo, Primùm illos id quod ſecū-
20 dū quid, & συγκριτικῶς dicitur de ſacrificio
anniuerſario maximè ſolenni, (quod iam,
Chriſto oblato in ara crucis, abrogatum e-
rat) perperam ἀπλῶς ſumere.

Secundò, ſi nihil niſi umbras Patribus
25 tribuunt, & veritate eos ſpoliant: parum
certè ſaluti & inſtaurationi eorundem con-
ſultum fuiſſe putant. Quid enim? Anne ci-
tra veritatem quenquam ſaluum factum

esse opinari debemus?

Tertiò, cur Paulus, nobis quidem Circuncisionem ἀχρεῶν ποίητον: (Col. 2. v. 11.) Patribus verò Baptismum & cibum potúmque spiritualem tribuit, (1. Cor. 10. v. 1. & 2.) si fidelibus vtriusque Testamenti res Sacramēti communis non est? Signa enim communia non fuisse nemo non intelligit.

Postremò, quid dicemus Augultino in mentem venisse, quum affirmaret Sacramēta veterum & nostra, signis diuersa, re autē eadem fuisse? Sed de his aliàs.

Lectio 34.

Hemistichium versus 6.

Spiritus quoque meus stabit in medio vestrū. ne timeatis.

4. *Argumentum.*

Nō est cur ἐπιπονώται operis diuini, metu hostium sensúque infirmitatis suæ debilitentur, quum in medio eorum stat Spiritus Dei.

Ratio. Est enim Spiritus Iehouæ Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus scientiæ & timoris Iehouæ. Isa. 11. v. 2. Atqui vobis Iudæis templum ædificantibus aderit Spiritus sanctus. Hæc Minor nititur promissione eius qui est Deus ἀψευδής. Tit. 1. v. 2.

Quare

Quare magno animo pergendum vobis est in sacro opere, & bene de successu sperandum.

Spiritus.) Quidam effectus pro causa accipientes, de donis interpretantur. Sed eodem argumento Christus, ad Patrem abiturus utens discipulis pollicetur Spiritum sanctum, qui sit ipsis adfuturus, & eos in omnem veritatem ducturus.

10 *Meus.*) Idem Spiritus sanctus aliàs Patris, aliàs Filij Spiritus dicitur, vnde & ὁμοουσία & processio à Patre & Filio rectè demonstratur: vt postea dicetur.

Stabit.) Præsentiam & auxilium perpetuum significat: quemadmodum & phrasis, esse alicui à dexteris. Psal. 16. v. 8.

In medio vestrum.) Ergo Spiritus sanctus præsentia gratiæ suæ eis tantum adest, quibus hoc à Patre promissum & datum est.

20 *De Spiritu Sancto.*

Aphorismus.

I. Vocabulum Spiritus, Ruah, רוּחַ, aliàs creatori tribuitur, aliàs creaturis inuisibilibus.

25 Hæc distinctio ducitur à causa & effectis. Deus vniuersorum causa & δημιουργός est. Idem est essentia Spiritualis, immensa, æterna, increata.

2. Quum tribuitur Creatori, aliàs essenti-
 am tribus Personis communem, aliàs Na-
 turam Iesu Christi Diuinam, aliàs Spiritus
 sancti Personam denotat. iuxta hæc dicta:
 Ioan. 4. v. 24. Deus est Spiritus. Hoc de es-
 sentia Dei intelligatur. Rom. 1. v. 4. Decla-
 rato Filio Dei potenter, secundum Spiritū
 sanctificationis &c. Spiritum, id est, Dei-
 tatem τὸ λόγος opponit carni, hoc est, huma-
 næ in Christo naturæ. Eph. 1. v. 13. Obsigna-
 ti estis Spiritu illo promissionis sancto.

3. Tertia in diuinis Persona dicitur & est
 Spiritus sanctus, quia est essentialis Dei vir-
 tus, qua omnia sustentātur, & Ecclesia sā-
 ctificatur.

Spiritus vocabulum agitatore[m] & mo-
 torem significat, non qualitatem aliquam
 in Deo. 1. Cor. 12. v. 4. Discrimina dono-
 rum sunt, sed idem Spiritus. v. 8. Nam huic
 quidem per Spiritum datur sermo sapien-
 tiæ, alteri verò sermo cognitionis per eun-
 dem Spiritum.

4. Est autem ὑπόστασις seu Persona, pro-
 cessionis caractere distincta à Patre & Fi-
 lio. 1. Cor. 12. v. 11. Sed hæc omnia efficit v-
 nus ille & idem Spiritus, distribuens priua-
 tim illa singulis sicut vult.

Ex hoc dicto duas Demonstrationes ex-
 struc-

struemus.

1. Actiones sunt suppositorum, seu *ἡ δὲ ἐπισημασμένων*. Iam verò, vt alibi creatio & conseruatio rerum, ita hoc loco *ἡ δὲ χειροματων* distributio eidem tribuitur. Quare certum est Spiritum sanctum esse personam.

ij. Quicumque diuidit, prout vult, excellentissima Dei dona, is est persona intelligens & volens. Sed de Spiritu sancto id disertè affirmat Paulus. Ergo, &c.

5. Procedit autem tam à Filio quàm à Patre. Qui vtriusque, hoc est Patris & Filij Spiritus est, rectè dicitur ab vtroque procedere. Sic enim illorum esse dicitur, vt qui sit *ὁμοούσιος* vtrique, & vtriusque virtus substantialis. Sed sanctus ille Spiritus, Patris & Filij esse dicitur. iuxta dicta: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, is est qui loquitur in vobis. Matt. 10. v. 20. itè,
 15 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis, quòd si quis Spiritum Christi non habet, is non est eius. Porrò si Christus in vobis est, &c. Rom. 8. v. 9. 10.

25 6. Idè igitur Spiritus sanctus verus Deus est. Quicumque est verus & æternus Iehouah, Conditor cæli & terræ, is verus Deus est.

*Spir sanct.
 ἢ ἐπισημασμένος ἐστὶν
 τῷ Χριστῷ.*

Ratio. Nam dij qui non fecerunt cælum & terram, pereant è terra, & de sub cælis istis. Ier. 10. v. 11. Atqui Spiritus sanctus est verus & æternus Iehouah. Nam Iehouah qui apparuit Iesaiæ, vocatur Spiritus sanctus, Isa. 6. v. 9. Act. 28. v. 25. Idem omnia condidit: iuxta illud, Spiritus Domini fouebat aquas. Gen. 1. Immò Spiritus sanctus cōdidit massam humanæ naturæ quam ὁ λόγος assumpsit. Luc. 1. v. 35. 10

Addam argumentum Didymi. Verus Deus est, quicumque vbique & ab æterno est, & tamen nec Pater est, nec λόγος. Sed Spiritus sanctus vbique & ab æterno est. Est ergo verus Deus. 15

7. Beneficia Spiritus sancti duū generū sūt, generalia & specialia. Generalia sunt, sustentatio vniuersorum & huius ordinis alia. Specialia, regeneratio, illuminatio, gubernatio, consolatio fidelium hominum, 20 super quos effundi dicitur Spiritus gratiæ & precum.

Versus 7.

Sic enim dixit Iehouah exercituum, Adhuc 25 unum pusillum, & ego commouebo cælum & terram, ac mare & aridam.

Hunc versum, in quo de Euangelij præconio

conio agitur, Auctor Epistolæ ad Hebræos, cap. 12. v. 25. 26. 27. interpretatus est in hunc modum: Videte ne aspernemini eum qui loquitur. Nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multò magis nos, si eum qui de cælis est auersemur, cuius vox tunc concussit terram, nunc autem denuntiauit dicens: Adhuc semel ego concutiam non solum terram, sed etiam cælum. Porro illud, Adhuc semel, declarat instabilitatem rerum, utputà factitiarum a motionem: ut maneant quæ sunt stabilia.

Hæc omnia κεφαλαϊωδ' ας sic perstringere licebit.

1. Vox Domini commouet orbem & eius incolas. Vox Iehouæ, aliàs tonitru & tēpestatum fragorem significat, Psal. 29. aliàs sermonem Dei significat.

2. Locutus est autem cælitus, primùm ἐν τῇ Νομοθεσίᾳ, postea verò in promulgatione Euangelij.

Loquor de solenni & publica doctrinæ cælestis promulgatione, facta non sine prodigijs & miraculis planè diuinis & stupendis. Exod. 19. & 20. Deut. 4.

3. Actum quidem Mose interprete, Legem: postea verò, Filio vnigenito duce ser-

monis, Euangelium annuntiari curauit. Io. 1. v. 17. Nam Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum exiit.

4. Deum itaque loquentem aſpernari non licet, ſiue interpretes, ſiue doctrinam cælitus patefactam ſpectes. Iſa. 1. v. 2. Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus loquutus eſt.

5. Nam ſi Iſraelitæ illi non effugerunt, qui auerſabantur Moſen, qui loquebatur Dei nomine in terra, multò minus nos, ſi Chriſtum qui de cælis eſt, auerſemur, pœnas euitabimus.

De Chriſto Ieſu inquit Baptiſta: Qui ſuperne venit, ſupra omnes eſt: qui è terra eſt, terrenus eſt, & terrena loquitur: qui è cælo venit, ſupra omnes eſt. Et quod vidit, & audiuit, hoc teſtatur. Ioan. 3. v. 31. 32. Et Paulus, Secundus, ait, homo, ipſe Dominus è cælo. 1. Cor. 15. v. 47.

*Ergone
in Deum
cadit
μεταμέ-
λει;*
*Nego. I.
mò ſcit
quid cui-
que tem-
pori mun-
di conue-
niat. Me-
dium &c.*

6. Porrò, ſi ſpectes doctrinam, non eſt cur Legi & eius pædagogicæ plus tribuamus quam Euangelio & eiusdè libertati. 2. Cor. 3. Gal. 4. & 5.

7. Commotio ſignificat inſtabilium rerum, utpote factitiarum, amotionem: ut maneat quæ ſunt ſtabilia.

Hæc verba intelligantur de abrogatione

ne legalium ceremoniarum & instrumentorum Leuiticæ liturgiæ. Vocat enim Apostolus τὰ σαλδὸρῶματα ἢ πεποικημένα, Tabernaculum χειροποίητον cum omnibus suis vas-
 5 sis & tota Leuitica liturgia. Μετάθεσιν vocat abolitionem & abrogationem. Stabilia sūt, λογικὴ λατρεία, obedientia fidei : hæc in spiritu & veritate peragi vult Dominus, qui nobis det vt promptè & constanter ei obediamus, sic vt per nos sanctum Dei nomen glo-
 10 rificetur. Amen.

Versus 8.

Lectio 36.

Commouebóque omnes Gentes, & veniet

Martij 18.

15 *desiderium omnium Gentium, ac replebo domū istam gloria, dixit Iehonah exercituum.*

Quum superioribus diebus œkonomiã argumentorum Haggæi indicarem, monui quintam & sextam demonstrationem hoc
 20 8 versu contineri : & illam quidem duci ab exhibitione Messix & eius μεγαλείοις : hæc verò à consequente, videlicet gloria secundi Templi, quam ἀντιθέσφι amplificat Propheta. Sed δεύτεραι φροντίδες fecerunt, vt in
 25 hunc modum argumenta disponenda putarem : saluo tamen aliorum piorum iudicio.

5. *Argumentum à Typo vocationis*

Gentium.

Instante Gentium vocatione, veros Israelitas magna cum alacritate opus sacrū perficere, Templūque quod illius consociationis typus quidam est, ædificare conuenit.

Ratio. Nam veris Israelitis seu fidelibus, nulla res magis est cordi, quàm amplificatio regni Christi, & consociatio sanctorum: ac terreni illius manibúsque hominū facti Templi, veluti cuiusdam typi veritas, de qua dicitur: Superstructi super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, imo angulati lapide ipso Iesu Christo. In quo totum ædificium congruenter coagmētatum crescit in Templum sanctum Domino. In quo & vos (*fideles ex Gentibus & nominatim Ephesios intelligit*) vnà ædificamini, vt sitis habitatio Dei per Spiritum. Eph. 2. v. 20. 21. 22.

Certum autem est, Gentes propediem vocandas ad sortem sanctorum in lumine.

Ratio ducta à propositione diuina. Cōmouebo omnes Gentes. Sententia est, Omnes Gentes commouebuntur, vbi Deus conspicuus factus fuerit in carne, iustificatus in Spiritu, conspectus ab Angelis, prædicatus Gentibus, fidesque illi habita in mundo,

mūdo : sursumque fuerit receptus in gloriā,
1. Tim. 3. v. 16.

In hac Minore obseruabimus hæc doctri-
næ capita.

5 1. Nulla re magis commoueri & affici a-
nimos hominum, quàm cælestis doctri-
næ præconio.

Omnes homines (inquit Aristoteles
Metaph. i.) naturâ scire desiderant. Sed quū
10 (vt idem Top. 8. ait.) vna scientia melior sit
alia : vel quia certior , vel quia de meliore :
non dubium est doctri-
nam quæ non ex ho-
minibus, sed è cælo est (Matt. 21. v. 25) quum
& certissima sit, & circa nobilissimam ma-
15 teriam versetur, omnibus alijs doctri-
narum
generibus antepo-
nendam. Quo autem ma-
ioris à nobis fit doctri-
na, tantò magis eadē
commouemur & afficimur. Rectè autem
Aristoteles, Metaph. 5, Licet, ait, omnes sci-
20 entia nobiles sint, tamen diuina est nobi-
lior: quia subiectum eius est nobilius. Sed de
his non pluribus agam.

2. Euangelij autem, quod cælitus allatum
esse liquet, præconium, quum in tempora
25 τῆς διαπορεύσεως incidere, commouit omnia,
tum legalem pædagogiam ἢ ἰεργουσίαν abro-
gando, tum Gentes ad fidei lucem & gra-
tiam inuitando. Cur legalem liturgiam ab-

oleri necesse fuerit, docet Paulus his verbis: Christus est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit, inimicitijs, id est, lege mandatorum, quæ in ritibus posita est, per carnem suam abolitis: 5 vt ex duobus illis conderet in semetipso vnum nouum hominem faciēs pacem. Eph. 2. v. 14. & 15. Significat Apostolus, ceremoniali cultu, quo Iudæi & gentes dirimebātur, per Christum sublato, vtrosque sibi in- 10 uicem & Deo coniunctos, sic vt vnum corpus Myisticum, Ecclesiæ Christianæ, cuius caput Christus Iesus est, constituerēt.

3. Vniuersalis particula id sibi vult quod Apostolus noster docuit Rom. 3. v. 29. & 30. 15 An Iudæorum Deus solūm, an non, & Gē- tium? Certè & Gentium. Siquidem vnus Deus est, qui iustificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Et Petrus, Act. 10. v. 34. 35, In veritate comperio Deum 20 non accipere personam, sed in quauis gente acceptum ei esse quemuis qui eū timeat & operetur iustitiam. Iam concludo: Iudæis exspectatione rerum istarum animatis in opere Domini strenuè & gnauiter pergen- 25 dum esse, & vel eam quoque ob causā Tē- pium ædificandum, quòd illud esset typus colūmentationis fidelium & sacratissimi Ecclesiæ

Ecclesiæ fidelium ædificij, cuius elegantissima pictura exstat, Isa. 54. v. 11. & 12. Pauper-
 5 cula in turbine versans non accepit consolationem: en ego iacere faciam in carbunculis lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam ex margaritis fenestras tuas, & portas tuas ex lapidibus carbunculi, atque omnem terminum tuum ex lapidibus desiderabilibus. 13. Vniuersi quoque filij tui
 10 erunt docti à Iehouah, & multiplicabit pacem filiorum tuorum. 14. In iustitia fundaberis, *Lectio 37.*
 longè aberis ab oppressione. *11. April.*

Sequitur Minoris probatio, in hoc lem-
 15 mate: Et veniet desiderium omnium Gentium, id est, Messias ille diu multumque desideratus ab omnibus Gentibus.

Certum est, Gentes tum maiorem in modum commouendas, & omnes, quotquot sunt
 20 præordinati ad vitam æternam, vocandos è tenebris in lucem, & ad societatem veræ Ecclesiæ quum exhibitus fuerit Messias. Sed hic propediè adueniet: instat enim tempus illud plenitudinis quod præstitutum est incarnationi Verbi. Quare etiã Gentiũ *ἑπισημασμένην*
 25 & aggregationem ad veros Israelitas instare, nihil dubium est. Hæc ordine dicemus.

I. Quid de aduentu Messie, de que eius

præsentia in Ecclesia, & absentia nobis secundum Scripturas, statuendum sit.

2. Quare Messias dicatur desiderium?

3. Quare Gentium omnium desiderium dicatur, quum de Verbi incarnatione Gentibus non ita ut Iudæis constiterit.

1. *De aduentu Messia, eiusque præsentia in Ecclesia & absentia, Aphorismi.*

1. Christus aliter adest omnibus creaturis abter Ecclesiæ suæ. Illis adest *ἔσιωδῶς*, *ἐν*-¹⁰ ter, præsentem, potēter, si *λόγον* respicias, qui quum sit natura Deus, infinitus & ab æterno est, Itaque temporis & loci ratione planè *ἀπείρατος* est.

2. Ecclesiæ semper & vbique adest, adfuit ¹⁵ & aderit iuxta hæc dicta. Hebr. 13. v. 8. Iesus Christus heri & hodie, idem est & in secula Hoc est, inde vsque ab initio mundi Mediatorem egit inter Deum & homines Dominus noster Iesus, Matt. 38. v. 20. Ecce ego ²⁰ vobiscum sum omnibus diebus. 1. Cor. 10. vers. 4. Bibebant enim ex spirituali sequente Petra: Petra autem erat Christus. Et ver. 9. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierūt. ²⁵ Aderat igitur Patribus, eosq; pascebat. Ioã. 14. v. 18. Nō relinqvā vos orphanos, Meminerimus autem consolationis nostræ gratia

non

non iam minùs nos, quam olim Apostolos orbos relinqui posse: quinetiam pro nobis precatus sit Christus. Ioan. 17. v. 20. 21.

3. Nam sine Christo nulla dari potest Ecclesia. Vt corpus *ὀλόκληρον* non est, si ei desit caput: ita nulla planè Ecclesia electorū dari potest sine Christo capite. Ideo Paulus ait in Christo nos electos esse, Eph. 1. v. 4. ei cōcorpores factos & *συμφύτοις*. Rom 6.

10 4. Adest autem Ecclesiæ, vt Christus Domini, Mediatoris personam sustinens.

Mediatoris persona officium Regis, Prophetæ & Sacerdotis complectitur. Christus Iesus itaque nos protegit & gubernat: per
15 Spiritus ministerium erudit: & meritorum suorum efficacia pro nobis intercedēs Patrem nobis propitium facit.

5. Aduenturus olim dicebatur ratione in carnationis Verbi. Nam plenitudinis demū
20 tempore à Patre emissus, factus est ex muliere, factus Legi obnoxius. Gal. 4. v. 4. Ideo se à Patre missum affirmat. Ioan. 6. v. 38. Descēdi è cælo vt faciam non voluntatē meā, sed voluntatem eius qui misit me.

25 6. Ascendit in cælum, corpore eius & anima in cælum sublatis. Ita habet Confessio pia Ecclesiæ Basiliensis in Articulo de Iesu Christo *διανθερόπω*. Itaque ne ijs assentia-

mur qui Christi carnem ἀόρατον faciūt, & actu primo nobis adesse, inuisibiliter tamen, ἀουσιως contendunt. Nam vbicunque οὐσιωδῶς est verum & naturale Christi corpus ibidem cerni & palpari potest. Luc. 24.

7. Stat tamen illud: Totus Christus est v-bique, sed non totum Christi.

Lombardus lib. 3. Sententiarum : dist. 22. Et vtique, ait, totus eodem tempore erat in inferno, in cælo totus, vbique totus. Persona enim illa æterna non maior erat vbi carnem & animam simul vnitam sibi habebat quàm vbi alterum tantùm : nec maior vbi vtrumque simul vel alterum tantùm vnitum habebat, quàm vbi erat neutrum habens v-nitum. Totus ergo Christus & perfectus, v-bique erat. Vnde dicit Augustinus, Non dimisit Patrem Christus, quum venit in virginem, vbique totus, vbique perfectus. Et paulò post. Nec in sepulchro, nec in inferno totum erat, etsi totus : sicut Christus totus est Deus, totus homo, sed non totum : quia non solùm est Deus vel homo : sed & Deus & Homo. Totum enim ad naturam refertur, totus autem ad hypostasim : sicut aliud & aliquid ad naturam, alius verò & aliquid ad personam referuntur. Vnde Ioan. Damascenus, Totus Christus est Deus perfectus

fectus, non autem totum Deus est: non enim solum Deus est, sed & Homo: & totus homo perfectus, non autem totum homo: non enim solum homo, sed & Deus.

5 Totum enim naturæ est repræsentatiuū: Totus autem hypostaseos: sicut aliud quidem est naturæ, alius verò hypostaseos.

Ut autem superiora declarentur, addam *Lectio 38.*

10 Prophetico illi dicto, de Aduentu desiderij omnium gentium, Apostolicum dictum *12. Apri. 1580.*
ὁμοῦσιν, quod duos canones, de Spiritu Dei & Antichristi, continet. 1. Ioan. 4. 2. & 3. Ex hoc cognoscite Dei Spiritum: Quicumque Spiritus confitetur Iesum Christum in *Iesus Christus in carnem venit.*
 15 carnem venisse, ex Deo est. At quicumque Spiritus non confitetur Iesum Christum in *Verbum caro factum est.*
 carnem venisse, ex Deo non est: sed hic est ille (spiritus) Antichristi, de quo audistis iam venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

Iam, ut hæc instituto nostro accommodemus, & iuniores præmoneamus, ut non solum sibi caueant ab Antichristiano dogmate, quod negat Christum in carnem venisse, (id est, nobis per omnia, peccato solum demto, similem factum, assumpta natura humana vera, quæ anima intelligente &

organico ac locali corpore constat) sed etiã à Thesi, qua posita, illud sequitur. *μάθοδον τῆς λόγων* syllogisticè instituemus. Docet autem hæc vtrumque, & veritatem esse perfectissimã harmoniam, & ab hac deflectentes dato vno absurdo plura accerferre, ac seipsis aliisque imponere.

1. Syllogismus.

Qui negant Iesum Christum in carnem venisse, Spiritu Antichristi ducuntur. I. Io. 4. 3. At quicumque carnem Christi omnipræsentem actu esse fingunt, negant Iesum Christum in carne venisse. Quare orãdus est Deus, vt ab Antichristi Spiritu, quo illi se duci non vident, liberentur. Debet enim nos *ὁ ἰησοῦς* de iis, quos vnã nobiscum contra Pontificiam idolomaniam pugnare videmus.

2. Profyllogismus, Minorem probans.

Quicumque fingunt carnem Christi ab æterno fuisse, negant Christum plenitudinis tempore in carnem venisse. At qui vbi que præsentiam carni Christi actu inesse contendunt, carnem Christi ab æterno fuisse statuunt. Negant igitur Christum in carnem venisse.

3. Epilogismus, Minorem astruens.

Planè

Planè ἀδύνατον & absurdum est, alicui tribuere omnipræsentiam, sine æternitate inijt experte. Pantachusiastæ carni Christi tribuunt omnipræsentiam. Tribuunt igitur & æternitatem ἀνάρχον.

4. Proepilogifimus, Maiorem confirmans.

Quæcunque à subiecto & natura sua sūt inseparabilia, ea à seinuicem quoque sunt inseparabilia. Omnipræsentia & ἀνάρχος æternitas ab essentia diuina separari nequeunt: non enim accidentia sunt, sed ipsa essentia. Quare nec à seinuicem seungi possunt. Itaque si caro Christi est actu ubique, est etiam ab æterno.

5. Maiorem sic confirmo.

Nam si plura vnus propria sunt, si vnū alicui naturæ insit, reliquæ etiam inerunt. Atqui, vt illorum falsa τὸ θεῶς habet, Carni Christi inest omnipræsentia. Ergo & æternitas, simplicitas summa, & alia Deitatis attributa, actu carni Christi insūt, quod esse falsum, nemo sanus non videt.

Coronidis loco addam oraculi istius, de aduentu desiderij omnium Gentium Paulinam explanationem: Iesus Christus quū esset in forma Dei, non duxit rapinam, parem esse cum Deo. Sed ipse se exinaniuit,

forma serui accepta, similis hominibus factus: & habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortē, mortem autem crucis. Phil.2. v.6.7.8. Venit desideratus ille, quum λόγος caro factus est. Ioan.1.

Forma Dei, diuinam naturam heic significat, sicut piē docuit Basilius cuius hæc verba sunt: Τὸ ἐν μορφῇ θεῶ, ἐν οὐσίᾳ ἔστι θεοῦ. οὐ γὰρ ἄλλο μορφῆ, ἢ ἄλλο οὐσία θεοῦ, ἵνα μὴ σω-¹⁰ θετος. ὁ κτ' μορφὴν οὖν ἴσος, ἢ κατ' οὐσίαν ἔστιν ἴσος. Sic argumentatur Basilius per Reductionem ad impossibile. Si in persona τῆς λέξε aliud esset forma Dei, aliud essentia Dei, tum esset compositus, non simplex: sed cō-¹⁵ sequens est absurdum. Itaque & Antecedens.

Iam quum formæ Dei opponatur forma serui, quis sanus dubitet hanc significare ipsam humanam naturam? Accedit quòd²⁰ Paulus hanc vocat ὁμοίωμα ἀνθρώπων & σχῆμα ὡς ἀνθρώπου repertum, affirmat. Neque verò gloria quæ ei accessit, veritatē proprietatēsq̄ naturæ eidem τῇ ἀνθρώποτιν ademit: vt rectē docuit Augustinus.²⁵ Porro in vita beata ἰσαγγελοι erimus, non substantiæ, sed qualitatum ratione. i. Co.15.

2. Quare

2. *Quare dicitur Messias desiderium?*

Lectio 39.

15. April.

το σπ.

Hoc exposuit Christus, Luc. 10. v. 23. 24.

Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Di-
 5 co enim vobis, multos Prophetas & Reges
 cupiuisse videre, quæ vos videtis, nec vidisse,
 & audire quæ vos auditis, nec audiuisse.

Obiectio. Ergone sancti Prophetæ &
 10 Reges non viderunt nec audiuerunt Christum?
 Sic igitur argumentor. Abraham gestiuit ut
 videret diem Christi: vidit & gaudius est.
 Ioan. 8. v. 56. Ergo falsum est illud eiusdem
 pronuntiatum. Luc. 10. v. 24.

15 Nego consequentiam & ratio est, quia in hac
ἀπνομίᾳ est fallacia ignorationis elenchi:
 neque enim καὶ τὸ αὐτὸ ista dicuntur. Christi
 dictum apud Ioannem, agit de communi omnibus
 electis fide in Christum, qua
 20 Christum dicuntur videre Abraham & germani
 eius filij. Illud autem apud Lucam de mensura
 & gradibus lucis, denique fidei loquitur,
κατὰ π, ad declarandum vtriusque Testamenti
 discrimen, quod à reuelationis
 25 mensura ductum est.

Sed quam ob causam dicitur desideratus? τὸ δίσπ.

Id docent hæc dicta Prophetica & Apo
 M. iij.

stolica. Isa. 61. v. 1. 2. 3. Spiritus Domini Iehouæ super me, eò quòd vnixerit Iehouah me: ad annuntiandum mansuetis misit me, vt alligarem contritos corde, vt prædicarem captiuis libertatem, & vinctis apertionem carceris: vt prædicarem annum beneplaciti Iehouæ, & diem vltionis Deo nostro, vt consolarer omnes lugentes: vt ponerem lugentibus in Sion, darémque eis gloriam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu constricto &c. Ioan. 11. v. 25. Ego sum resurrectio & vita &c. 1. Cor. 1. v. 30. Iesus Christus factus est nobis sapientia à Deo, iustitiâque & sanctificatio & redemptio &c.

Sic igitur argumentor à beneficiis quæ Iesus Christus nobis præstat: Rectè dicitur desideratus, qui est lux cæcis, vita mortuis, resurrectio iacentibus in puluere terræ, via recta errantibus, sapientia stultis, iustitia re- is, sanctificatio pollutis & profanis, redemptio captiuis. Atqui hæc omnia & multa alia nobis est & præstat Iesus Christus Propheta, Rex & Mediator noster. Itaque rectè dicitur Desideratus.

3. *Quare autem omnium Gentium desiderium dicitur?*

Argumentabitur forsan aliquis è cõtra-

riò in hunc modum : Ignoti nulla cupido.
Gentibus ignota erat promissio, de Aduē-
tu Messiaë : Iudæis autem cognita erat &
perspecta. Quare horum, non autem Gen-
9 tium desiderium Messias dici debet.

Respondeo per *παρομολογίαν* : Etsi non
ita fuit inculcata Gentibus promissio de
Messiaë exhibitione, vt populo Iudaico : ta-
men quòd etiam Gentium caussa Christus
10 mittendus esset, vt eas è potestate tenebra-
rum liberaret, earum desiderium rectè nun-
cupatur. Quidni autem eum fatearis rectè
dictum desiderium tuum, qui etiam priùs
quàm id cognosceres, salutis tuæ vnicus au-
15 ctor, & quod solet dici, prora & puppis e-
rat?

Argumentor autem in hunc modum :
Quum Deus non nisi in Christo Iesu redē-
tor sit, rectè dici Christum eorum deside-
20 rium, quorum Iehouah Deus, id est, redem-
tor est. Atqui Iehouah Deus est non solùm
Iudæorum, sed etiam Gentium. Rom. 3.
29. Certè & Gentium. Concludo itaque
Dominum Iesum tam Gentium quàm Iu-
25 dæorum esse desiderium.

Maiorem probo. Nam quorum Ieho-
uah Deus est, ij non solùm per Christum se
conditos, sed etiam per eundem redemptos

esse statuunt. Vt fide intelligunt perfectum esse mundum verbo Dei, sic fide iustificati pronuntiant, se credere remissionem peccatorum.

Minorem itidem probo. Deus non nisi eos quorum est Deus propitius, iustificat. Iustificat autem Circumcisionem ex fide, & Præputium per fidem. Rom. 3. ve. 30. Itaque Deus est, tam Circūcisorum, quàm non circumcisorum carne. 10

Hæc & similia dicta sic perpendamus, ut nostræ ex oleastro originis memores, *ὁμοθυμαδὸν* gratias agamus Domino nostro Iesu Christo, qui nos è potestate tenebrarū eripuit, & in regnum lucis transtulit. Ipsi 15 gloria perennis. Amen.

Leclio 40.
25. April.
1580.

6. *Argumentum, à gloria secundi Templi.*

Replebo domum istam gloria, dixit Iehouah exercituum. 20

Non dubium est Templum illud summo studio & alacritate exstruēdum, quod gloria se repleturum Dominus promisit. Sed secundum illud templum Dominus 25 gloria se impleturum pollicetur. Ergo &c.

1. *De Gloria, Aphorismi.*

1. Alia est carnis, alia Spiritus gloria.

2. Illa

2. Illa operum fiducia, velut stipulæ flā-
 ma, accensā, fidei impedimento est. Ioan. 5.
 v. 44. Quomodo vos potestis credere, quū
 gloriam alij ab aliis captetis, & gloriā quæ
 5 à solo Deo proficiscitur, non quærat?

3. Hæc autem in vno Christo perpetuò
 acquiescens cum fide coniungitur. 2. Cor.
 3. 18. Nos autem resecta facie gloriam Do-
 mini vt in speculo intuentes, in eandem i-
 10 maginem transformamur ex gloria in glo-
 riam.

4. Carnis alia quædam gloria opibus, di-
 gnitate, successibus constat, & communis
 esse potest fidelibus & infidelibus. Gen. 45.
 15 Psal. 112. 2. Reg. 12.

Longè tamen ei præferenda est gloria
 spiritualis, quæ diuinæ benedictionis *ἐν τῷ*
πνευματικοῖς vbertatem comitatur.

6. Ac quum vtraque fine vsúque æstimā-
 20 da sit, hæc quæ ad nostram instaurationem,
 Deique gloriam præcipuè facit, illi longè
 præferenda est.

Commendatur autem hæc Dei benedi-
 ctio, primùm à causa efficiente, siue ab au-
 25 ctore Deo, qui & gloriæ Deus vocatur. Ps.
 29. 3. Deinde, à forma, videlicet gloria, quæ
 complectitur dispensationis Verbi cultus-
 que diuini *δοξολογίαν καὶ ὑπακοήν*, eiusque

approbationem, quæ per fidem præstita declaratur imputatione perfectionis, quã alioquin multa Deus meritò desiderare possit. Postremò, ab vbertate, quæ verbo Repleo designata fuit. Quomodo autem, 5 & de quibus donis ea sit accipienda plenitudo, hæc dicta testantur: Et ex plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia. Ioan. I. 16. Item, Ascendit longè supra omnes cælos, vt impleret omnia, subaudi, 10 donis Spiritus sancti, & vt Ecclesiæ daret fideles seruos. Eph. 4. v. 10.

2. *De Templi secundi ornatu.*

Etsi fatendum est, magnas opes in secūdi Templi Gazophylacio congestas, & alias 15 ab aliis direptas esse vt historiæ testantur: hanc tamen præcipuam eius gloriam fuisse non est dubium, quòd in eo Filius Dei in carne patefactus docuit Euangelium regni.

Nos selecta quædam Scripturæ diuinæ 20 dicta adducemus, & ex iis, quæ nã sint præcipua Templorum ornamēta, colligemus. I. Regum 8. v. 12. 13. Dominus dixit vt habitaret in caligine. Certè ædificauit domum habitaculi tibi, habitaculum vt habitares in 25 secula. Præsentia Dei preces exaudientis & cultum ex fide sibi præstitum boni consulentis, primum est templi decus. Quod autem
tem

tem dicitur in manufactis Templis non habitare, Act. 7. v. 48. id non $\alpha\pi\delta\omega\varsigma$ intelligatur, sed $\kappa\alpha\tau\alpha\ \pi$, primùm ratione essentiaë, secundum quam non solùm in Templis, sed etiam ubique est: deinde, respectu comparationis. Non tam enim in Templo materiali, quàm in corde fidei, habitare ipsi placet. Isa. 56. v. 7. Domus mea, Domus orationis vocabitur omnibus populis. $\Sigma\upsilon\upsilon\epsilon\kappa\delta\omicron\chi\kappa\omega\varsigma$, precum ex fide mentione facta, verbi & Sacramentorum liturgiam, & cultum Dei tam internum quàm externum complexus est Propheta. Certum autem est, nec anathematis, nec organis, nec cōcentu musico sic ornari Tempia, vt verbi Dei dispensatione, quæ seruit sanctorum vsibus & ædificationi. Ioan. 2. v. 16. Tollite hinc ista: ne facite domum Patris mei, domum mercatus. Ergo domus Patris quum sit domus pietatis, nō debet seruire profano quæstui eorum qui putant religionem esse quæstū, eoque nomine eò omnia dirigunt vt $\tau\eta\ \alpha\gamma\sigma\chi\omicron\upsilon\epsilon\pi\omicron\delta\epsilon\iota\alpha$ seruiant. I. Tim. 6. v. 5 & 6. sed ædificationi mystici corporis Christi, quod est Ecclesia.

III. De gloria Ecclesie Noui Testamenti.

Isa. 40. v. 5. Reuelabit se gloria Iehouæ, & videbit omnis caro pariter quòd os Iehouæ

locutum fit. Isa. 60. v. 2. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Iehouah, & gloria eius super te videbitur. Quid hæc oracula sibi velint ex hisce dictis colligi potest, Ioan. 1. v. 14. Et sermo ille caro factus est: & commoratus est inter nos (& spectauimus gloriam eius, gloriam inquam vt vnigeniti egressi à Patre) plenus gratiæ & veritatis. 2. Cor. 3. 9, Nam si ministerium cōdemnationis fuit gloriosū, multò magis ministerium iustitiæ abundat gloria.

IIII. De fidelium gloria.

1. Fideles esse Tempa & domicilia Dei, certum est. Eph. 2. 22. In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculū Dei per Spiritum.
2. Ideo enim & Christus, per fidem, in cordibus eorum habitare dicitur. Eph. 3. 17.
3. Certum autem est Christo nihil commune cum ijs qui expertes sunt Spiritus sancti & fidei. 2. Cor. 6. 15. Et quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fidei cū infideli?
4. Fidelium sanè vnica gloria Christus est. 1. Cor. 1. 30. 31, Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo iustitiæque & sanctificatio ac redemptio: vt, sicut

sicut scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur.

Hæc paucis annotare visum est, ut ij qui velo reducto, ab umbra ad veritatem progredi, & oraculi adyta cominus inspicere desiderant, sylvulam piarum cogitationum haberent. Dominus Iesus gloria sua nostram confusionem dispellat, & lucis suæ radijs mētes nostras caliginosas illustret, ad æterni Patris gloriam. Amen.

Versus 9.

Lectio 41.
26. April.

Meum est argentum & meum est aurum, dixit Iehouah exercituum.

Anthypophora est, qua diluit hanc objectionem, Templum Salomonis iam olim conspicuum erat auro, argēto, ære, siue quis vasa eius, siue ἀναθήματα spectaret: hoc verò Templum quis tandem locupletabit & ornabit auro & argēto? Nemo, hercle, nemo.

Respondet Dominus, suum esse argentum & aurum omne, quod in toto mundo sit: verum his licet nobiles metallis non ornari Tempora: sed longè alijs ornamentis, de quibus suprà dictum est & paulò post dicitur.

De aureis & argenteis Templorum vasis institutio brevis κεφαλαῖωδῶς adumbrata.

1. Aureorum & argenteorum vasorum vsus necessarius erat iam olim in *Leuitica* *ἱερεργία*. Id colligi potest primùm ex mandatis Dei specialibus de metallis istis colligendis, & vasis ad varios vsus ex eisdem cōficiendis: deinde, ex ritibus sacris sacrificio-⁵rum, suffimentorum, Sacramentorum &c. Ac multa habuit ceremonialis ille cultus peculiaria, quæ citra *κακοζήλιαν* nos imitari non possumus: quum multò alia nunc sit¹⁰ *λειτεργίας* ratio.

2. Nunc indifferens eorum vsus est: quū de materia vasorum, quibus vtimur in dispensatione Sacramentorum, nullum speciale mandatum extet: & Christum eiusq; ¹⁵ Apostolos vulgaribus vsos esse, nihil dubium sit.

3. Meminerimus itaque vasa, quibus iam vtimur, non materiæ pretio aut vilitate, nec formæ artificio singulari, sed vsu fini-²⁰búsque æstimanda esse. Vtinam hoc cogitēt qui non nisi adhibitis calicibus ad similitudinem Missaticorum paratis, Cœnam Domini celebrari posse putant, & eo nomine pocula diu à nostris vsurpata in calices con-²⁵uertunt.

4. Fatendum est non multis post Apostolorum tempora seculis, submotis vasculis
pri-

primùm ligneis, deinde vitreis, aurea & ar-
 gentea vsurpari cœpisse, si quãdo Sacramẽ-
 ta administranda essent. Zepherinus papa
 ligneis vasis submotis, vitrea substituit. Vr-
 banus autem, qui Pontificatum iniuit an-
 no Christi 227. Alexãdri Severi anno. 3. de-
 creto Zepherini antiquato, edixit, vt argẽ-
 tea & aurea, & si hæc deessent, stannea vasa
 adhiberentur. Prudenter ille quidẽ, si Deo
 placet, & pauperibus & locupletibus con-
 sultuit: concessurus, opinor, ligneorum &
 vitreorum vasorum vsum, si metallica de-
 fuissent. Sed hæc operæpretium, arbitror,
 erit, ea recitare quæ habentur in iure Pon-
 tificio, Distinct. 1. Vasa in quibus sacrosãcta
 conficiuntur mysteria, calices & patenæ: de
 quibus Bonifacius Martyr & Episcopus in-
 terrogatus, Si liceret in vasculis ligneis Sa-
 cramenta conficere: respondit, Sacerdotes
 quondam, non aureis, sed ligneis calicibus
 utebantur. Zepherinus 16 Romanus Epi-
 scopus patenis vitreis Missas celebrare cõ-
 stituit. Deinde Urbanus papa omnia mini-
 steria sacra fecit argentea. In hoc enim si-
 cut & in reliquis cultibus magis ac magis
 per incrementa temporum, decus succreuit
 Ecclesiarum. Nostris enim diebus qui serui
 Patris familiãs sumus, ne decus Matris Ec-

clesiæ minuatur, sed magis cumuletur & amplificetur, statuimus vt deinceps nullus Sacerdos sacrum mysterium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi in ligneis vasculis vlllo modo conficere præsumat: ne vnde placari debet, inde irascatur Deus. Itē Vt Calix Domini cum patena, si non ex auro, tamen ex argēto fiat. Si quis autem tam pauper est, saltem vel stanneum calicē habeat. De ære autē ex aurichalco nō fiat calix quod ob vini virtutē æruginē facit, pariterque vomitū facit. Nullus autē in ligneo aut vitreo calice præsumat Missam cantare.

Obseruabimus autem in his Constitutionibus.

1. Quòd à frugalitate simplicitatēque Apostolica Romana Ecclesia citò defecerit.
2. Quòd recentiores pontifices prædecessorum statuta quandoque aboleuerint.
3. Quòd auro & argento decus Ecclesiæ æstimauerint, quū tamē præcipuū Ecclesiæ ornamentum sit sinceritas doctrinæ, Sacramentorum & vitæ.
4. Quòd Deum aureis & argenteis vasis delectari, vilioribus offendi fingant. Malè scilicet Ecclesiæ Apostolicæ consultū fuit, quæ ligneis vsa est vasculis, si quando Sacramenta administranda fuerunt.

Constan-

Constantinus Magnus vasis aureis & argenteis mirum in modum Tempora locupletavit : sed Iulianus Apostata non multò post eadem diripuit : vt Histor. Eccles. testatur.

5. Sancti tamen Episcopi maiorem habuerunt rationem vasorum viuientium, quàm metallorum. Eius rei illustre exemplum extat in historia Ambrosij, qui lib. 2. 10 Offic. cap. 28, scribit : Vt nos aliquando in inuidiam incidimus, qui confregerimus vasa mystica, vt captiuos redimeremus: quod Arrianis displicere poterat, nec tam factũ displicere, quàm vt esset, quod in nobis re- 15 prehenderent. Et paulò post: Quam causã nos etsi non sine ratione aliqua gessimus, tamen ita in populo profecuti sumus, vt confiteremur, multòque fuisse commodius adstrueremus, vt animas Domino, quàm 20 aurum seruaremus. Qui enim sine auro misit Apostolos, & Ecclesias sine auro congregauit. Aurum Ecclesia habet, non vt seruet, sed vt eroget, & subueniat in necessitatibus. Quid opus custodire, quod nihil adiu- 25 uat? An ignoramus quantum auri atque argenti de Templo Domini sustulerint Assyrij? Nõne meliùs conflatur Sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia de-

sint, quàm sacrilegus cõtaminata absporetet hostis? Nõne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame emori? Et certè habebas aurum, vt ministrasses alimoniam. Cur tot captiui deducti in commercium sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat vt vasa viuentium seruares, quàm metallorum.

Huc facit Lex 17. in Codice, lib. 1. Tit. 5. l. Sancimus. Si necessitas fuerit in redem-¹⁰ tione captiuorum, tũc & venditione præfatarum rerum, & hypothecam & pignorationem fieri concedimus: quum non absurdum sit, animas hominum quibuscunque caussis, vel vasis, vel vestimentis præ-¹⁵ ferri.

6. Quid iis respondendum sit, qui Sacramentis dignitatem deesse, si non vsurpentur aurea & argentea vasa, vociferantur, hæc diui Ambrosij verba docent: Timui, di-²⁰ ceres, ne templo Dei ornatus deesset? Responderet: Aurum Sacramenta non quærunt, neque auro placent, quæ auro non emuntur. Ornatus Sacramentorum, redemptio captiuorum est. Et verè illa sunt vasa²⁵ pretiosa, quæ redimunt animas à morte, &c. eodem cap.

7. Itaque si vtamur in nostris Templis
vasis

vasis aureis & argenteis in liturgia Cœnæ Domini, sic tamen vt amur vt ablit ostentatio & opinio de necessitate & de materiæ pretio. Nec committamus vt de nobis dici possit illud Apophthegma Ecclesiasticum: Olim erāt Sacerdotes aurei & vasa lignea: nunc verò sunt lignei Sacerdotes, & vasa aurea.

8. Ne autem vitilitigationē instituamus
 10 aduersus Ecclesias orthodoxas (inter quas Tigurina est) quæ frugalitatem simplicitatemque primitiæ Ecclesiæ sequuntur, & vasis ligneis, mundis tamen & ad institutum commodis vtuntur. Nam si putamus,
 15 non nisi aureis aut argenteis vasis adhibitis, Cœnam Domini decēter celebrari posse, cur in Baptismi liturgia, non etiam desideramus aurea aut argentea Baptisteria & labra? Nisi fortè opinamur maioris nobis
 20 faciēdam Cœnam Domini & eius dispensationem, quàm Baptismum, qui regenerationis nostræ lauacrum est.

Versus 10.

25 *Maior erit gloria Domus huius posterioris gloria prioris, dixit Iehouah exercituum: & in loco isto dabo pacem, dixit Iehouah exercituum.*

Lectio 43.

Apri. 29.

7. *Argumentum à comparatione primi & secundi Templi.*

Cuius Templi maior erit gloria, quàm fuerit primi illius à Solomone Rege ædificati, illud promptè & studiosè ædificandũ 5
est. Neque enim est cur quisquam causetur inglorium & nullius pretii & æstimationis fore. Sed huius secundi templi maior erit gloria quàm illius primi fuerit, ipso Iehovah exercituum attestante. Ergo &c. 10

De inexpectatis Dei operibus.

In diuinis Scripturis sæpenumero mirabilia Deus facere dicitur, tum quia regulariter pietatem præmijs ornans, impietatẽ autem puniens, humiles extollit, superbos 15
deprimit: tum quòd ἀπεροδοκίτως ferè perdita instaurat, & ea quæ maximè florere videntur, iusto iudicio destruit. Psalm. 75. v. 6. & 7. Neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque à deserto est exaltatio. Nã 20
Deus gubernator est: hic humiliat & hic exaltat. Horum Dei operum meditatio alere & accendere in nobis debet Dei timorem, & spem mitigationis eorum quibus premimur malorũ. Iudæi olim putabant, 25
nunquam fieri posse, vt posterius Templũ priori vlla in re responderet. Nec alia erat imaginationis istius causa, quàm quòd in
se

se & in res angustas populi Iudaici, nō au-
 tem in Deum respicerent. Sed Propheta
 nomine Iehouæ armipotentis denūtiat
 rem Iudæis *ὀλιγοπίστοις* inopinatum, videli-
 5 cet maiorem fore istius Templi gloriam,
 quàm vnquam primi illius fuisset. Quoties
 autem in rebus aduersis eò adducimur quò
 se Dauid abreptum ingenuè fatetur. Psal.
 31. v. 22. Ego autem dixeram in præcipita-
 10 tione mea, proiectus sum à conspectu oculo-
 rum tuorum: vtique tamen exaudiuisti
 vocem deprecationum mearum, dum cla-
 maui ad te. Duremus itaque, & quantum
 quidem in nobis est, rebus secūdis nosmet-
 15 ipsos seruemus. Est hac ætate nostra vehe-
 menter perturbata Ecclesia Dei in Germa-
 nia nostra, & quidem eorum consiliis & co-
 natibus, qui *κατακυριεύει τῷ πλῆθει, & ἐπε-*
εργιδασκαλίας suas omnibus aliis obtrude-
 20 re malunt, quàm esse exemplaria gregis: vt
 Petrus loquitur, 1. Eph. 5. v. 3. Nos verò har-
 mostarum illorum præiudicia iniqua & a-
 nathematismos eorum magno feramus a-
 nimo, & Dei iudicia, quorum documenta
 25 subinde edit, obseruantes, expectemus mi-
 tigationem istorum malorum. Fidelis enim
 Deus est, qui non patietur nos tentari su-
 pra id quod ferre possumus. Non dormitat

neque dormit qui custodit Israelem. Huic ergo vni Ecclesiam & nos omnes commēdemus

8. *A pacis & Spiritus sancti donorum vbertate.*

Et in loco isto dabo pacem, dixit Iehouah exercituum.

Pacis nomine, καὶ σωεοδοχίην, genus omne donorum spiritualium denotat. Neq; enim terrena pax diu concessa fuit Iudæis, 10 & Templum secundum sæpe spoliatum, tandem etiam incensum & euersum est. Sic autem argumentatur Haggæus: Deus in hoc loco & Templo pacem dabit, Euangelium annuntiari curabit, effundet Spiritum 15 gratiæ & precum. Quare decet vos sacro operi incumbere, vt præcipuo vestro bono, Domino Deo vestro Templi huius secundi instaurationem præcipienti obediatis.

Obiectio. Dominus Iesus inquit: Venit 20 hora, quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem. Ioan. 4. v. 21. Non igitur dedit Deus pacem in illo loco. Neque enim vlla dari potest, sine precibus & fide aliisque donis. Nego consequen 25 tiam, & ratio est, quia est ignoratio Elēchi. Non enim ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ista dicuntur. Deus pacem dedit in eo loco, seruatis & vber-

bertate donorum Spiritus sancti mirum in modum locupletatis piorum reliquiis, donec exhibito Messia, Iudæi ob inuincibilem suam *σκληροκαρδίαν* reiecti sunt, & vrbs sancta cum Templo euerfa & deleta fuit, Evangelio salutis inter Gentes longè latèque propagato, fidèque Christo Iesu in mundo habita.

De Præsentia gratiæ Dei.

10 1. Ut Solis ortum lux comitari solet humana illustrans: ita præsentiam gratiæ Dei, donorum illius communicatio & effusio subsequitur.

2. Deus enim vbicunque est, liberè & efficaciter est & agit.

3. Interdum locis, gentibus & personis ad tempus adest. Hoc tempus vocatur *ὁ τῆς ὀπισκοπῆς καιρὸς*, Luc. 19. 44.

4. Iusto autem iudicio quosdam deserit. 20 Matt. 23. 38, Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.

5. Electorum autem Ecclesiam nunquã deserit Dominus. Isa. 54. v. 7. Momento paruo dereliqui te, at in miserationibus magnis congregabo te. 8. In momento iræ abscondi faciem meam ad momentum: at in misericordia sempiterna misertus sũ tui, dixit Redemptor tuus Iehouah. 10. Montes

enim mouebunt se, & colles nutabunt: misericordia autem mea à te non recedet, & fœdus pacis meæ non nutabit, dixit miserator tuus Iehouah.

6. Idem de singulis fidelibus iudiciũ est. 5
 Nam & his adest Dominus Spiritus sui virtute & gratia. Instruit eos donis pulcerrimis & salutaribus, fide, spe, charitate, paciẽtia & aliis, quæ sanè documenta sunt præsentiæ gratiæ Dei. Vt maximè autem tales 10
 persecutionem sustineant, & à *Ψευδαδελφοις* bruto fulmine, & temerariis anathematismis impetantur, tamen nobis in pretio habendi sunt, quum idem eorum fatum sit quod olim fuit Prophetarum & Apo- 15
 stolorum. Notum est illud Dauidis: Sed ad sanctos qui in terra sũt, & fortes, erga quos omnis voluntas mea est. Psal. 16. v. 3.

Lectio 43.

Versus II.

20

Vicesima & quarta die mensis noni, anno secundo Dariaues, fuit verbum Iehoua, in manu Haggai Propheta, dicendo.

Hic versus oraculi secundi hoc capite traditi circumstantias complectitur, de quibus ordine & breuiter agam. 25

I. Tempus. Anno secundo imperij Darij Histaspis filij, qui natalem Christi præcessit

fit circiter 519. annos, & incidit in annum ab orbe creato 3444. secundum Funcianam *χρονολογίαν*: die 24. Decembris, qui mensis Hebræis est Cisleu, oraculum hocce promulgatum fuit. Videmus Prophetas diligētia suæ exemplis, nos quoque mouere, vt quibus temporibus doctrina cælestis repurgata & illustrata sit, quæ temporum signa accesserint, quorum ministerio Deus sit v-
 10 sus, attentè obseruantes in fide confirmemur, & Dei nomen sanctificemus.

2. Auctor. A Iehouah armipotente oraculum istud profectum est. Non enim hominum libidine allata est olim Prophe-
 15 tia, sed acti à Spiritu sancto locuti sunt sancti Dei homines. Inde igitur *ὁσώς* colligimus nullam Prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: 2. Pet. 1. 20. 21. eoque nomine docentibus in Ecclesia, ad fidei a-
 20 nalogiam omnia exigenda, & habendam esse rationem dignitatis Prophetiæ, siue quis rerum synceritatem, siue orationis castimoniã spectet. Iuxta hæc dicta: *Εἴτε ἀεθροπτερίαν, κτλ τὴν ἀνάλογίαν πίστεως*: Rom. 12. 6.
 25 Item, *Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια θεοῦ*. 1. Pet. 4. 11.

3. Præco. Haggæus propheta & legatus Iehouæ. Deus enim multis vicibus multisque modis olim locutus est Patribus per

Prophetas. Hebr. i. v. i. Nunc alloquitur nos per fideles Ecclesiarum Ministros, quos quicumque audit, Dominum Iesum audit Luc. 10. 16. Sed hos cogitare oportet, non suo ipsorum, sed Dei nomine sese loqui, eoque nomine summa cum religione loqui debere, ne *δὲνν ἠδὲ ἀρεσβεῖας* olim subire cogantur.

De dispensatione Mysteriorum Dei.

Quum toties dicatur Dominus locutus 10 per Haggæum Prophetam, ut fides & auctoritas oraculis istis concilietur: & magnū sit operæpretium probè scire, quo pacto ordinaria dispensatio mysteriorum Dei peragatur, de ea *δεπικως* agam. Dominus Iesus 15 det ut cum magno fructu istud quoque *νεφαλειον* tractemus, & in eo sapientiam bonitatēque Dei adoremus.

I. Mystera Dei vocamus, ea omnia doctrinæ fidei, spei & charitatis capita, quæ 20 verbo Dei annuntiantur, & Sacramentis obfignantur.

Mystera vocamus, quòd longè superēt captum animalis hominis. Sunt enim ei stultitia, nec potest ea cognoscere, quia spi- 25 ritualiter diiudicantur. I. Cor. 2. 14. Dei mystera dicuntur, quòd ut ab eo solo profecta sunt, ita quoque reuelantur. Matt. 11.

27. Neque Patrē quisque nouit nisi Filius,
& cuiusque voluerit Filius retegere. Item,
Caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed
Pater meus qui est in cælis. Matt. 16. 17.

5 2. In his omnia ad Christum, qui factus
est sapientia, iustitia, sãctificatio & redem-
ptio nostra, referri debēt. 1. Cor. 1. 30. Chri-
stus sanè, vt est πάντων ἀνάξιος ἄλλων: sic o-
mnia, salutis nostræ gratia, nobis factus est:
10 vt hoc nobis decretum esse debeat, nihil
scire inter alios homines, nisi Iesum Chri-
stum, eumque crucifixum. 1. Cor. 2. 2. Noti
sunt versus:

Si Christum discis, nihil est quòd cætera
15 nescis:

Si Christum nescis, nihil est quòd cætera
discis.

Discere Iesum, omni scibili est salubrius, vt
in epistola quadam Bernardus ait: qui alibi
20 piè dicit: Nomen Iesu cibum esse & lucem
& medicinam. Vt autem Christus omnia
nobis factus est: sic decebat vitam nostram
omnem, studia & actiones, nihil aliud redo-
lere quàm fidem, quàm charitatem, quàm
25 humilitatem, quàm iustitiam, quàm deni-
que (vt omnia ἐν ὅπτι μὴ cõplectar) Christũ
Iesum Dominum nostrum in nobis habitã-
tem, & regnantem.

3. Oraculorum autem diuinorum promi & condi sunt fideles Ministri Testamenti Dei, quos τὰ πνευματικὰ ἀσείρειν, Paulus Apostolus auctor est. 1. Cor. 9. 11. In his requiritur fides. 1. Cor. 4. 2. Ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πισὸς τις ὄρεθῆ.

Obiectio. Paulus ait: Nam huic quidē per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij verò sermo cognitionis per eundem Spiritum 1. Cor. 12. 8. Ergo spiritualia dona non conferuntur à Ministris.

Respondeo. Quæ sunt subordinata, non pugnant. τὰ πνευματικὰ χαρίσματα Deus solus largitur, si αἶπον κύριον spectes: at si causas organicas, ἕξωθεν famulantes cōsideres, 15 occurrit illud Apostoli: Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi Ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit? 1. Cor. 3. 5.

Atque hoc loco monēdi sūt iuniores, ut 20 accuratè discernant illa dicta, in quibus de toto Ministerio συλλήβδην agitur, & ea in quibus ex parte, hoc est, vel de interno, vel de externo Ministerio agitur. Nā si priorē ordinem respicient, deprehendent, ἴαπε 25 κῆ συνεκδοχὴν, Ministris verbi, tanquam famulantibus causis tribui id quod propriū causæ efficientis principis. Ut testatur hæc duo

duo dicta, quibus iam contenti erimus. Si quorū remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt. Ioan. 20.23. Item, Attende tibi ipsi & doctrinæ: 5 persiste in istis. id enim si feceris te ipsum seruabis & eos qui te audierint. 1. Tim. 4.16.

De partibus Ministerij *κατ' ἀντίθεσιν* Paulus loquitur, quum ait: Itaque neque qui plātat aliquid est, neque qui rigat: sed Deus, 10 qui dat incrementum. 1. Cor. 3.7.

4. Vt autem Ministris nō licet Sacramētorū *σφραγίδας* à verbis Fœderis separare: sic non licet *σχέσιν ἢ συσσιχέωσιν* rerum spiritualium & signorum tollere. Et si non 15 ignoramus, Deum qui liberrimum agēs est, aliàs mediatè, aliàs immediatè agere, ac, si velit, res Spirituales sine externis symbolis cōferre posse: nos tamē decet iuxta præscriptum ab eo canonem omnia decenter & 20 ordine administrare.

Contra. Paulus ait: Nō misit me Christus vt Baptizarem, sed vt euangelizarem. Igitur separari possunt verbum & Sacramenta.

25 Respondeo, Paulum ita locutum *κατὰ π,* ratione cōparationis, vt significaret se præcipuè ad euangelizandum esse missum: non autem *ἀπλῶς* negare se missum vt baptiza-

ret, id quod etiam ex præcedentibus liquet.

5. Quemadmodum enim corpore & animo homo constat: ita signis *αἰσθητοῖς* & rebus spiritualibus *καὶ νοητοῖς* sacra *λεειτουργία* constat.

lectio 44.
10. Μααῖ. Corpus non est dedecori animo, qui illius velut aptissimi instrumenti ministerio utitur, ad multas præclaras fūctiones obeūdas. Et Signa diuinitus instituta & præcepta non sunt dehonestamento rebus spiritualibus, & *τῆ λογικῆ λαζεία*, sed ad hæc representanda, consilio Dei seruiunt.

Obiectio. Deus sæpe testatur Cæmoniarum cultum sibi displicere à se non præceptum &c. Iuxta hæc dicta: Quoniam non vis sacrificium, & dedissem: holocaustū non vis. Psal. 51. 18. Item, ut quid mihi offeritis multitudinem victimarum vestrarum, dicit Iehouah? satur sum. Isa. 1. 11. Item, Misericordiam volo, & non sacrificium: & cognitionem Dei præ holocaustis Hof. 6. 6. Ergo sacra *λεειτουργία* rebus spiritualibus tantū constat: nec opus est signis externis.

Responsio. A dicto secundum quid ad simpliciter dictum non valet consequentia. In primo dicto, *καὶ σὺ κλεισι*, præfertur gratiarum actio sacrificijs: pietas corporali exercitationi. In secundo, non simpliciter sacri-

sacrificia damnantur, sed ea quæ cum opinione de opere operato sine fide offerebantur à superstitionis hominibus. In tertio, moralia ceremonialibus, cultus rationalis τῶν ἱερατικοῦν præfertur. Itaque non simpliciter damnantur opera diuinitus præcepta.

6. Vt Sacramenta incurrunt in sensus, & verbum externum ferit aures auditorum: sic res Sacramentorum in αἰσθητήρια fidei
10 incurrunt, & fide percipiuntur.

Rationes.

1. Nam Sacramenta sunt visibilia ἢ θεόπεμματα signa inuisibilis gratiæ & Spirituum donorum.

15 2. Res Sacramentorum sunt inuisibiles: fides autem est πειρασμάτων ἔλεγχος ἔβλεπομένων. Hebr. 11. 1. Et fides hæc cordi est vice oculorum, aurium, oris, manuum quibus Christus apprehēditur & nobis applicatur.

20 7. Verbum vitæ Christus habet: Ioan. 6. 68. Ac Patre ἔσωθεν docēte, Legemque cordi inscribente, fimus διδακτοὶ τῆς θεοῦ. Ier. 31. 33. Ioan. 6. 45. Verbum autem, quod illius symbolum est, Ministri verbi ἔξωθεν annū-
25 ciant.

Contra. Isa. 40. 2. præcipitur Seruis Dei vt loquantur ad cor Ierusalem. Ergo Ministri verbi etiam ἔσωθεν cordi loquuntur.

Nego consequentiam, quia in Antecedente causæ famulanti, videlicet Ministerio externo, id tribuitur quod proprium est efficientis principalis, videlicet Christi, qui ministerio interno fungitur & corda alloquitur. Ratio autem *φερόσεως* ducitur à fine, quia docentium in Ecclesia destinatum est, sic aures viua voce verbi diuini afficere, vt *ἐνέργεια* in corde vigeat, & erumpat in opera quæ deceant resipiscentiam. Agnoscamus itaque *συμφωνίαν* Ministri verbi foris nos alloquentis, & Dei Patris intus dicentis consolationem in cordibus nostris: nec contra quàm res ipsa loquitur, ordine inuerso, Ministro externo ea *ἀπλῶς* tribuamus, quæ Dei solius sunt: neque huic ea, quæ illius sūt indistinctè affingamus. Christi loquentis vocem corde puro excipiamus: Ministri vocem patula aure hauriamus.

8. Deus circumcidit corda, Deut. 30. 6. Homo autem circumcidit carnem præputij. Gen 17. 24. 25.

Hæc nemo non videt, carnem præputij non immediatè à Deo præcidi: sed ab homine amputari: è contra cor hominis immediatè à Deo circumcidi. Eo sane nomine Paulus circumcisionem cordis *ἀχειροποίητον* vocat Col. 2. 11. Stephanus protomartyr

tyr Iudæos carne, non Spiritu circuncisos,
ἀπειτμήτους τῆ καρδίᾳ. Act. 7. 51.

Obiectio. Dominus præcipit Deut. 10.
 16. Circuncidite igitur præputium cordis
 5 vestri, & ceruicem vestram ne induretis ul-
 trà. Igitur ab hominibus non tantùm præ-
 putij, sed etiam cordis circuncisio perfici-
 citur.

Respondeo, Pelagianam esse *λεωτολογία*
 10 *ων* à non caussa vt caussa, si quis è præcepto
 colligat facultates & vires hominis. Recti-
 us Augustinus, Ex præceptione, inquit, di-
 sce quid debeas habere: ex correptione, tuo
 te vitio non habere: ex oratione, à quo pe-
 tere debeas id quod debes habere.

15 9. Ministri verbi baptizant aqua: Chri-
 stus autem baptizat Spiritu sancto & igni.
 Matt. 3. 11.

Hanc *ὑπαξίαν* dispensationis Baptismi
 20 ne quis inuertat. Statuamus autem non mi-
 nùs verè à Christo nos Spiritu sancto & i-
 gni baptizari *ἔσωθεν*, quàm nos *ἔξωθεν* à Mi-
 nistris verbi aqua perfusos, persuasum ha-
 bebimus.

25 Contra. Vnum ab eodem ministro cõ-
 fertur. vnum est Baptisma. Eph. 4. 5. Igitur
 Ministri non solùm aqua, sed etiam Spiritu
 baptizant.

Respondeo ad Maiorem, in qua est primum ὁμωνυμία in vocabulo *Vnum*: deinde Petitio principij. Baptisma enim vnum dicitur, non ratione signi & signati, sed eorū quibus commune est. Et si igitur, quia eodē omnes baptisate sumus baptizati, cōcordes esse conuenit: non tamen ex eo sequitur, Spiritus baptisma à ministris externis subministrari: nisi μετανοητικῶς quispiam loquatur. 10

10. In Eucharistia fidelibus Christus dat panem, qui eius est caro pro mundi vita data: Ioan. 6. 51. Ministri verò dant panem. 1. Cor. 11. 28. Idem iudicium est & de sanguine Christi, eiusque Sacramento, videlicet 15 vino Domini.

Etiam huius ὕταξις dispensationem ne corrumparamus. Vt enim oculis cernimus τὰ ὄρατα: auribus percipimus sonos & verba: olfactu odores: tactu quatuor primas qualitates: sic in sacra Cœna, signa visibilia & terrena, panem inquam & vinum Domini adspicimus, & ore φυσικῶς absumimus: res autem inuisibiles, cœlestes, quæ non in sensus externos incurrunt (corpus videlicet 25 Domini pro nobis traditum, & sanguinem eiusdē pro nobis fustum) fide, quæ est πραγμάτων ἔλεγχος μὴ βλεπομένων, agnoscimus nobis

nobis offerri, & sola, simplice & inexquifita fide à nobis percipi: vt Cyrillus inquit.

Bone Deus quàm infulla ἀμουσολογία ἢ
 5 πτεαλογία est in φεάσει, qua nōnullos (quo-
 rum opera nunc quidem nos tentat & ex-
 plorat Dominus) vti videmus: corpus Chri-
 sti oraliter, aut corporis ore percipitur: &
 quidem tam ab infidelibus quàm à fide-
 libus? Item, Corpus Christi verum manu Mi-
 10 nistri verbi, in os sumentis inseritur. Co-
 horresco cogitans, quæ ex eis sequantur.
 Non minus enim ineptè loquuntur, quàm
 si quis ordine rerum perturbato, dicat, Ter-
 rena quidem ore animæ percipi: cælestia
 15 autem ore corporis. Nos per gratiam Dei
 in veritatis via perseuerantes, pro iis qui à
 nobis dissentiant religiosas concipiamus
 preces, vt eorum oculos Dominus aperiat
 & det τὸ ἐν φρονεῖν nobiscum in Domino.

20 Quid tibi videtur, de Macarij Ægyptij
 nobili dicto: Ἄρτος ἢ οἶνον ἀντίτυπος τῆς σαρ-
 κὸς αὐτῆς ἢ αἵματος ἢ οἱ μεταλαμβάνοντες ἐκ
 τῆς φαινομένης ἄρτης, πνευματικῶς τὴν σάρκα τῆς
 κυρίας ἐπίσταν? &c.

25 Valde mihi quidem dictum illud proba-
 tur: nec difficile esset multa ὁμόψηφα dicta
 congerere. Satis tamen nobis facere debet
 quòd idem extat in Confessionis Basilien-

sis declaratione.

Sed quidam absurdum esse putāt, si quis corpus Christi, non quidem corporaliter, sed tamen spiritualiter edi dicat? Sic enim illi argumentantur: Corpus Christi editur. Igitur corporaliter editur, non spiritualiter.

Vt κεφαλαιωδῶς respondeam:

1. Aio in sacra illa Cæna à nobis non minùs verè corpus & sãguinem Domini percipi, quàm Domini panem & vinum. Constat enim Eucharistia rebus illis terrenis & cælestibus, quæ etiam ambo à nobis percipiuntur.

2. Sed addo de cælestium rerum perceptione, illas non nisi Spiritualiter à nobis percipi. Rationem hanc nunc addo: quia illæ res non adsunt localiter, eoque nec visibiliter. Localiter autem & visibiliter ideo non adsunt, quia nec corporaliter adsunt, eoque nec in sensus externos incurrunt.

Præclarè sanè habet decretũ Nicenæ Synodi de sacrosancta Eucharistia: *Ἐπὶ τῆς θείας ἑραπέζης πάλιν κἀνταῦθα, μὴ τῶν χειρῶν ἀρτῶν, κὶ τῶν ποτηρίων ταπεινῶς δευσέχωμεν, ἀλλ' ὑψώσαντες τὴν δόξαν, πίσει νοήσωμεν καὶ ὁδοῦμεν τὴν ἱερᾶς ἐκείνης ἑραπέζης τὸν ἀμνὸν τοῦ θεοῦ, πὺν ἀίροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀδύτως*

θύτως ὑπὸ τῶν ἱερέων θυόμενον, καὶ τὸ τίμιον αὐ-
 τῆ σῶμα καὶ αἷμα ἀληθῶς λαμβάνοντας ἡμεῖς
 πιστεύειν, τὰυτα εἶναι τὰ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως
 σύμβολα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὔτε πολὺ λαμβάνομεν,
 5 ἀλλ' ὀλίγον, ἵνα γινώσκωμεν ὅτι ἐκ εἰς πλησμονὴν,
 ἀλλ' εἰς ἀγασμόν.

Possem addere & aliam rationem à fini-
 tione manducationis physicæ, & corpora-
 lis, quæ monet carnem Christi viuificam,
 10 nequaquam corporaliter & oraliter edi.
 Extat illa, Marc. 7. 18. 19. Sed de ea aliàs di-
 cam, si volet dabitque Dominus.

3. Si quis dicat Sacramentaliter edi cor-
 pus Christi, non spiritualiter, eum orabi-
 15 mus vt propriè cum Ecclesia loqui discat,
 nec tenebras offundat iuuentuti. Quum
 panis Domini Sacramentũ corporis Chri-
 sti sit, eoque καὶ μετωνυμίας panis dicatur
 corpus Christi, qui hunc edit panem, sacra-
 20 mētaliter edit corpus Christi. Vt hæc intelli-
 gantur à iunioribus, dico corpus Christi a-
 liàs propriè dici, aliàs metonymicè. Propriè
 dictum Christi corpus, vt verè & spiritua-
 liter nobis manducandum exhibetur, ita
 25 verè & spiritualiter à nobis percipitur. Me-
 tonymicè verò dictum Christi corpus, hoc
 est panis Domini, si eum vt panem spectes,
 physicè editur : si autem vt Sacramentum

corporis Christi, qui panem hunc edit, sacramentaliter Christi corpus edit. Verùm hæc ἐν παρόδῳ, attigisse sufficiat. In bona enim caussa vel tria verba sufficiunt. Dominus det vt omnia ad ipsius gloriam & nostram institutionem faciant.

Lectio 45.

Mañ. II.

1580.

Διαφθεοσις, & indicatio dispositionis partium oraculi, de Censura Religionis & vite Iudaici populi.

10

De usu par
tium lib. 7.

Si, Galeni sētentia, nō aliter versā dū est Medicis in anatome cerebri, quàm in tēplo, in quo δισχυμόνως κὴ κτ' τάξιν sacra peraguntur: multò magis sacrarum literarum studiosos summa cum religione in schola Spiritus sancti, ὁρδοτομεῖν τὸν τῆς ἀληθείας λόγον oportet. Precor itaque Deum æternū, vt nos per veritatem suam sanctificet, nobisque det vt oraculi istius adyta religiosè ingrediamur, & ea inde colligamus & re-
portemus, quæ ad diuini nominis sanctificationem, nostramque salutem faciunt.

Si etiam omne ordinatum pulcrum est, vt ait Augustinus in lib. de vera religione, pulcherrima est oraculi huius explanatio, quum ordine optimo constet. Eum, instrumento διαπετικῶς adhibito, iam declarare propositum nobis est.

Partes Oraculi duæ sunt, ἑλεγχος καὶ παρα-
νεσις.

Elenchi (in quo Iudæos, eorumque λει-
τεργίαν, impuritatis causa Deo hæcenus
5 displicuisse coarguit) hæc est œconomia
partium.

1. Procœmium, de Circumstantiis Perso-
narum αὐτοκατελείπων. v. 12.
2. Problema primum, de rebus non san-
10 ctificantibus: & eius expositio inficiatione
constans. v. 13.
3. Problema secundũ, de iis quæ immũ-
dum faciunt: & eiusdem λύσις καταφατικῆ,
ver. 14.
- 15 4. Parabolicorum Problematum accom-
modatio ad institutum, in qua docet, &
populum Iudaicum, & cultum quem ille
nondum extructo Τέπλο præstitisset Deo,
impurum fuisse, eoque nomine Deo ingra-
20 tum. v. 15. Videmus autem in his omnibus
esse περικατάληψιν aduersus obiectionem:
quasi verò Sacrificia nostra, Sacramenta,
feriæ & totus ceremoniarum à Deo præ-
scriptarum apparatus, nondum extructo
25 templo, Domino displicere potuerit, vt eo-
rum gratiâ Templum ædificare necesse sit,
ne Deo minùs probentur? Respondet Pro-
pheta, hæcenus omnia illa profana & Deo

ingrata fuisse, quòd, neglecto templo (quod ædificari Deus volebat) ceremoniis eius gratiam demereri mallent.

Παράκλησις.

Altera oraculi pars exhortatione ad seueriorem vitæ æstimationem constans, à superiore dependet, & in hunc modum subdividi potest.

1. *Αναμνήσις* anteaactæ vitæ, & malorum quibus illa obnoxia fuisset, ac caussarum præcipuarum. Decet enim pios sub paterna Dei ferula & castigatione proficere: & ei rei præteritorum malorum recordatio & expensio non parum conducit. τὸ ὄν habetur v. 16. 17. τὸ δὲ ὄν versu 18. Testatur Deus à se percussos Iudæos, & quòd ἀμετανοήτοι fuissent, vitio eis datur.

2. Promissio benedictionis, qua Deus post cæptam Templi ædificationem Iudæos sit profecuturus. Hoc autem loco observabimus duas circumstantias, alteram quidem Temporis, alteram verò Personarum: quis enim & quibus benedicturus sit, edocet. v. 19. 20.

Hæc omnia eò faciunt, vt intelligamus, maledictos quidem esse eos omnes, qui occupationibus sacris, ciuilibus & familiaribus sic defunguntur, vt gloriæ Dei & ædificationis

cationis Ecclesiæ nullam habeant rationē:
 benedictos autem esse, qui τὰ ἱεραπικὰ καὶ τὰ
 βιωπικὰ sic administrāt, vt ante omnia Deo
 dent ea quæ eius sunt, & vt instaurandæ
 5 Ecclesiæ totis suis viribus adsint.

Versus 12.

*Sic dixit Iehouah exercituum, Interroga
 nunc Sacerdotes Legem.*

Sententia est, Propone Sacerdotibus,
 10 qui se profitentur esse cæcorum duces, lu-
 cem eorum qui sunt in tenebris, eruditores
 insipiētium, magistros infantium, eò quòd
 habeant μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθεί-
 ας ἐν τῷ νόμῳ: (Rom. 2. 19. 20.) quæstiones
 15 non alienas ab eorum professione, sed lega-
 les & professionis eorū proprias, &c. Hoc
 loco obseruabimus.

1. Quum sunt emendandæ Religionis
 corruptulæ, initium faciendum à docenti-
 20 bus in Ecclesia, non à discentibus. Nisi e-
 nim illi in veritatis viam reuocentur, cæci
 erunt duces cæcorum.

2. Et quum errorum illi cōuincendi sunt,
 religioso zelo & prudentia vtendum, vt αὐ-
 25 τῶν ἀμαρτανίων dent gloriam Deo & veritati
 cedant. Nam si docentes conuincantur er-
 roris, séque in viam veritatis reduci susti-
 neant, auditores minùs erunt eadem in re

difficiles.

3. Docentium in Ecclesia *θεροσεμεινον* est, de Lege rogatum *νεπεχωσ* respondere. Iuxta illud: Labia Sacerdotum custodiunt scientiam, & Legem requirent ex ore eius: quia Legatus Iehouæ exercituum est.

Istud nobis quoque qui in Schola Theologica versamur, & interrogati fidei rationem reddere tenemur, dici statuamus: & nocturno diurnoque tum studio tum voto præclaram rerum diuinarum scientiam nobis comparemus.

Extat iocus Ciceronis in C. Popilium, qui Iurisperitus videri volebat, quum eius ignarus esset. Ei enim quum testis citatus in controuersia quadam responderet, Nihil se scire: Cicero respondit *ερωωνδων*, Putas fortasse te de iure interrogari.

Multò verò maius dedecus est, Theologiæ candidatum, de rebus ad salutem pertinentibus interrogatum, nō habere quod respondeat.

Lectio 46.
13. April.

De doctrina, qua docentes in Ecclesiis excellere necesse est, παρρησιας.

Hieronymus in Comment. super Epist. Pauli ad Titum, cap. i. v. 9. exponens hæc verba: Ut potens sit consolari in doctrina sana

fana, & contradicentem arguere: Superiora inquit, quæ in Episcopi virtutibus posuit, ad vitam pertinent: hoc verò quod ait, Ut potens sit consolari in doctrina sana, & cō-
 5 tradicentes arguere, referēdum est ad sciē-
 tiam. Quia si Episcopi tantum sit sancta vi-
 ta, sibi potest prodesse sic viuens. Porro, si &
 doctrina & sermone fuerit eruditus, potest
 se cæterósque instruere, & non solum in-
 10 struere & docere suos, sed & aduersarios
 repercutere: qui nisi refutati fuerint atque
 conuicti, facilè queunt simpliciū corda per-
 uertere. Hic locus aduersus eos facit qui in-
 15 ertia se & ocio & somno dantes, putant
 peccatum esse si Scripturas legerint: & eos
 qui in Lege Domini meditantur die ac no-
 cte, quasi garrulos inutilésque contemnūt:
 non animaduertentes Apostolum post ca-
 talogum cōuersationis Episcopi, etiam do-
 20 ctrinam similiter præcepisse.

2
 Notationes.

I. Doctrinæ, qua instructos esse oportet
 Ecclesiarum pastores, multa sunt nomina
 in Scripturis. Interdum vocatur, λόγος τῆς
 γνώσεως, sermo cognitionis, quo doctorem
 25 excellere oportet: interdum nuncupatur
 λόγος σοφίας, qui pastori necessarius est, cui
 non tantum docendi sunt homines, sed etiā
 alij quidem consolandi, alij verò reprehen-

dendi, alij exhortandi. I. Cor. 12. v. 8.

In Scientiæ vocabulo ὁμωνυμία notāda est. Alia enim æquiuocè sic vocatur, vt illa quam ψευδώνυμον Paulus vocat, vt pote quæ constet τῆ ἐπεροδιδασκαλία, τὰς κενοφωνίας 5 καὶ ἀπιδέσεων. I. Tim. 6. 20. Talis est magna ex parte scholastica Theologia, in qua etiam fidei capita, extra iudicij humani alcā posita, more Academico in vtramque partem agitantur. Alia autem est vera scien- 10 tia, quæ etiam σοφία, Sapiētia interdum nuncupatur.

Augustinus de Trinitate disputās, Hæc, ait, est sapientiæ & scientiæ recta distinctio, vt ad sapientiā pertineat æternarū rerū co- 15 gnitio intellectualis : ad scientiā verò, temporalium rerum cognitio rationalis. Et Aristoteles ἠθικ. 6. Scientiam definiens, ait esse habitum demonstratiuum. Idem Metaph. 1. Sapientiam esse dicit cognitionem pri- 20 marū & altissimarum causarum. Et Rhet. 1. Multarum & mirabilium rerum cognitionem. Sed sacræ Literæ plerumque promiscuè hæc vocabula sumūt, quum de mysterij salutis nostræ cognitione differunt. Ideò nos quoque illa non distinguemus.

²
Genus

Genus autem intelligentiæ istius est, ἡ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ δωρεά. Eph. 3. v. 7. Cuius factus sū minister ex dono gratiæ Dei, quod

datum est mihi secundum efficacitatem potentiae ipsius. Paulò verò angustius est τῆς συνέσεως, intelligentiæ vocabulum, quo usus est Apostolus eodem cap. v. 4. Ex quo perlecto potestis intelligere, quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi.

A fine differentia peti potest, ut in illo Zachariæ dicto: Et des cognitionem salutis populo eius. Luc. i. 77. Item reportantes mercedem fidei vestræ; salutem animarum: de qua salute inquisierunt & quam scrutati sunt Prophetæ, qui venturam in vos gratiã quæsiuerunt. i. Pet. i. 9. 10. Est igitur doctrina hæc, intelligentia de salute nostra & eius caussis: de quibus postea dicendum erit.

Inter cætera huius intelligentiæ propria hæc recensentur. i. Quod est agnitio veritatis, quæ est secundum pietatem. Tit. i. 1. 2. Quòd Spiritualibus Spiritualia coniungit. i. Cor. 2. 13. Non enim τὴν εἰλικρινεῖαν doctrinæ cælestis vlllo fermento corrumpit.

Adiunctum huius intelligentiæ est, pia institutione alijs prælucere. Iuxta illud Christi: Vos estis lux mūdi. Matt. 5. 14. Item, Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, & Legem requirent ex ore eius: quia legatus Iehouæ exercituum est. Mal. 2. 7. Iam verò, quum (ut quodam in loco Chrysostomus inquit)

³
Differentia

⁴
Propria

⁵
Adiuncta

inquit) Discipulis dicta, omnibus dicta sint: meminerimus nobis quoque in tempore & precibus à Deo impetrandum, & studio indefesso comparandum & suscitandum hoc Dei eximium donum, vt eo ad multorum ædificationem vti possimus. Ac toto pectore cohorrescamus, quū in dicta de Pseudo-prophetarum inscitia incidimus. Isa. 28. 9. Quem docebit scientiam? & quem intelligere faciet quod audiuit? sunt vt ablactati. Id est, infantium instar sunt rudes & ignari rerum diuinarum. Item, speculatores eius cæci. vniuersi illi nihil norunt. cap. 56. 10.

Deus Pater per Spiritum sanctum intelligentiæ donum in fidelibus Ecclesiæ Pasto-
 ribus efficit, vt ex adductis quibusdam testimoniis, & hac Christi Domini nostri promissione liquet. Consolator autem ille, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis. Ioan. 14. 26.

Materia intelligentiæ istius est Christus Iesus, qui ei⁹ respectu dicitur Sapiëntia nobis factus. 1. Cor. 2. 30. Eo etiã nomine Apostol⁹ noster, Nō decreuerã, inquit, quicquã scire inter vos, nisi Iesũ Christũ, eũmque crucifixum. 1. Cor. 2. 2.

Formam appellare possis cum Apostolo
 μορφωσιν τῆς γνώσεως ἢ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νό-

Αἴτιον καὶ
 εἶον. §

7
 Materia.

8
 Forma.

μω, id est, informationem cognitionis & veritatis quæ est in Lege. Rom. 2. 20. Item,

τύπον διδασκῆς, formam doctrinæ, Rom. 6. 17.

Hac instructi possunt *συμβιβάζειν*, id est,

5 collatis testimonijs & rationibus colligere, quòd Iesus sit Christus, vita, salus, resurre-

ctio nostra. Ut de Paulo recens conuerso

dicitur: Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabāt Da-

10 masci, collatis testimonijs demonstrans (*συμβιβάζων*) eum esse Christum. Act. 9. 22.

Proximus finis est, vt seruiat institutio-

ni, correctioni, consolationi & exhortatio-

15 res, cōfortésque promissionis eius in Chri-

sto, per Euangelium. Eph. 2. 6.

Ultimus autem finis est gloria Dei, iuxta

illud eiusdem Apostoli, vt nota nunc fiat

20 per Ecclesiã imperijs ac potestatibus, quæ in

celis sūt, multiformis illa sapiētia Dei Eph. 2.

10. Est itaque doctrina illa, qua Ecclesiæ pa-

25 stores & doctores præcellere oportet, do-

nū intelligentiæ veræ quæ est κατ' ὀφέλιμα
de salute nostra, docendis hominibus fide-

9
Fines

17
18

quam poterit. Itaque grauissimè peccāt, qui nec diuinarum rerum scientia, nec vsu rerū spiritualium instructi, docendi in Ecclesia munus sibi sumunt, & vt Bernardus loquitur, ad cathedram magis quàm ad curam 5 prompti, ventris caussa, magno Ecclesiæ malo, γλωσσογάσσορας & psittacos agunt, & ab alijs præscriptas δημηγορίας sine iudicio ediscunt & recitant.

Lectio 47.
30. Maij. Reuertamur iā σὺν θεῷ ad institutū. Illa 10 .n. superiora de Legis diuinæ peritia Sacerdotibus necessaria eò solūm faciūt, vt intelligamus, Hierophantas quorum conscientiam Propheta appellat, ὠτοκατακρίτοις 15 fuisse.

Versus 13.

Si tulerit quispiam carnes sanctificatas in ora vestimenti sui, & tetigerit ora sua panem, aut pulmētum, aut vinum aut oleum, siue quēlibet cibum, nunquid sanctificabitur? Et responderunt Sacerdotes, dixeruntque, Non. 20

Docēdi gratiā tria hoc loco tractabimus, ἔλεγχον, δεξιλήμια ἢ ἀπόκρισιν.

1. Elencho Patres, Prophetæ, Christus 25 ipse & Apostoli sæpenumero ad suo ipsorū iudicio coarguendos & conuincendos homines vsi sunt.

Exempla

Exēpla parabolica exstant, Iothami Gideonis F. Iud. 9. de regio honore delato oleæ, ficui, viti, rhamno: Nathanis Prophetæ homicidij & adulterij Dauidem coarguentis: de Diuite & Paupere. 2. Sam. 12: Matronæ Thecoitidis de duobus suis filiis. 2. Sam. 14: Christi Iesu, de duobus fratribus in vineam missis à Patre: de Vineâ & Colonis: de Nuptiis filij Regis, Matt. 21. & 22.

10 Exemplum *παραβολικόν* hoc loco occurrit. Item, Matt. 21. v. 25. de Baptismo, seu doctrina Ioannis Baptistæ. Et sequenti cap. de Christo, Domino & Filio Dauidis.

15 Thesis. Prudentiæ spiritualis est, seu parabola, seu problemate; seu alio modo sic appellare alienam conscientiam, vt se conuictam esse, non dissimulet, Deoque gloriã dans veritati cedat.

2. Problema quod Haggæus Sacerdotibus proposuit, hoc sibi vult: Anne putatis vos, gentem sanctam hactenus ideo fuisse, quòd leui brachio ceremoniarum cultu defuncti estis, neglecta Templi instauratione? Ego verò vos immundos fuisse, in hunc modum probo: Sicut se habent carnes in ala vestimenti repositæ, ad alios cibos per vestis contactum sanctificandos: ita se habuit vestra *ἁγιασμα καὶ σωματικὴ γυμνασία* ad vos

sanctificandos à contagione peccatorum. Sed in pãno inuolutæ carnes alia edulia nõ sanctificant. Ergo nec illa *ἱεραπικῶ* & corporales exercitationes ad vos sanctificandos faciunt. Alij *κατ' ἀντίφρασον*, vocabula Sanctum & Sanctificare accipiunt, sic vt Profanum & Profanare significant. Erit itaq; sententia: Carnes profanæ si panno inuoluantur, non polluant alios cibos. Iudicent pij vtra explicatio magis sit consentanea. Spiritus enim Prophetarũ Prophetis subiiciuntur. 1. Cor. 14.

Thesis j. Sanctificatio, qua populus Dei segregatur à contagione & immundicia carnis & sanguinis, nequaquam ieiunis & infirmis mundi elementis accepta ferri debet.

ij. Omnia quidem pura puris: sed & pollutis & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum mens & conscientia. Tit. 1. 15. Ex hoc dicto colligere licet, solos fideles puros esse: infideles autem omnes esse impuros.

ijj. Cultus, quem homines profani Deo præstant, quum impurus sit, Deo neutiquã placere aut probari potest.

3. *Ἀπόκλεισις* Sacerdotum ingenua negatione constat.

Thesis. In Confessione fidei, & respon-
 sionibus nostris de Religione, abesse debēt
 simulatio, dissimulatio, ἀκτισμός. Ingenuè
 enim nos profiteri decet ea, quæ Dominus
 5 pro sua bonitate, nobis patefecit. Et mani-
 festa & execrabilis impietas est, falsò igno-
 rantiam prætere, ne quod res est fateri
 cogaris. Vt quum Iudæi dicerent, se nesci-
 re è cælone esset Baptisma Ioannis, an ve-
 10 rò ex hominibus. Matt. 21. 27. Ne igitur
 quisquam se in eam simulationem abripi
 patiatur (exemplo eorum qui non recto pe-
 de in Euangelio Christi incedunt, & aucto-
 ritate aliqua pollent, commotus) vt verita-
 15 tem se ignorare fingat, & spiritum in sei-
 pso extinguat. Id quod magno suo malo
 quosdam fecisse, & hac ætate facere, nimiū,
 proh dolor, notum est.

Latomus.
 Hoffmei-
 Sterus.

Παρέκβασις De Theologicis colloquijs,
 20 Aphorismi.

I. Vult Deus religiosi de pietate collo-
 quiis Dei donum nos ἀναζωπυρέν vt profi-
 ciamus. Iuxta dictum Pauli Col. 3. 16. Sermo
 Christi inhabitet in vobis copiosè cum o-
 25 mni sapientia: docendo & commonefaciē-
 do vos mutuò &c. Iam verò, si omnes fide-
 les id facere oportet, quāto magis eos, quos
 Deus ad docendos alios segregat?

2. Huius autē Συμφιλογίας auctor, ἔργου-
διώκτης ἢ διατητῆς S. sanctus fit, necesse est.
Nā colloquij religiosi finis est veritas, quā à
nobis cognosci & illustrari oportet. Spiritus
autem sanctus solus, in omnem verita- 5
tem nos ducit. Ioan. 16. 13.

3. Animalis homo ineptus est ad eiusmodi
collationem. Voco ψυχικὸν ἀνθρώπον, eū
qui carnis intelligentiam in omnibus se-
quitur, πωροσωποληψίας ἢ κενοδοξίας fascino 10
laborans: denique qui non sapit ea quæ sūt
Dei, sed quæ sunt hominum. Matt. 16. 23.
Ineptū esse ad religiosam διατριβήν, sic pro-
bo: Nemo potest de iis rectè differere quæ
neque assequitur, neque probat: Animalis 15
autem homo non est capax eorum quæ sūt
Spiritus Dei. sūt enim ei stultitia, nec potest
cognoscere ea quæ spiritualiter diiudican-
tur. I. Cor. 2. 14.

4. Spiritualis autem homo rectè ἢ ἀναλό- 20
γως de rebus diuinis pronuntiabit. Spiritua-
lem voco eū, qui spiritu Dei ducitur, Chri-
stum Iesum vnicum magistrum agnoscit,
& qui in omnibus fide prælucente, Dei glo-
riam sectatur. Aptus autem est ad collatio- 25
nem sacram, quia spiritualibus spiritua-
lia coniungens, ἀνακρίνει πάντα. I. Cor. 2.
13. 15.

5. Scriptura sancta ἡ θεόπνευστος illi Cynosuræ & canonis certissimi instar est. Rō.

12. 6. Siue prophetiam, pro proportione fidei. 2. Pet. 1. 19. Habemus firmissimum sermonem propheticū : cui rectè facitis quòd attendatis &c.

6. Σύνεσις probat Christi Iesu exemplo, tum ἐν τῇ ἐπερωτήσῃ, tum ἐν τῇ ἀποκρίσῃ.

Σύνεσις, Intelligentiam voco, sermonem sapientiæ & cognitionis seu præclaram diuinorum mysteriorum cognitionem.

Ἐπερωτήσις interrogatio, seruit inuestigationi & perpenditioni rerum diuinarum. Ut enim non prius est respondendum, quàm interrogans perspicuè sententiam exposuit : sic calculi non debent cognitionem præuerrere.

Ἀπόκρισις rerum & sententiarum æstimationi & censuræ inseruire debet, vt quid de eis nobis retexerit Dominus, ingenuè testemur.

---

7. Quum omnia nos explorare : & quod bonum fuerit retinere, Dominus præcipiat (1. Thess. 5. 21.) primūμ συμβιβάζειν, deinde συμβάλλειν ἐν τῇ καρδίᾳ, oportet.

Non vult Deus nos credere cuius Spiritui, sed explorare Spiritus num sint ex

Lectio 48.
31. Maij.
158 0

Deo. i. Ioan. 4. 1. Itaque ne eos audiamus, qui audacissimè Thesim aliquam confingunt, (qualis hæc est: Christus ascendit, id est, disparuit) & eam sine Scripturæ auctoritate, sine ratione nos credere iubent, negantes probationem requirendam. 5

Συμβιβάζειν est, singulas doctrinæ sacræ partes inter se accuratè comparare, collatis testimoniis & rationibus. Nulla enim eius pars alteri repugnat: sed egregiè sibi inuicè 10 consentiunt omnes. Exempla. Qui in non renato homine *ἀντεξέσθιον* statuit, peccatū originis tollit: qui hoc vel negat vel extenuat, Christi meritis plurimum derogat. Ita qui in pane Cœnæ Domini corpus Christi 15 fti corporaliter includit, contradicit Articulo Symboli: Ascendit in cælum: qui certè historicè accipiendus nobis est: non allegoricè. Itē, qui ex operibus iustificari vult, nihil cum Christo commune habet. 20

Συμβάλλειν ἐν τῇ καρδίᾳ est, res probè consideratas & cognitatas, alta mente reponere, vt quum opus est, in promptu sint, & v sibus nostris seruiant. Vt de Maria virgine dicitur, Luc. 2. 19. Maria verò ista omnia cō 25 seruabat, conferens ea in corde suo.

8. Quum Scripturæ auctoritas obtenditur, videndum Scriptumne, an verò Senten-

ten-

tentiam nos sequi oporteat.

Dignæ sunt memoria illæ duæ Augustini regulæ, traditæ lib. 3. de Doctr. Christ. cap. 16. 1. Si præceptiua locutio est aut flagitium aut facinus vetās, aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. 2. Si. a. flagitiū aut facinus videtur iubere, aut vtilitatē aut beneficentiā vetare, figurata est. Nisi manducaueritis, inquit, carnem filij
 10 hominis & sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis, facinus aut flagitium videtur iubere. Figura est ergo, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in
 15 memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc ille.

9. Delectus etiam instrumentorum Logi-
 corum, Demonstrationis inquam & Elen-
 chi, instituendus & obseruandus est.

20 De iis, quorum est indubitata veritas, nequaquam Scholasticorum Theologorum exemplo, Academicè in vtranque partem disputandum: ne hebetiores & simpliciores dubij reddantur. Sed demonstratiuè, &
 25 *ἁπλοῦς* tractanda sunt, vt & declarentur & demonstrantur. Falsa autem *ἑλεγκτικῶς* in lucem protrahenda, & coarguenda sunt, vt eorum vanitas resecta nemini im-

ponat.

10. Singularis prudentiæ fuerit *Τὸς ἀντι-
 δεσπιδεμύς*, rectè dignoscere. Aliis enim ve-
 ritas cordi est, aliis non item. In illorū ordi-
 nem referendus nobis est Apollus ille Ale-
 xandrinus *ἄνθρωπος λόγιος καὶ δυνατός ἐν ταῖς γρα-
 φαῖς*, quem Aquila & Priscilla plenius eru-
 dierunt in via Dei. Act. 18. 24. 25. 26. In ho-
 rum autem catalogo ij sunt, de quibus Apo-
 stolus noster inquit: Quemadmodum autē ¹⁰
 Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita hi
 resistunt veritati, homines mente corru-
 pti, reprobi circa fidem. Sed non procedēt
 amplius: nam amentia istorum manifesta
 erit omnibus, vt & illorū fuit. 2. Tim. 3. 8. 9. ¹⁵
 11. Vt dociles erudiēdi sūt cū omni māsuetu-
 dine: sic refractariorū ora obturāda sunt. 2.
 Tim. 2. 24. Seruū autē Domini non oportet
 pugnare, sed placidū esse erga omnes, aptū
 ad docendum, tolerantem malos, cum le- ²⁰
 nitate erudientem eos qui contrario ani-
 mo sunt affecti &c. Tit. 1. 9. 10. 11. Episcopus
 sit tenax fidelis illius sermonis qui ad do-
 ctrinam facit, vt possit etiam exhortari per
 doctrinam sanā, & contradicentes conuin- ²⁵
 cere. Sunt enim multi refractarij & vanilo-
 qui, & mentium deceptores, maxime ij qui
 sunt ex circuncisione: *ὅς δ' εἶ βραβύμίζων*, &c.
 12. Non nisi de iis quæ sanam doctrinam

decēt, disputādū. Iuxta illud Apostoli præceptum: Stultas autē & ineruditas quæstiones reiice, sciēs eas gignere pugnas. 2. Tim. 2.23. Et, 1. Tim. 6.20. 21. O Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ: quam nonnulli præferentes, circa fidem aberrarunt à scopo.

13. Quum ex demonstratione de sententia alicuius veritate iam constat, non est amplius dubitandum. Vt qui è tempestuoso pelago in portum peruenerunt, metum ponunt: sic quibus affulsit veritatis amabile lumen, contrariam opinionem abiiciāt, & agnitam veritatem profiteantur. Iuxta dictum: Credidi, ideo & locutus sum, &c. Psal. 116. Plura non addam hoc tempore. Velim autem studiosos iuuenes sæpe & attentè legere aureum libellum Viri clarissimi D. Lamberti Danæi, de sophisticis Hæreticorum elenchis, & illius præcepta de ratione soluendi argumenta vitiosa diligenter ad vsum transferre, corrogatis vndique exemplis, quorum incredibilis copia occurrit in libris Caluini, Lutheri, Martyris, Buceri & aliorum.

Versus 14.

Sic dixit Haggai, Si tetigerit immundus ob

cadauer humanum aliquid eorum, eritne immundus? Et responderunt Sacerdotes, dixeruntque: Immundus erit.

Hieronymus sic interpretatus est hunc locum: Rursum alia quæstio proponitur Sacerdotibus: quòd scilicet bene responderint ad superiorē, & quasi similitudo Problematis coaptatur, in qua imperitus facilè labi potuit. Da enim aliquem nescire Legem, & sicut respondit de sanctificata carne, non sanctificari carnem, aut pulmentū, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: & in hoc æquè respōdebit & dicet: Pollutū in anima non contaminare ea quæ sancta caro sanctificare non potuit. Interrogat igitur & dicit: Si tetigerit is qui pollutus in anima est: hoc est, qui contagione mortui est immundus effectus, ex his omnibus, panem videlicet aut pulmentum, aut vinū, aut oleum, aut reliquos cibos, nunquid ex contactu eorum hæc quæ tetigerit polluentur? Et responderunt Sacerdotes, quorum Princeps erat Iesus filius Iosedech: unde & legem nouerant, & dixerunt: Contactu eius qui immundus est, omnia quæ ab eo contacta sunt pollui. Hactenus ille.

Problema est, An ea immunda fiunt, quæ homo legaliter immundus contingit.

Respon-

Responsio. Immunda fiunt. Nam vt mundis omnia munda sunt, ita pollutis & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorū & mens & conscientia. Tit. 1. 15. Quod
 5 autem de cibo potūque quo fideles cum gratiarum actione vtūtur, Apostolus dicit: ἀγιάζονται γὰρ διὰ λόγον Θεοῦ ἢ ἐντελευξέως. 1. Tim. 4. 5. id quoque de eorundem tota vita & fūctionibus in quibus Dei consilio seruiunt,
 10 intelligatur.

Porrò, obseruent hoc loco studiosi, impuritatis distinctionem. Alia enim ceremonialis erat, & communis esse poterat veris Israelitis & hypocritis. Verbi gratia si quis morienti adfuisse, gonorrhœa laborasset,
 15 fluxu menstruo laborantem, morticinum, aut aliam aliquam rem immundam attigisset, immundus erat legaliter. Alia autē erat & est immundities Carnis & Spiritus quæ
 20 à peccato originis ortum ducit, & cum incredulitate coniuncta est.

Versus 15.

Leclio 49.

Cæpit itaque Haggai dicere, Sic populus iste, & sic gens ista est coram me, dixit Iehouah, atque sic omne opus manuum eorum: & quicquid offerunt illic immundum est.

Problemata superiora suo instituto ac-

commodat Propheta, ac conuincit Iudæos impuritatis, quum tamé sibi viderentur gēs sancta & peculium Dei, cuius omnia dicta & facta, imprimis verò sacra liturgia, Deo probaretur. Ista .a. δ εἰ ὑποτίθεσθαι hoc loco. 5

1. Cultum quem immūdi homines præstant, Deo non probari.

2. Deus enim factus & purus est, nec nisi à sanctis coli vult.

3. Immundos esse profanos, de quibus etiam Erhnicī sacra sua peragentes, dicebāt: Procul este profani.

4. Atque ideo emendatione & consecratione nobis opus esse, vt Deū ritè colamus.

5. Externo cultu etiam immundos & infideles defungi.

6. Solos autem fideles τὴν λογικὴν λατρείαν præstare.

Docendi autem gratia tria in hoc 15. versu tractabimus, Propositionem, Amplificationē & Cōfirmationē, quæ inductione constat.

1. *Propositio.*

Iudæi immundi sunt. Hæc oratio non minùs ἡδυσδοξος olim Iudæis, qui θεόμμε- 25
ν, & πνύματι Deum colebant, quàm nunc foret hæc enuntiatio, Multi inter Christianos impuri sunt, vt maximè conciones sacras

cras audiant & Sacramentis crebrò vt̃atur.

De immunditie autem teneantur hi Aphorismi, quos distinguere oportet secundum quæstiones methodi, An sit, Quid sit, Quare sit & quod sit.

1. Omnes homines sunt immundi, Pro.

20. 6. Quis potest dicere: Mũdavi cor meũ, mundatus sum à peccato meo?

2. Est autè *μολυσμός σαρκὸς ἢ πνεύματος* id est, Corporis & Animæ inquinamentum 2. Cor. 7. 1. Hinc liquet totum hominem pollutum esse, nõ alteram solũ eius partem.

3. Ortum autem ducit à carne, non à Spiritu. Ideo Paulus, inter opera carnis recēset *ἀκαθαρσίαν*. Gal. 5. 19.

4. Aliter tamẽ tribuitur filijs Dei, aliter infidelibus. Illi enim *κατὰ π* immundi sunt, primũ quia peccato originis sunt infecti, 20 deinde, quatenus non sunt plenè regeniti, postremò, quia præoccupatis aliquo delicto cum Davide precandum est, Cor mundũ crea in me Deus, Psal. 51. Hi autem, quia fide (qua corda purificantur) sunt expertes, 25 immundi *ἀπλῶς* sunt & dicuntur.

Iam & mundiciei principia paucis attingamus. Eius *ἀπὸν κύριον* est Iesus Christus. Hebr. 2. 11. Nam & qui sanctificat, & qui sã-

ctificantur, ex vno sunt omnes. *Σύνεργοι*, sūt renati. Isa. 1. Lauamini, mundi estote. Sacramentum Baptismus est, Eph. 5. 36. Vt sanctificaret eam, purgans lauacro aquæ per verbum. Subiectum primarium, Cor. Psal. 51. 5
 Cor mundum crea in me Deus. Forma, absterfio sordium & sanctificationis iugis actus. Finis proximus, vt sit Ecclesia gloriosa, non habens maculas aut rugas, Eph. 5. 27. Vltimus, videre Deum, Matt. 5. 8. Beati mū¹⁰ do corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Hæc de Propositione, qua affirmatur Iudæos impuros esse, dixisse satis sit.

2. *Amplificatio.*

Hæc occurrit in verbis: Coram me, dixit¹⁵ Iehouah. quasi dicat, Etsi videmini vobis mūdi coram Domino Deo nostro, is tamē disertè testatur, vos impuros esse. Aliud est de mundis & mūditiæ Dei iudicium, aliud hominum. Horum opinione sæpius pro²⁰ immundis habentur, qui corā Deo mundi sunt & econtrā. Deus autem corda intuens, quid de vnoquoque statuendum sit, optimè nouit.

Sæpenumero etiam fit vt sibi ipsi impo-²⁵ nat homo. Iuxta illud Salomonis. Est generatio, quæ mūda est in oculis suis, & à sorde sua non est abluta. Pro. 30. 12.

Obiectio. Euentus respondent consiliis & iudiciis Dei. Sed idem euentus est mūdi & immundi, iuxta illud Salomonis: Omnia (eueniunt) consimiliter omnibus: euentus vnus est iusto & impio, bono & mundo
 5 & immundo, sacrificanti quoque & ei qui non sacrificat: sicut bonus, sic qui peccat, &c. Eccles. 9. 2. Ergo non diiudicat Deus puros & impuros.

10 Respondeo ad Minorem in qua est fallacia, à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Quidem euentus prosperi aut aduersi communes sunt fidelibus & infidelibus: sed non omnes. Sæpenumero vtrique
 15 aduersis sunt obnoxij: interdum vtrique rebus secundis aliquandiu vtuntur. Sed vt etiam res secundæ infidelibus in malum cedunt: ita etiam aduersa fidelibus profunt. Rom. 8. 28. Hi posteriores euentus nequaquam
 20 communes sunt puris & infidelibus.

---

3. *Inductio.*

Inductio, qua Propheta noster propositio- *Lectio 50.*
 25 fitionem confirmat, ita habet: Tota gens Iudaica immunda est. Omnia opera manuum eiusdem populi immūda sunt. Oblationes quas Deo Iudæi obtulerunt, impuræ sunt. Nec quicquam dissimile opponi po-

test. Stat itaque enuntiatio: Iudæos impuros esse.

In hac Epagoge obseruabimus hæc 5. capita.

1. Ordinem rerum. Initium facit à Gente Iudaica, tanquam à vite labruscas proficiente, non botros. Isa. 5. Deinde progreditur ad opera manuum, id est, ad occupationes familiares & ciuiles, quæ huic animali vitæ tuendæ propriè seruiunt. Postremò, ad supremum gradum actionum, qui τὰς ἱερατικὰς λειτουργείας complectitur, ascendit, ac testatur omnium istorum ratione Iudæos impuros esse, eoque iræ Dei obnoxios.

2. Gentis & populi nominibus, summos & infimos & mediæ conditionis homines designauisse Prophetam. Isaias Propheta, cap. i. v. 5. & 6, ἀλληγορία vsus, omnium ordinũ homines accusauit, his verbis: Omne caput dispositum est ad infirmitatem, & omne cor infirmum: à planta pedis vsque ad verticem non est in eo perfectio: sed vulnus & liuor & plaga recens.

Videtis quàm se integros & incorruptos Prophetæ præstiterint, si quando peccata ab omnium ordinum hominibus admissa accusanda fuerunt. Eorum vestigiis nos

nos quoque insistere, & sine fuce, sine respectu personarū, peccantes arguere decet.

3. Opera manuum nisi precibus & verbo Dei sanctificētur, immunda esse, nec Deo placere. Ideo precatus est Moses Psal. 90. Decor Domini Dei nostri sit super nos, & opus manū nostrarū dirige super nos, op^o inquam manū nostrarū dirige. Agnoscit fides & profitetur omnem laborem inanē esse, nisi Domino benedicente: secundum illud Psal 127. 1. Si Iehouah non ædificet domum, frustra laborant ædificantes eam: si Iehouah non custodiat ciuitatem, frustra vigilat custos. 2. Frustra vobis est maturantibus surgere, tardantibus sedere, edentibus panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum &c.

4. *Συνεκδοχήν* esse in vocabulo oblationū. Complectitur enim vno quasi fasce omnes Ecclesiasticas actiones, Sacrificia, Sacramēta, dies festos, ieiunium &c. Hæ autem actiones immūdæ dicuntur, nō Dei, qui eas præceperat, nec formæ: sed hominum, qui non per fidem eis defungebantur, & in opere operato acquiescebant, respectu.

5. Oraculi scopum & vsum. Meminerimus nobis hæc à Propheta dici, vt primū quidem in nos ipsos, descendentes, mala

quibus laboramus, agnoscamus & deploremus ex animo: deinde consilia, studia, occupationes nostras ad calculos diligenter reuocemus: nec nobis placeamus vbi *ἡ ἐπιθυμία* potius, quàm *ἡ ἀνω* nos quæsisse animadueterimus: postremò, quem Deo cultum hactenus & qua conscientia præstiterimus, expédamus, nobisque ex animo displiceamus, si ore Deo nos appropinquasse, corde autem ab eodem recessisse, animadueterimus.;

De Theologico studio, τὸ δὲ πρῶτον.

1. Summo studio à Deo petendum, & pro nostra virili parte enitendum, vt studia nostra sacra sint, non profana & impura. Versamur enim in schola Christi, in qua sanctimonix studiosissimos mystas esse oportet.
2. Munda autem erunt & Deo sacra, si Deus nos totos sic sanctificauerit, vt integer sit noster Spiritus & anima & corpus. Meminerimus nos templa esse sancti Spiritus, quæ inquinamentis carnis & Spiritus pollui non deceat.
3. Opera autem manuum nostrarum munda esse decet. Tenere enim oportet mysterium fidei cum pura conscientia. 1. Tim. 3. 9. Sint igitur castæ cogitationes nostræ, casti

sti sermones, casta & pura opera: vt aliis lau-
dabile integritatis & sanctimonix exem-
plar simus: studiosi sacrarum literarum nō
ωεσφοδοι, sed ἀληθείαι καὶ ἔργω.

5 4. Idem iudicium est & de oblationibus
eorundem, hoc est, de precibus, de gratiarū
actione, de patientia in ærumnis, de que o-
mnibus actionibus sacris, quibus fidem &
agnitionem Mediatoris Iesū Christi prælu-
10 cere necesse est, vt sint Deo gratæ & nobis
vtilis.

5. Auctor studij nostri Deus est, de quo
sæpissime in Lege dicitur: Sancti estote, si-
cut & Iehouah Deus vester sanctus est.

15 6. Materia autem Christus Iesus est, qui
nobis factus est non tantum sapientia, sed
etiam sanctificatio. 1. Cor. 1. I

7. Forma studij Theologici, non solum
in theoria, sed etiam in praxi, hoc est, per-
20 petuo & non simulato veræ pietatis exer-
cicio elucet.

8. Fines autem eius sunt non quæstus &
ea quæ *πρὸς τὰ ἀλφειτα* faciunt, (in Christi e-
nim militia non sunt quærenda seculi lu-
25 cra: vt ait Hieron.) sed Dei gloria, & nostra
ac totius Ecclesiæ ædificatio.

9. Precibus, gratiarum actione, & Biblio-
rum factorum lectione assidua, studia no-

stra sanctificari, ne dubitemus.

Panormitanus auctor est, Alphonsum Regem Aragoniæ, gloriari solitum, à se decies & quater sacra Biblia vnà cum Glossa perlecta esse. Attendamus igitur ipsi quoque 5
 lectioni & meditationi sacre Scripturę in qua de Deo optimo & maximo agitur. Rectè enim Plato dixit, omnem scientiam magis obesse, quàm prodesse, sine cognitione optimi. 10

10. Ea quæ legimus in Scripturis, ad vsũ nostrum transferamus, vt institutioni, cõsolationi, correctioni & correptioni nostræ seruiant. Finis enim studij nostri est nõ contemplatio solùm, sed etiam actio. Ac 15
 vult Deus nos non auditores solùm, sed etiam factores Legis suæ agere. Dominus Iesus det, vt quotidie proficiamus, nobisque ipsis meliores fiamus, proferentes fructus sancta professione dignos, ad diuini 20
 nominis sanctificationem & animarum nostrarum salutem, Amen.

Lectio 51.

Iunij. 13.

1580.

Versus 16.

Nunc itaque ponite quæso cor vestrum à die 25
 hac & supra, antequam ponerent operarij lapidem super lapidem in templo Iehouæ.

Phrasis, Ponere cor à die hac & supra, signi-

significat antea actam vitam ad calculos reuocare, & quid secundum legem, quidue contra eius præscriptum sit factum, quære-
 re & diiudicare. Similis loquendi formula
 5 occurrit Ps. 4. 4, Loquimini in corde vestro, id est, expendite apud vos ista. Hortatur autem Propheta noster Iudæos, vt quales hæcenus fuerint, quomodo sese gesserint, etiam atque etiam perpendant: nec sibi
 10 ipsi imponant, *φιλαυτία* excæcati & fascinati. Nam, vt inquit Paulus Apostolus, si quis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hūc suus ipsius animus fallit: seu vt Græca verba habent: *ἑαυτὸν φρεναπαταῖ*. Gal. 6. 3. Nos o-
 15 missa *ὑποθέσει* ad Thesin progrediemur.

De Censura Sanctorum.

1. Sanctis, in huius vitæ stadio versantibus, censuram in seipso exercendam, extra controuer-
 sam est. Stat enim illud: Si nosi-
 20 pso diiudicemus, non puniremur. Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condememur. 1. Cor. 11. 31. 32. Exemplum Pauli seipsum seuerè diiudicantis extat Rom. 7.

2. Sed vt ea non deerret, canones fidei, spei & charitatis, diuinitus nobis præscriptos sequi oportet. Dei enim iudicio nos stare & cadere æquum est.

3. De exploratione fidei nostræ dicitur: Vosipfos tentate ánon sitis in fide, vos ipsos probate: ánon agnoscitis vosmetipsos, videlicet Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobis estis. 2. Cor. 13. 5.

4. De dictis autem & factis, totaque vita illud intelligi debet, quod idem Apostolus docuit. 1. Cor. 11. 31. Si nos ipsos diiudicaremus, non puniremur.

5. Quid autem de impiis florentibus statuendum sit religioso æstimatori, docet Psalter his verbis: Donec ingrederer sanctuaria Dei, & intelligerem nouissimum eorum. Profectò in locis lubricis posuisti eos, corruere facis eos in desolationes. Quomodo fuerunt in desolationem, quàm citò &c? Psal. 73. 17. 18. 19.

6. Subitæ autem mutationis, & sanctorum casus ex alto dignitatis fastigio tum censuram, tum ἀντιφάρμακον petere licebit è Psal. 77. 6. 7. Supputavi dies à principio & annos seculorum. Recordabar cantici mei, noctu corde meo meditabar, & scrutabatur spiritus meus. Nunquid in secula repellat me Iehouah, nec addet vt bene velit ad huc? Et versu 10. Et dixi, Cædes mea hæc: sed mutationes sunt dexteræ Excelsi. 11. Et recordatus sum operum Dei: certè recordatus

datus sum ab initio mirabilium tuorum:
 12. Et sum meditatus in cunctis operibus
 tuis, & in factis tuis commentatus. In hūc
 sanè modum agere præstat, quàm cum De
 5 metrio fortunam alloqui versu illo veterè:
 Σὺ μ' ἔφουσας, σὺ ἢ κατὰ δεῖν δοκεῖς.

7. Docet autem isthæc censura, Bonum
 nobis esse quòd nos humiliat Dominus, vt
 discamus iustificationes eius: Psal. 119. *Ἐ*
 10 *παθήματα* nobis fiūt *μαθήματα*, vt ille apud
 Herodotum dicebat. Finem faciam, si illud
 prius monuero, etiam Pythagoram suis au-
 ctorem fuisse, vt in sciplos descendentes,
δοκιμασίαν instituerent, iuxta versum:

15 Πῆ παρέβην; τίδ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἔτε-
 λέει;

Triuariam enim peccatur. Primùm qui-
 dem quum secus agitur quàm oportet, vt
 quum Eli filios grauissimè multisque mo-
 20 dis peccantes leniter & perfunctoriè repre-
 hendit: deinde quum fit quod omissum o-
 portuit, vt quum Ahas Rex Iudæ non con-
 tentus Dei patrocínio confugit ad Regis
 Assyriorum *συμμαχίαν*: postremo quum
 25 omittimus id quod oportuit factum. Vt si
 S. Theologiæ candidatus non adhibeat eã
 quam par est diligentiam in studiis reli-
 giosis.

Lectio 52.
14. Iunij.

Versus 17.

Antequam essent in eo opere, veniebat agricola ad aceruum viginti modiorum, & erat decem modiorum: veniebat quoque vinitor ad torcular, ut hauriret quinquaginta cados vini è torculari, & erant viginti.

Hoc loco occurrit exemplum diuinæ maledictionis de qua dicitur, Deut. 28. 20. Mittet in te Dominus maledictionem, con-
tritionem & perditionem, in omni quod tractaueris & feceris, donec delearis, & pe-
reas velociter, propter malitiam operum tuorum, per quæ dereliquisti me. Hoc loco
ἰσοτιμίας oportet.

1. Quum benedictio circa τὰ βιωτικά populo Israelitico instar arrhabonis rerum spiritualium fuerit: maledictio circa eadē, inopiæ bonorum spiritualium non obscurum argumentum erat.

2. Speciem itaque vnam pro genere positam, & eandem Ecclesiæ & Reipub. quæ Oeconomiarum & Agriculturæ, rationem fuisse, statuamus.

3. Inter cæteras autem maledictionis species, hæ recenseri debent: Spes studiorum & occupationum frustrata. Iac. 4. 2. Concupiscitis, & non habetis: inuidetis & studiosè

diosè affectatis, nec potestis assequi: pugnat-
 tis & bellatis, non tamen obtinetis: propte-
 rea quòd non petitis. Preces inanes: vt idē
 Apostolus sequenti versu monet: Petit, &
 5 non accipitis, eò quòd malè petatis, vt in
 voluptates vestras infumatis. v. 3. Labor
 inanis. Psal. 127. 2. Frustra vobis est maru-
 rantibus surgere, tardantibus sedere, eden-
 tibus panem dolorum: sic dabit dilecto suo
 10 somnum.

4. Verùm enim verò id quod de maledi-
 ctione circa messem & vindemiam dicitur,
 rectè ad alia quoque referri potest, vt
 ad studium Theologicum & ad verbi Dei
 15 ministerium. Multis iusto iudicio maledi-
 cit Dominus, vt quum veritatem non dili-
 gant, semper discentes nunquam tamen
 ad veritatis agnitionem perueniant. Ante-
 ferunt enim hominum opiniones manife-
 20 sto Dei verbo: & hæresi addicti, cæci & sur-
 di fiunt, sic vt nec videant, nec audiant, quæ
 tamen alij facillè vident & audiunt, *ὡς λοι-
 ποῦσι ἀκοῦσαι*: vt Galenus verè monet.
 Idem iudicium est & de quorundam mini-
 25 sterio, & inani labore, quo nemini profunt.
 Quum enim seipfos & gloriam huius mun-
 di quærant, tumultuantur, &c.

lectio 53.
F. Inij.
180.

Versus 18.

Percussisti vos ariditate & robigine, & grandine, omne opus manuum vestrarum, & non vos ad me conuertebatis dixit Iehouah.

Hic versiculus non solum ἀπολογία⁵ habet, sed etiam querelam de Iudæorum per-
uicacia, quam declararunt, quum ne qui-
dem malis suis moti meliores facti sunt.
Paulus σκληρότητα καὶ ἀμετανόητον καρδίαν vo-¹⁰
cat. Rom. 2. 5. Nos primò tractabimus τὴν
ἀπολογία¹⁰: deinde nobilem quæstionem.
Anne aduersa meliores homines efficiant,
nec ne.

Αἰτιολογία.¹⁵

Hæc μετεωρολογία¹⁵ complectitur, in qua
tempestatum aduersarum causa & species
considerari debent.

I. Αἴτιον κύριον eiusmodi tempestatum est
Deus; qui aliàs bona aeris cælique tempe-²⁰
rie benedicit: aliàs, excitata horribili tem-
pestate, fruges depopulando, & terram vel
exsiccando, vel nimium humectando, no-
bis maledicit. Matt. 5. 45. Pater cælestis fa-
cit vt Sol suus exoriatur super malos & bo-²⁵
nos, & pluit super iustos & iniustos. Act. 14.
17. Deus non passus est se esse expertem te-
stimonij, benefaciendo, dans nobis cælitus
pluuias

pluuias ac tempora frugifera, implens cibo & læticia corda nostra. De horrendis autē aeris cælique conturbati tempestatibus dicitur, Pſal. 29. 3, Vox Iehouæ super aquas, Deus gloriæ tonare facit &c.

Ne igitur eos audiamus, qui Dæmones & eorum mancipia Magos & Lamias pro sua libidine tēpestates ciere posse opinantur. Illud potius statuamus, Cacodæmones, qui in aere versantur & aquis, ex signis & caussis imminētes tēpestates præuidere, & strigibus suggerere vt diabolicas suas præstigias exercent, eo quo oritur tempestas momento temporis.

2. Species horridæ tempestatis, grando. Est autem χάλαζα grando (vt Plinius lib. 2. Hist. Naturalis, cap. 60. memoriæ prodidit) conglaciatus imber, qui interdum sæpius quàm noctu cadit, & multò celerius resoluitur quàm niues. Falsum autem est, quod apud Ciceronem legitur in 3. de Nat. Deorū: At enim minora Dij negligūt, neq; agellos singulorum, nec viticulas persequūtur: nec si vredo aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertēdum fuit: neque in regnis reges omnia minima curant. Nam & hoc loco & alijs plurimis sacrae Scripturae locis disertè dicitur, Deus tempestates pro

fuo arbitrato cōmouere & moderari. Psal. 78.v.47.48. Perdidit grandine vites eorum, (Ægyptios intelligit) & sycomoros eorum maiuscula grandine. Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessiones eorum carbonibus ignitis. 5

Ariditatem Latini, vredinem, Græci ἐπί-σσιβινυ vocant, qua herbae, arbores, vites corrūpuntur. Plinius hist. Nat. lib. 18. cap. 28. in hunc modum de tempestatum speciebus scribit: Ante omnia autem duo genera cælestis iniuriæ meminisse debemus. Vnum quod tempestates vocamus, in quibus grādines, procellæ, cæteraque similia intelliguntur: quæ quum acciderint, vis maior appellatur. Hæc ab horridis sideribus exeūt: vt sæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hædis. Alia sunt illa, quæ silente cælo, serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente nisi quum facta sunt. Publica hæc & magnæ differētiæ à prioribus, alijs rubiginem, alijs vredinem, alijs carbunculum appellantibus: omnibus verò sterilitatem. 10 15 20

Ruellius lib. 2. de Natura stirpium. cap. 151. num. 40. Plærique dixere rorem inustum sole acri frugibus rubiginis esse causam, & carbūculi vitibus, quod ex parte falsum esse Plinius arbitratur, omnemque vredinē frigore 25

gore tantùm, innoxio constare sole. Id manifestum fiet attendentibus. nam primùm omnium hoc non euenire nisi noctibus, & ante solis ardorem, deprehenditur: totùm-
 5 que lunari ratione constat, quoniam talis iniuria non fit nisi interlunio, plenæue luna, hoc est, præualente &c.

Robigo, & Deam ficticiam, cuius festum Robigalia dicebatur: & segetum morbum, 10 significat. Si quis de tribus Romanorum festis, quæ dicebantur Robigalia, Floralia & Vinalia, aliquid legere volet, consulat inter cæteros Plinium Historiæ Naturalis lib. 18. cap. 29.

15 *Quæstio: Anne aduersi casus homines reddant meliores, an verò non?*

Respondeo, primùm per distinctionem hominum, quorum alij Deum diligunt, alij non item. Iis qui Deum diligunt, omnia simul cõferunt ad bonum. Rom. 8. 24. Itaque etiam τὰ παθήματα ipsis sunt μαθήματα. Intelligunt enim se ideo iudicari à Domino, ne cum mundo damnentur. I. Cor. II. 37. Deinde, per distinctionem afflictionum, 25 quarum aliæ sunt πικραι, aliæ δοιμασίαι. Pij utroque modo castigati, meliores fiunt, Infideles quã à Domino puniuntur, irascuntur & tumultuantur, ac Dei iudicia impro-

bant. Tertio, ij solùm sub Domini ferula proficiunt, quibus dat Deus pœnitentiæ donum. Sed, vt exemplo magnæ partis Israelitarum Moses probat, nequaquam omnibus dat Deus cor ad intelligendum, oculos ad videndum, aures ad audiendum. Deut. 29. 4. Postremò, idem exemplo populi Iudaici probat Iesaias, cap. 9. 13. Et populus nō est reuersus ad percutiētem se: & Iehouam exercituum non requisierunt.

Ergo excusandi sunt oī ἀμετανοήτοι, quum dono pœnitentiæ carendum ipsis sit.

Nego sequi: quia est paralogismus secundum non causam vt causam. Impœnitentiæ enim proxima causa est incredulitas, quæ homini animali σόμφοτος est. Et rectè Oecolampadius: Vbi, ait, defectus est fidei, ibi & impœnitentia & bonorum operū penuria. Coronidis vice addam aliquot præclara Patrum dicta quæ huc non nihil faciunt. Augustinus de blasphemia in Spiritum Sanctum differens, concludit: Hæc ergo impœnitentia (Sic enim vno aliquo nomine possumus vtcunque appellare & blasphemiam & verbum in Spiritum sanctum) remissionem non habet in æternum. Inde colligimus, aliam quidem impœnitentiam esse irremissibilem, aliam verò remissibilem.

Ratio

Ratio autem diuersitatis ducitur à scientia
& ignorantia eorum qui peccant.

Idem Sermone 97. de Tempore. Dum,
ait, malis modus imponitur, frangitur licē-
tia peccatorum. Frequenter enim plagis
disciplina corrigitur, si nihil proficiant hor-
tamenta iustorum. A damnabilibus factis
homines vindicta compescit, quos in bonis
operibus beneficia Dei retinere nō possūt.

10 Cyprianus. Sicut bonus Dominus mali
serui ministerio bonam facit eleemosynam:
& ita & per alium, licet impœnitentem,
misericors Dominus alium vult reuocare
ad pœnitentiam. Hoc de fructu, ex aliorum
15 impœnitentia percipiendo, verissimè dixit
beatus ille Martyr.

Chrysostomus, pœnitētiā dilatam im-
pœnitētiā tandem gignere, μεταφορικῶς,
testatur. 1. Thess. 5. homil. 9. Si, ait, flam-
20 mam incensam contemnere perrexerimus,
pyram contra nos ipsos construimus, quā
extinguere non possumus, nam & in mali-
tia fit, &c.

Lectio 94.

27. Junij.

1580.

25 *Versus. 19. 20.*

*Ponite nunc cor vestrum à die ista & supra,
à die, inquam, 24. mensis noni, hoc est, à die qua
fundatum est Templum, ponite cor vestrum.*

Num adhuc est semen in horreo ipso? prater ea nondum vitis, & ficus & malogranatum, & arbor olea protulit fructum: à die hac benedicam.

Ἰπρόθεσις. Inde vsque ab eo tēpore, quo negocijs terrenis posthabitis, fundamenta Templi posuistis, benedixit vobis Dominus &c.

Theses hoc loco annotandæ.

1. Quemadmodum nimium studium *ἡ* ἐπιγείων subsequitur maledictio: ita rerum cælestium desiderium comitatur diuina benedictio.
2. Deus enim vt se contemnentes iure aspernatur, sic etiam sui amantes nunquam destituit.
3. Vult autem pietati ad omnia utili promissiones huius & æternæ vitæ respondere 1. Tim. 4. 8.
4. Hoc vsque adæo certum est, vt etiam tempori conuersionis, respondeat tempus benedictionis: vt hoc loco Haggæus docet.
5. Porrò caussarum secundarum inopia ἢ ἀδυναμία non remoratur primæ caussæ beneficentiam, & virtutem &c.

De Benedictione diuina

1. Notatio. Benedictio diuina, Hebraicè ברכה, Græcè εὐλογία, hoc loco significat, benefi-

beneficiorum Dei largam dispensationem, qua quicumque fruuntur, *ὁλοκληροῖσι τοῦ πατρὸς*, benedicti Patris vocantur. Matt. 25. 34.

2. An sit. Deum beneficia sua cumulatifsimè in nos conferendo nobis benedicere colligimus, primùm ex benedictione Abrahamæ & semini illius promissa: deinde ex vniuersali omnium sanctorum experientia. Iuxta hæc dicta: Faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi, ac magnificabo nomen tuum, & eris benedictio. Gen. 12.

2. Item, Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli illo Abraham. Gal. 3. 9. Reipsa autem experimur, quoties in nos ipsos descendimus, Deum nobis quoque benedicere, & quidem multis modis, vt sequentia testabuntur.

3. Quid sit. Certum est Deum benefaciendo benedicere. Benefacit autem, quum crescendi facultatem dat, & omni genere *ἡσυχαιμάτων*, beneficiorum cumulatifsimè nos ornat & instruit. Dicimus itaque benedictionem diuinam, esse communicationem donorum Dei, quæ & gloriæ Dei & nostræ salutis seruiat: seu, esse efficacem bonorum tum animali huic vitæ, tum spiritali seruientium dispensationem.

4. Quotuplex ea sit. Sicut spiritus oppo-

nitur corpori: ita benedictio spiritualis corporali & opponitur & præfertur. Paulus has species annotasse videtur, Eph. 1.3. Benedixit nobis omni benedictione spirituali in cælis in Christo. Idem de terrena benedictione *συνοπτικῶς* pronuntiat, Act. 17. 28. Per ipsum viuimus & mouemur & sumus. Ad spirituales benedictionem referri debent Electio & adoptio nostra, vocatio & iustificatio, sanctificatio & omnia spiri-¹⁰ tualia *χαρίσματα*. Sed ad corporalem benedictionem, omnia vitæ huius animalis præsidia, quæ τὰ βιωτικὰ vocamus, referri debent.

5. Τὸ δῶρον. Vtriusque benedictionis caus¹⁵ sa efficiens princeps est Deus, à quo omne donum bonum & perfectum proficiscitur. Iac. 1.17. Si materiam in qua, seu benedictos spectes, non eadem omnium hominū fors est. Filiis huius seculi sæpissime benedictio²⁰ terrena confertur: (Luc. 16.25. Τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ) spiritualis verò nunquam, nisi quorundam donorum temporarium gustum: vt testantur exempla²⁵ Saulis & Iudæ. Filiis Dei spiritualis benedictio nunquam deest, terrena non semper conceditur.

Si materiam circa quam , seu objecta
 benedictionis spectes , interdum concur-
 runt spiritualis & temporalis benedictio, vt
 testantur exempla Abrahæ, Isaaci, Iacobi,
 5 Danielis, Iobi, & aliorum quibus omni be-
 nedictionis tam spiritualis quàm terrenæ
 genere, Dominus benedixit: interdum spi-
 rituali solùm benedictione sanctos contē-
 tos esse oportet, vt de se & aliis quibusdam
 10 ait Paulus : Ad hoc vsque tempus & esuri-
 mus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis
 cædimur , & incertis sedibus erramus, &c.
 I. Cor. 4. 11. Destinata proxima sunt , vt si-
 mus sancti & inculpati : vltimum, laus glo-
 15 riosæ Dei gratiæ. Eph. 1. 4. & 6.

6. Effectus. De terrena benedictione
 dicitur: Benedictio Iehouæ ditat, nec appo-
 nit dolorem ei. Pro. 10. 22. Generatio re-
 ctorum benedicetur. Opes & diuitiæ in
 20 domo eius. Psal. 112. 2. 3. At de cælesti *ἀλο-
 γία*, ait Paulus: Scio verò me, quum veniam
 ad vos , cum plena benedictione Euange-
 lij Christi venturum. Rom. 15. 29. Item, Be-
 nedictus Deus & Pater Domini nostri Ie-
 25 su Christi , qui benedixit nobis omni be-
 nedictione Spirituali , in cælis , in Christo,
 &c. Eph. 1. 3.

7. Adiacentia benedictionis describun-
 R. ij.

tur toto Psal. 112. Potens in terra erit semē eius, generatio iustorum benedicetur. Opes & diuitiæ in domo eius: & iustitia eius manet in seculum. Oritur in tenebris lumē rectis. Bonus vir miseretur & commodat: 5 moderatur res suas in iudicio &c. Vt autem adprobatio rectè iudicantium benedictionem comitatur per se: ita per accidens subsequuntur odia malorum, inuidia, obtre- 10 tationes. nam vt Iosephus ait: ἀμήχανον ἐν ἀποραγῆς φθόνον φύγει.

8. Cum benedictione pugnat maledictio, à qua maledicti dicuntur ij quos Scriptura appellare solet Vasa iræ Dei. Matt. 25. 41. Maledicti autem κατ' ἀφάρεσιν τῶ ἐναντίῃς 15 dicuntur ij, qui benedictione vitæ Dei & bonorum spiritualium destituuntur, & peccato mortique æternæ obnoxij sunt. Antithesin Benedictionis & Maledictionis petant studiosi ex Leuitici cap. 26. Deuteronomij cap. 27. 28.

Sed, vt à θεωρία ad praxin & vsum accedamus, voce Dei nos ad resipiscentiam reuocari statuamus, Deo gloriam demus, simus in iis quæ Dei sunt, & superna potius 25 quàm terrena quæramus. Hæc si, Deo vires & gratiam suggerente præstiterimus, benedicet studiis, consiliis & toti nostræ vi-

tæ Iesus Christus ὁ ἀλογημένος. Matt. 23.
 Iam multis annis maledictionis diuinæ ar-
 gumenta manifesta vidimus in illa *ἑσπερῆ*
 Ecclesiæ, politiarum difficultatibus, & pu-
 5 blicis priuatisque generis humani calami-
 tatibus. Itaque tandem aliquando ad nos
 percutientem conuersi, summittamus nos
 sub potenti manu Dei, & demus Domino
 gloriam.

10

Postremum Haggæi Oraculum.

Versibus 21. 22.

Lectio 55.

28. Junij.

1580.

Et fuit verbum Iehouæ secundo ad Haggai,
24. die ipsius mensis, ut diceret, Dic ad Zeru-
 15 *babel Ducem Iehuda, &c.*

Religiøsæ vestræ diligentia fuerit, fra-
 tres & auditores charissimi, circumstantias
 oraculorum diuinorum, quarum etiam
 hoc loco Propheta noster meminit, vnâ
 20 mecum expendere. Breuiter autem de sin-
 gulis agemus.

1. Auctor. Ut de fonte verorum oracu-
 lorum, & de eorundem sacrosancta aucto-
 ritate piis constaret, sese eorum auctorem
 25 esse Iehouah exercituum disertè profite-
 tur. Deus, inquit auctor Epistolæ ad He-
 bræos, multis vicibus multisque modis o-
 lim locutus Patribus per Prophetas, vlti-

mis hisce diebus locutus est nobis per filiū. Heb. 1. 1. Est autem ista *συμφιλογολία* illustre testimonium bonitatis & *φιλανθρωπίας* Dei, qui lucem habitans inaccessam, nobis tamen expresso verbo & perspicuis testimoniis, sese & voluntatem suam patefacit, vt per sui agnitionem nos deducat in vitam æternam. Ioan. 17.

2. Præco. Quo autem consilio Deus hominum ministerio & præconio vtatur, ¹⁹ quum ei visum est sua promulgare mysteria, docet Paulus 2. Cor. 4. 6. 7. Quoniam Deus qui dixit vt è tenebris splenderet lux, is est qui splenduit in cordibus nostris ad præbendū lumē cognitionis in facie Iesu Christi. Habemus autem thesaurū hunc in testaceis vasculis, vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis, &c.

3. Ij quibus oracula Iehouæ credita sunt, Paulus prærogatiuam hanc Iudæis tribuit, ²⁰ præ Gentibus, quòd eis credita sint eloquia Dei. Rom. 3. 2. Apparet autem quædam publicè toti populo fuisse proposita, vt superius oraculum de benedictionis & maledictionis causis & *καρμηνείαις*: quædam verò ²⁵ quibusdam seorsim annuntiata. Tale videtur fuisse istud ad Zorobabelem, cui cum multis ærumnis & difficultatibus publicè priua-

priuatimque conflctanti opus erat eximia quadam consolatione. Pollicetur autem Deus maxima bona, exhibitionem Messiaë, promulgationem Euangelij, vocationem gentium, pœnas *θεομαχίας* mundi: vt Zorobabel & alij pij, de minoribus bonis, de restitutione & conseruatione gentis & politiaë Iudaicæ, déque repressione hostium bene sibi sperandum non dubitarent.

10 4. Tempus. Deus, qui seruis suis præcepit, vt doctrine demensum famulitio ipsius *εν χειρῶν* dent, vt omnia in tempore exequitur, sic etiam eadem tempestiuè denūtiat. Lucet itaque tum in reuelatione voluntatis diuinæ, tum in eiusdem executione; admiranda Dei sapientia, bonitas, & prouidentia. Vtinam ipsi quoque omni tempore vitæ nostræ in eo simus, vt eius nomen sanctificemus & volūtati eiusdem morem geramus.

Versus 22. & 23.

Ego commoturus sum calum & terram. Et subuertam solium regnorum, ac disperdam robur regnorum gentium, subuertamque currus & ascensores eorum, & descendent equi & ascensores eorum, quisque gladio socij sui.

Commotio, Apostolo interprete, significat, *τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν ὡς πεπονη-*

μδρών, ἵνα μείνη τὰ μὴ σαλευόμενα, id est, instabilium rerum, vt puta, factitiarum amotionem: vt maneāt quæ sunt stabilia. Heb. 12.27. Instabilia vocat, Tabernaculum χειροποίητον, & totam Leuiticam liturgiam, quæ abroganda erat.

Cælum & Terram, ἀλληγορικῶς, Theod. Beza sic accepisse iudicauit, vt cælorum quidem concussio, tum Gentium idololatrias, tum Iudaicas ceremonias abrogandas: terræ verò commotio, hominum ad participationem sortis sanctorum in lumine vocatorum, innouationem significet.

Propositio hæc est, Regno Christi inualescente & obtinente, totus ille Leuiticæ τῆς ἱερωσύνης cultus, nedum Gentium θρησκεία abolebitur, & imperia & regna mundi suas periodos habitura sunt. Inde liquet τὰ πεποικημένα omnia esse instabilia, solius autem Christi regnum ἀσάλευτον esse, id est, concutiendo aboleri non posse, eoque nomine illud solum nobis assumendum, & ante omnia quærendum. Hebr. 12.28. Matt. 6.33.

*Aphorismi de Commotione cæli
& terra.*

1. Solus Deus commouere potest creaturas rationales & alias.

2. Com-

2. Commotio hæc duos habet fines μετὰ δεσιν rerum factitiarum, & confirmationē τῆς μὴ σαλευομένης.
3. Μετὰ δεσις apprehendi potest nō solūm in inhibitione idololatriæ Gentiū, sed etiā in abrogatione Legalium ceremoniarum, quas oportuit velut pædagogix progymnasmata, seruire infantix Ecclesiæ Israelis.
4. Confirmatio in regni Christi & cultus rationalis stabilitate elucet.
5. Seruiunt itaque hæc commotio vocationi Gentium, & abdicationi pseudoisraelitarum.
6. Destinatum commotionis est, gloriosa libertas filiorum Dei, cælum nouum & terra noua, & creaturarum à seruitute corruptionis libertas. Isa. 66. 22. Rom. 8. 20. 21. 22. Omnia enim perenni regno Christi seruire æquum est.

20

Versus 23.

Lectio 56.

29. Iunij.

1580.

Et subuertam solium regnorum, ac disperdam robur regnorum gentium, subuertamque currus & ascensores eorum, & descendent equi & ascensores eorum, quisque gladio socij sui.

Dictum ὁ Ἰσραηλινος, Dan. 2. 44. 45.

Porrò tempore Regum istorum, suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum

non corrumpetur, & regnum istud populo alteri non relinquetur; comminuet & conficiet omnia regna ista: & ipsum stabit in æternum. Quemadmodum vidisti quòd de monte abscissus est lapis, qui manibus abscissus non est, & comminuit ferrum, æs, testam, argentum & aurum &c.

Regnorum Mundi periodòv causa.

Certum est etiam summa Mundi huius imperia suas habere periodos: solius autem Iesu Christi regnum esse perpetuum. Iuxta dictum: Regnabit super domum Iacob in æternum, & Regni eius non erit finis. Luc. I. 33.

Τὸ δῖόν.

15

1. Efficiens princeps Deus est. Hic enim ut autor est civilis & œconomicæ τῆς Ὀυραξίας, sic forte facinus facit brachio suo: dissipat superbos cogitatione cordis ipsorum: detrahit potentes è thronis, & effert humiles. Luc. I. 51. 52. Item, Deus mutat tempora & ætates: aufert Reges & constituit Reges: dat sapientiam sapientibus, & scientiam scientibus intelligentiam. Dan. 2. 21.
2. Σύνεργοι sunt auctores motuum & bellorum in genere humano. Ut hoc loco dicitur: Quisque gladio socij sui, subaudi cōficietur. Eius rei exemplum habemus Iud.

9.23. Immisitque Deus Spiritum malum inter Abimelech & viros Sechem, præuariatique sunt viri Seché in Abimelech. Ergone, dicet aliquis, culpæ expertes sunt auctores intestinorum motuum generis humani, quum sint instrumenta iræ & vindictæ diuinæ? Respondeo, Culpādos esse quū nequaquam studio exequendi Dei iudicia, ista faciant, sed vt cæcis suis perturbationibus morem gerāt. At enim (inquies) quum Deo semper bene operanti cooperentur, bene operari, ac proinde extra noxam esse videntur. Respondeo, Deum quidem semper bene agere: instrumenta autem vitiosa peccare, quum in eodem opere aliud agat Deus, summè bonus & sapiens, aliud mundus & eius mancipia.

3. Modus. Quum ciuilis *Ὠταξία* ordine & gloria primū, deinde præsidij *καὶ τῆς ἀδινύτων* constet, his sublatis, necesse est eōcidere politias. Ergo si quando Politias subuertere & mutare Deo visum est, primū effundit contemptum in Principes: & facit eos errare in solitudine in qua non est via.

25 Psal. 107. 40. Atque hoc est subuertere solia regnorum: adempta Principibus viris auctoritate & gratia, de qua dicitur apud Didorū Siculum: *αἱ τῆς ἡγεμόνων ὑπερβολῆς τῆ-*

εθύνται μὲν θνοία, καταλύονται ἡ μίσει τῆς ἰσο-
 πηται μέρων. Deinde, & nervos præscindit,
 robore exercituum adempto, de quo dicitur:
 Disperdam robur regnorum gentium, sub-
 uertámque currus & ascensores eorum, &
 descendent equi & ascensores eorum. Hoc
 sanè modo Darium vltimum μονάρχην Per-
 farum, tribus prælijs ab Alexandro victum,
 regno, robore præfidioque exercituum &
 vita spoliavit Dominus. 10

4. Finales causæ sunt, 1. μετάθεσις re-
 gnorum rerúmque huius mundi, de quibus
 dicitur: παρὰ τὸ σχῆμα τῶ κόσμου τούτου. 1.
 Cor. 7. 31. 2. Pœna τῆς θεομαχίας, de qua
 Psal. 2. 3. Regni Christi perennis gloria.
 Etsi enim militáte adhuc Ecclesia, Christus 15
 in medio inimicorũ suorum regnat: tamen
 Satanam cum suis omnibus necesse est con-
 teri sub pedibus eius.

Obiectio. Qui regnum suũ alteri tra- 20
 det, non regnabit in æternum. Christus tra-
 det regnum Deo ac Patri, quum aboleuerit
 omne imperium, & omnem potentiam ac
 virtutem &c. 1. Cor. 15. 25. Ergo non erit
 sempiternum Christi regnum. 25

Respondeo ad Minorem, in qua est
 ὁμωνυμία in nomine Regni, quod ad Sa-
 cerdotij & Mediatoris munus, non ad Re-
 giam

giam auctoritatem referri debet: & ἀμφιβολο-
 λογία in phraſi Tradere regnum, quæ heic
 non ſignificat Abdicare & deponere regiã
 perſonam & dignitatem: ſed Adprobare
 5 Mediationis & interceſſionis officium, quo
 Chriſtus ſumma fide ſe defunctum eſſe, ἀ-
 πὸ τῶ ἐργῶ demonſtrabit.

Lectio 57.

Augusti. 15.

1580.

Verſus 24.

10 *In die illa, dicit Iehouah exercituum, tollam
 te Zerubabel, fili Sealthiel, ſerne mi, dixit Ieho-
 uah, & ponam te tanquam ſignaculum: quia te
 elegi, dicit Iehouah exercituum.*

Docendi cauſſa in hoc oraculo, quod or-
 15 dine, non autem præſtãtia myſterij, poſtre-
 mum eſt, tria ordinè tractabimus, 1. Quid ſit
 deferèdum huic oraculo. 2. Quid de Typo
 & hiſtoria eius ſtatuendum ſit. 3. Quænam
 ſit Oraculi veritas.

20 *De primo capite Συλλογιſτικῶς agam.*

Oracula, quæ citra omnem cõtrouerſiã
 ab auctore Deo profecta ſunt, ſacroſancta
 haberi debēt. Eſt .n. Deus ἀψευδής. Tit. i. 2.
 Porrò eius veritas, fidei noſtræ baſis eſt:
 25 quo nomine Paulus fidem ἀπιφραſτικῶς, ve-
 ritatis agnitionē, ἐπίγνωσιν ἀληθείας, vocat.
 1. Tim. 2. 4. Sed hoc oraculū à Iehouah ortū
 duxit. Ac Propheta noſter ter in eodē hoc

versiculo, Iehouam exercituū illud edixisse affirmat. Obseruabimus hoc loco.

1. Τὸν συναΐδιον τῶ πατρὶ λόγον, fontem esse diuinorum oraculorū, quæ Deus Patribus promulgari voluit.

2. Sacras conciones, quæ ἐπίλυσιν oraculorum Dei complectuntur, nulla re magis commendari quàm Diuini nominis sanctificatione.

Concludo itaque sacrosanctam esse oraculi istius auctoritatem. Huius consideratio seruit nostræ tum institutioni, quia si sapiamus, non nisi Deo probata discimus: tum etiam consolationi: non enim tranquilla potest esse conscientia, nisi certò persuasa sit de gratia Dei.

De secundo, videlicet de Typo & eius Historia.

Duo in hac parte obseruanda sunt. *ἡ ἀπογραφία ἢ ἐπαγγελία.* Personæ descriptio succincta, & promissio dulcissima, qua mœstum Zerubabelis animum Deus exhilarauit. Prosopographiæ tria membra sunt, Nomen, Parens, Adiunctum: de quibus ordinè viderimus.

1. Nomen, Zerubabel. de quo antea sapius dictum nobis est. Hæc illud notādum, Deum aliàs nominatim totam Ecclesiam electorum

- electorum suorum, & quidē benignissimè,
 compellare vt Esa. 43. 1. Ne timeas, quia redemi te: vocaui nomen tuum, meus es tu: subaudi, populus: aliàs singulos fideles, Ioã.
 5 10. 3. Oues vocem eius audiunt, & suas oves vocat nominatim, & educit eas. Audiamus igitur Christi Iesu in nobis per Spiritum sanctum loquentis vocem, & eam puro excipiamus corde, nobisque testimonium de
 10 gratia Dei erga nos, ex animo gratulemur.
2. Parens, Sealthiel. Nec quidem de isto nunc dicemus, cuius historia nemini sacrarum literarum verè studioso ignota esse potest. Istud potiùs monere libet, quod Apostolus docuit, Hebr. 11. 9. Si corporum nostrorum patres castigatores habuimus, ac reueriti sumus: annon multò magis subijciemur Patri Spirituum, & viuemus? Nam illi ad paucos dies, prout illis videbatur, nos
 15 castigabant: hic autem ad cominodum nostrum: ad hoc vt participes simus sanctimonix ipsius. Hunc itaque cælestem Patrē, toto pectore diligamus & reuereamur: ei promptè & sincerè obediamus: & quum ipse
 20 thesaurus noster sit, eius nomen sanctificemus.
3. Adiunctum, Ser ue mi. Magistratus serui Dei sunt. 1. Quia deum Dominum superiorem habent: qui est beatus & solus

Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum. 1. Tim. 6. 15. Itaque grauissimè peccant Principes, quum non meminerunt se esse homines, Psal. 9. 12. sed se ἰσοθέοις esse putāt. Vt de Tyri Rege dicitur Ezech. 28. 2. Eo quòd exaltatū est cor tuū, dixisti que Deus ego sū, in throno Dei sedi, in medio mariū: quum tu homo sis, & non Deus: & posuisti cor tuum tanquam cor Dei &c. 2. Quia eius consilio seruire debent. Act. 13. 36. Nam Dauid quum sua ætate inseruisset consilio Dei, dormiuit. Psal. 2. 11. Seruite Iehouæ in timore, & exultate in tremore. Proinde si Deum & eius mādata respicias, Principes nec ἀνυπεύθινοι, nec legibus soluti sunt. 15

Meminerimus autem, nos quoque, per gratiam eius qui nos vocauit ad societatem Sanctorum, Dei seruos factos, & quidem præcipuo nostro bono, quum nobis Domino tali opus esset, qui sub vmbra alarū suarū nos foueret & protegeret, & Spiritu suo sancto duceret in omnem veritatem. Eum itaque reueremur, & nostros συνδελφούς diligamus, & prudenter agentes in via integra, talentum diuinitus nobis datum probè collocemus, vt aliquando rationem negotiationis & ministerij domino reddentes, audiamus amabilem illam vocem: Euge Serue

ue

ue bone, fidelis fuisti super pauca, ideo constitueris super multa. Ingredere in gaudiū Demini. Matt. 25.

Promissio, quæ erat tristitia ἀντιφάρμακον. Lectio. 58.

5 Quum Zerubabel ob temporum difficultatē in magno mœrore versaretur, erexit eum Deus hac promissione: Tollam te: Pōnam te tanquam signaculum: quia te elegi, dicit Iehouah & Promissionem hanc ἀπὸ λογικῶς perpendemus.

1. Forma beneficij est Politicum ἀξιωμα, quo gubernatores excellere oportet, etiam inuitis æmulis, quorum multos habebat Zerubabel. Tollam te, id est, eueham & 15 exaltabo te. Idem de Dauide dicitur, Psal. 78. 70. Elegit Dauid seruum suum, & tulit eum de septis pecudū. E caula enim in aulam ad regiam functionem vocatus est Dauid. 1. Sam. 16. Eris mihi σφραγίς, signaculū, 20 .i. carissimus & in summo pretio, quē admodum gemmæ & annuli signatorij esse solent. Rata quinetiam erunt quæcunque statues, quemadmodum & instrumenta ritè obsignata. Alia metaphora eandem auctoritatem Iesaias propheta, de Eliacimo in Sobnæ locum substituendo loquens, designauit. cap. 22. 22. Et ponam clauē domus David super humerum eius: & aperiet nec

erit qui claudat: & claudet, nec erit qui aperiat.

Si de iure aureorum annulorum aliquid scitu dignum cognoscere libet, consulite Plinij Hist. Nat. lib. xxxiiij. Cap. i. Nobis hoc loco satis fuerit discere, Magistratum sacrum & inuiolabilē nobis esse debere. Noti sunt Philemonis versus:

Δέλοι βασιλέων εἰσιν ὁ βασιλεὺς θεῶν.

ὁ θεὸς ἀνάγκης πάντα δ' ἀν σκοπῆς ὄλωσ

ἑτέρον πέφυκεν, ἢ τ' ἰόνων δὲ μείζονα,

τῆστις ἀνάγκη ταῦτα δαλέειν αἰεί.

Nos verò, vt vnum Deum vniuersorum Dominum, sic eundem liberrimum & nequaquam Stoico fato obnoxium agnoscimus, & spiritu colimus.

2. Efficiens. Iehouah ipse efferet in tantam dignitatem seruum suum Zerubabelē. Thesis. Deus vt superbos Principes ignominia punit: sic etiam humiles, gloria & honore coronat. Psal. 107. 40. Effundit cōtemtū in Principes, & errare facit eos in solitudine, in qua non est via. Psal. 84. 12. Quia sol & scutum est nobis Iehouah Deus: gloriam & gratiam dat Iehouah, nec prohibet bonum ambulanti-
bus perfectè. Quinq; beneficia θεόπεμπτα in hoc quanquam breui versu celebrantur. 1. Donum intelligentiæ, quo
Sol

sol iustitiæ Christ⁹ Iesus illuminat nostras mentes. Iuxta illud, Ego sum lux mundi, qui me sequitur non ambulat in tenebris: sed habebit lumen vitæ. Ioan. 8. 12. 2. Protectio

5 diuina, inter media pericula. Psal. 5. 13. Quoniam tu benedices iusto Iehouah: ut scuto bona voluntate circumdabis eū. Psal. 19. 3. Iehouah scutum meum, & cornu salutis meæ, eleuatio mea. 3. Auctoritas, quam

10 Propheta vocat gloriam. 4. Gratia, seu beneuolentia & studium subditorum erga superiores. 5. Genus omne bonorum: & gratiæ priuatiuæ & positiuæ, ut quidam loquuntur.

15 3. προηγμενη, Electio ad officium politici gubernatoris. Te elegi, dicit Iehouah. Ita de electione ad munus Apostolicum dicitur: Nōne ego vos duodecim elegi, sed vnus ex vobis est Diabolus? Ioan. 6. 70.

20 Discimus autem hoc loco, non esse nostrum citra diuinam electionem, vllā functionem capescere. Iuxta illud: Homo non potest accipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo. Ioan. 3. 27. De vocatione autē,

25 ex donis quæ ad λειτουργίαν ritè obeundam requiruntur, coniecturā facere conuenit.

De tertio, videlicet de veritate.

Typi, de quo breuiter egimus, veritatē nemo rectiūs exposuit, quàm Paulus Apo-

stolus, cuius hæc verba sunt.

5. Enimuerò is sit affectus in vobis qui fuit in Christo Iesu:

6. Qui quum esset in forma Dei, non duxit rapinam parem esse cum Deo. 5

7. Sed ipse se inaniuit forma serui sumpta, similis hominibus factus, & habitu cõpertus vt homo:

8. Ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. 10

9. Quapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donauit ei nomen quod est supra omne nomen:

10. Vt ad nomen Iesu omne genu se flectat, caelestium ac terrestrium & subterraneorum: 15

11. Omnisque lingua confiteatur, quòd Dominus sit Iesus Christus, ad gloriã Dei Patris. Philipp. 2.

Similitudinis hæc ratio est, vt hac ætate 20
Zerubabelem seruum suum fidelem Deus, & mirabiliter proteget & Samaritanis aliisque hostibus inuitis, maiorem in modũ exaltabit: ita olim Messiam, vbi is se humiliauerit, obediens Patri factus vsque ad crucis mortem, in summam sublimitatem euehet, &c. Videmus vt eodem oraculo non modò ciuiliũ & aliorum bonorum spem seruo suo Zerobabeli fecerit: sed etiã Messiam 25

fiam exhibendum, & de plenitudine eius
Ecclesiam totam, locupletādam, Dominus
prænuntiauerit

Discimus non esse nostra τῆ ὀλιγοπισία
5 bonitatem & virtutem Dei metiendam, sed
firmiter nobis statuendum, multò plura &
maiora Deum nobis præstare & posse & (si
ipfius gloriæ & nostrę salutis interfir) velle,
quàm ipsi pro fidei nostrę imbecillitate
10 nobis polliceri possimus.

FINIS.

S. iii.

INDEX, EX QVO HARVM

Praelectionum quanta sit utilitas apparet.

*Indicat autem prior numerus pa-
ginam, alter lineam.*

A		domini.	195.21
A' διαφόρων	rectus ordo 84.26	temporales Benedictiones ifra- elitis arrhabones rerum spi- ritualium. 248.16	
Adoratio in spiritu & veritate habuit locum etiam in vete- re templo	252.12	benedictionum duplex genus. 257.28. & deinceps	
Afflictionū duo genera	253.24		
Alphōsus aragoniæ rex quater- decies sacra Biblia perlegit.	244.2		
B		C	
locus Ambrosii lib.off.2.cap.28.	195.20	Cæremoniæ veteres quatenus deo placuerint vel displicue- rint. 206.13. & deinceps	
Ana logia fidei, veræ interpreta- tionis scripturæ norma	201.16	cæremoniæ à deo institutæ quo- modo impuræ 241.21	
Angeli quomodo, & quare cor- pora humana nonnunquam assumpserint	114.10	Caro christi non est <i>ἀόρατος</i> . 176.1	
angeli cur dicti aggæus, zacha- rias, & Ioannes baptista. 1b.		<i>κατάλειψις</i> dei omnibus intelli- gentia prædicit communis. 42.5	
angelus officii nomen, non na- turæ.	114.5	<i>Κενοφωνία</i> vitandæ. 77.19	
Apollinaris error.	114.22	sanctorum Censura inter se cur & quomodo exercenda. 245.17. & deinceps	
Ascensione corpus & anima Chri- sti in cælum vnde sublata.	175.25	Christus aliter incarnatus quàm angeli. 114.17	
locus Augustini.	231.4	christus propheta κατ' <i>ἔξοχὴν</i> . 10.19	
B		C	
Baptisma quando vnum & du- plex. 209.15. & deinceps		christus aliter adest omnib ⁹ cre- aturis quàm Ecclesiæ suæ. 174.9. & deinceps	
baptismus non inferior coena		christus non diuiditur, etiam si	

I N D E X.

- caro eius non dicatur ubiq; esse. 124.15
 totus christus & totum christi corpus christi ubique est quomodo differant. 121.22, & 176.7
 christus qua ratione aduenturus dicebatur. 175.
 18
 caro christi an omnia impleat. 81.24
 christi caro actu primo nunc à nobis abest. 176.2
 humanitas christi non est ubique actu primo. 122.5
 humanitas christi est ubique actu secundo. 223.2
 christi eminentia. 26.5
 christum in carnem venisse, quid. 177.25. & deinceps.
 Circumcisio externa & interna. 208.20. & deinceps.
 signa & res significata in Coena domini. 210.17. & deinceps.
 ingenuam esse fidei Confessionem oportet. 227.1
 ponere cor super aliquid. 57. 24, & 244.28
 cordis appellatio multiplex in scripturis quanti sit usus ac momenti. 58.15. & deinceps.
 corde quærere quid? 107.
 12
 corpus christi aliàs propriè, aliàs metonymicè dicitur. 213.21
 corpus christi ubique est cerni & palpari potest. 176.5
 Cultus profanorum hominum semper impurus. 226.24

D

- Darius Histaspis quoto anno mundi regnarit. 17.26.
 quantus princeps. 18.5. In quo magnopere elaborarit. 18.12
 Deus cur requirat quod per nos non possumus. 154.
 24
 deus quot modis homines alloquutus. 39.9, & 104.
 22
 deus ipse non est adstrictus ministerio externo. 205.
 14
 deus ἐφοπος. 64.13
 deus quo sensu dicatur in templis non habitare. 79.
 25
 deus tempestatum moderator. 92.13
 dei præscientia. 30.1
 iudicia Dei in oeconomicis & politicis obseruanda. 71. & 86.22
 dei facta vt & dicta attentissimè consideranda. 61.10, & 88.18

INDEX.

verbi dei variæ appellationes.		do aberrant homines.	150.
35.25		21	
verbum dei efficax promulgatum per fidem.	95.25. & deinceps.	Εὐλογία.	230.27
		Εὐταξίας & ἀταξίας exempla summè obseruanda.	84.12.
dei nomen modo essentialiter, modo personaliter sumitur.	29.16, & 158.8	& deinceps	
quo sensu verbi dei vis dicatur à fide pendere.	102.2	Ego aliàs de tota persona dicitur, aliàs ad humanitatem, aliàs denique ad deitatem christi restringitur.	126.13.
verbi dei efficacia vnde.	9.35, & 105.16	& deinceps	
ira Dei.	30.12	Electi nunquam deseruntur.	
dei nomina diuersa.	156.20	199.22. & deinceps	
dei cultus basis rerum publ.	16.3	initium Emendationis faciendū à capitibus.	25.5, & 31.20
dei iudicium.	30.5	Enthusiastæ.	97.21
mandato dei debet cedere causarum mediarum considerationi.	153.3	in Episcopo quæ præcipuè requirantur.	219.6
Demosthenis locus.	79.9	Εἰσὴμνι dei temporaria fide præditis concessa.	42.6
Demonstrationis vsus.	231.20	Euâgelium docet	θεραπειτικὴν.
de quibus Disputandum in Ecclesia.	232.29. & deinceps	74.7	
Docentes in primis religiosè & prudenter arguendi error.	217.23	euangelium quomodo omnia commouit.	171.25. & deinceps, & 263
Dociles erudiendi, refractariis os obturandum.	232.7	doctrina euangelii via cur dicta.	66.1
		euangelii corruptio duplex.	
		73.25	
		exempla parabolica.	225.1
		exempla	περὶ βληματικῶν.
		sefe quomodo vnusquisque Explorare teneatur.	63.2. & deinceps vsque ad 68. & 24.7.
		12	
E		F	
sine christo nulla est vera Ecclesia.	175.4	Facta cum sermone, sermo cū affectu	
in censura de ecclesia quomodo			

INDEX.

affectu cordis : hæc autem omnia cum deo consentire debent.	143.22	Historia profana minimè negligenda.	18.19
Fidei præstantia.	109.13	Homo cur conditus.	15.23
fidei <i>ἐπιστήμη</i> & in vniuersali & in singulari certissima.	109.	via hominum duplex.	65.
20		16	
fidei & confessionis diuortium non est introducendum.	143.	Humanitas & hominis filius differunt.	124.9
16			
fideles mutui <i>ἐργασίωκται</i> .	64.	I	
26		Iehosadach.	23.13
fideles soli puri.	226.21,&	Iehosua quis.	23.6. quot annos pontificatu functus.
235.1		23.20	
Fœdus cur dicatur pactum salutis.	159.9	iehoua quid.	29.9,& 156.26.
Forma serui quid.	180.18	ac deinceps	
forma dei quid.	180.7	iehoua quomodo pater <i>τοῦ λόγου.</i>	19.20
		<i>ἰδιωμάτων κοινωνία.</i>	123.8
G		Impoenitentes cur nõ excusandi	254.11.& deinceps
locus insignis Galeni.	214.11	Impuri sunt omnes homines.	
Germaniæ turbatores.	197.15	237.6	
Gloria christi non ademit proprietates naturæ humanæ.	180.23	impuritas duplex.	235.11
gloriæ carnis & gloriæ spiritus discrimen.	185.1.& deinceps	impuritatis origo.	237.
		14	
H		Incredulitas quomodo impediat infideles, quomin ² verbi interni & rei sacramentorum participes fiant.	102.23
Herodoti egregia sententia.		incredulitas quia voluntaria idcirco imputanda infidelibus.	
52.9		103.26	
locus Hieronymi.	218.	incredulitatis voces vitandæ.	
26		33.4	
locus hieronymi.	137.	incredulitatis argumentum.	
27		33.4	

I N D E X

- Inebriandi verbum *μῆσος*. 56.4
 Infideles non verbi neque Sacramentorum veritatem percipiunt. 101.20
 Intelligentiæ nomen modò generalius, modò angustius accipitur. 220.27
 Ionæ prædictio cur non euenerit. 21.16
 Ironiæ quædam sacræ. 51.28
~~Ἰσάβηθ~~ quomodo futuri simus. 115.5. & 180.26
 Iusti Ionæ iunioris distichon. 66.26
- L
- Laconismus sacer. 27.14
 Lamæ cur capitaliter puniendæ. 93.25
 lamæ an possint tempestates excitare. 93.16
 Legatorum dei munus per partes descriptum. 116.4. & deinceps.
 Leuitica leiturgia operosior, at minus excellens, quàm noua. 150.5
 Lex docet *παθολογίαν*. 74.6
 Libertas vera. 22.9
 Liturgia sacra constat signis *αιθρητικῆς*, & rebus *νοητοῖς*. 206.2
λόγος σοφίας, & *λόγος γνώσεως*, quomodo differant. 219.22
- M
- Magistratus seruus Dei. 271.27
 Maledictio, poena violatæ legis Dei. 76.3
 maledictionum species singulariter notandæ. 248.25
 Malum poenæ. 66.6
 Manducatio physica spiritualis, sacramentalis quæ. 213.22
 Marcionis error. 114.20
 locus Macarij Ægyptij 211.20
 Messias cur desiderium dicatur. 181.2. & 26. Cur desiderium omnium gentium. 183. 1. & deinceps.
 Mediatoris persona triplex officium complectitur. 175.12
Μιμνισ. 32.18.
 Ministerium externum Spiritui sancto subordinatum 105.21. & 202.1. & 204.33. & deinceps. ministerij externi causa & necessitas. 42.28. & deinceps & 205.18
 ministerij *ἀνεπιστο* 102.15.
 Ministrorū duplex consideratio. 23.10. & 204.26
 ministrorum officium in consolando. 112.13
 ministris verbi nec plus nec minus quàm par sit, tribuendum. 40.22. & 47.13. & 204.20.
 ministris quid præcipuè agendum. 36.23
 ministros solus Deus idoneos efficit. 20.5
 ministros vnde exordiri & vbi desinere oporteat. 46.4.
 ministros Ecclesiæ sola verbi & sacramentorum liturgia decet.

I N D E X

cet.	24.3	promouet.	130.9
Modestia virtus Timori Dei co-		<u>opera dei duplicia.</u>	65.8
gnata	III.27	opera dei ἀποσδόντα plurima.	
Morum emendatio à Deo pen-		196.12	
det.	24.10	opera manuum quæ.248. quo	
Mundi stupor.	28.16	modo sanctificentur.	241.9
Mundicie causæ. 237.26. fines.		opera dei cuncta sunt in mediis	
238.8		contrariis.	129.22
Myſteria Dei quæ, & cur sic vo-		<u>operum bonorum</u> fumus dun-	
cata.	202.19	taxat instrumentales causæ,	
		quanuis non tātum passiua.	
		129.14	

N

Naturæ rerum ordo multipli-		Opportunitas quæ vera, quæ fal-	
citer deo seruit. 89.5. & deinceps.		sa 47.28. & deinceps	
locus Nicenæ synodi. 212.22		Oralis manducatio corporis re-	
Nobilitas vera.	22.20	futata. 211.4. & deinceps.	
		Ordo diuinus in omnibus obser-	
		uandus.	84.15

O

Obedientiæ studium consequi-		Politicus, ecclesiasticus & oeco-	
tur fidem	110.2	nomicus Ordo οὐζυγοι. 25.22. &	
Occasiones à deo oblatae arri-		31.25	
piendæ.	79.3	sua cuique Ordini propria fun-	
		ctio attributa ad communē	
		finem.	26.5

P

Omnipræsentia & ab æterno		Pacis nomen pro spiritualibus	
esse necessario coherent. 179.		donis.	198.6
11. & deinceps		Patres quales umbras habuerint.	
omnis potestas & omnipoten-		161.14	
tia differunt	124.26	patrum scriptis quantum tri-	
Omnipræsentia carnis christi		buendum.	76.9
dogma refutatum. 178. 9. &		Personæ trinitatis in nob. docen-	
deinceps		dis quomodo distinctè agant.	
Operis operati figmentum. 100.		99.15	
27		<u>Philosophiæ testimonia quate-</u>	
Opera malorum Deus, ipsis		<u>nus audienda.</u>	76.8
inſciis, in contrarium finem		locus Philemonis comici. 274.9	

I N D E X

- Platonis locus. 19.21. & 33.20. & 22
 35.23
 Πλατωνεζιά quantopere vitanda. 13.20
 83.14
 Πληροφορία electorum propria. Prophetarū præcipu⁹ scop⁹.
 42.8. & 109.25
 Poenæ publ. & priuatæ sunt di- Prophetica vocatio. 12.16. & 14.
 uinæ conciones. 30.21
 Præsentia gratiæ à præsentia re- 18
 pletiuæ in deo distinguenda. propheticae prædicationes cur
 120.124. & deinceps interdum non eueniant. 21.12
 Principes non sunt ἀνὴρ ἄθροισι. Pseudopropheta etiã dicti Pro-
 272.13 phetae. 9.28
 politica quoque consilia quædã Pseudoprophetarum nota. 21.1
 gubernarunt Prophetæ. 13.10
 Prophetæ, os Dei. 14.5. & 31.9
 Prophetæ martyres christi. 13.5
 Prophetæ alii veteres, alii noui.
 12.6
 poetæ profani dicti Prophetæ.
 9.20
 prophetæ cur Videntes appella-
 ti. 8.21
 prophetæ qui & cur dicti. 9.9
 prophetæ pro prophetarū scri-
 ptis. 10.7
 prophetarum proprium. 12.23
 prophetarum silentium, grauis
 iræ dei signum. 14.7. & 42.12
 prophetarum quatuor ordines.
 11.12
 prophetarum dicta quomodo
 ad nos pertineant. 117.27
 Prophetarum quanta & vnde
 autoritas. 19.10. & 24.25
 prophetarum vocatio verbo
 dei quomodo denunciata. 20.

R

- Rationalum omnium non vna
 est natura. 114.25
 Regnorum mundi periodorum
 causa efficiens, συνεργοί, mo-
 dus, finales causæ 296. & dein-
 cept.
 Religionis instaurationis à docen-
 tium emendatione inchoan-
 da. 217.18
 Res cœlestes non nisi spiritualiter
 percipiuntur. 212.9
 Τὸ ρητὸν, & διάνοια. 230.27

S

- Sacerdotes Iudæorum quædam
 etiam politica administrabant.
 23.28
 sacerdotes non sibi, sed Eccle-
 siæ seruiunt. 23.22
 Sacra quibusuis aliis sine excep-
 tione anteponenda. 17.3. &
 52.20. & deinceps vique ad
 57. & 216.25
 sacrae

I N D E X

- sacræ res duplices. 84.24 flet.220.5
 Sacramenta nõ sunt à verbo se- scientia diuina, autore etiam
 paranja 205.11 Aristotele, nobilissima 171.8
 sacramentum absque verbo est Seruorum dei appellatio gene-
είδωλον. 101.5 ralis. 10.23
 sacramenta quomodo sine fine Spiritus sanctus quomodo nos
 inutilia. 100.13 veros verbi auditores efficiat.
 sacraméta vetera & noua quo- 108.23
 modo eadem & diuersa. 161.6 Spiritus sanctus à patre & filio
 sacramenta cuiusmodi signa procedit. 163.10. & 165.11
 sint, & quarum rerum. 207. Spiritus sancti hypostasis afferi-
 12. & deinceps. tur. 164.24. & deinceps.
 sacramentorum res inuisibiles. Spiritus sanctus *ὁς ἢ ὁς* sanctorū.
 207.15 64.18
 Salutis pactum cur gratiæ foe- Spiritus S. dona generalia & spe-
 dus dictum. 159.12 cialia. 166.16
 Sanctificatio populi Dei non est Spiritus nomen creatori tribui-
 posita in mundi elementis. tur multiplici respectu. 164.1
 226.16 Spiritus nomen aliàs creatori,
 Sacramentorum *ἀταξία* & *εὐ- aliàs creaturis tribuitur. 163.23*
ταξία. 85.9 Spiritus roboris. 153.24. & 154.18
 sacramentorū res significatæ nõ Spiritus non significat qualita-
 solum fructu sed etiam sub- tem in deo. 164.16
 stantia definiendæ. 85.26 *Συμβιβάζειν* quid. 229.23
 sacramentorum signa non viui-
 ficant, sed res significatæ. ib.
 sacramentorum veritas non pé-
 det ab hominum fide. 100.18
 Sapientiæ & scientiæ distinctio
 apud Augustinum. 220.15
 Scholastica Theologia 220.6
 Scientia salutis genus. 220.27. dif-
 ferentia. 221.7. propria. 221.16.
 adiunctum. 221.22. *ἀίτιον κύ-
 ριον* 222.14. materia. 222.22. for-
 ma. 222.28. fines. 223.12
 Scientia *ψευδώνυμος* quibus cõ-
 133.11. & deinceps. & 188.14

T

- Tempestatum auctor propriè
 deus 250.19. & deinceps.
 Templum cordis & eius sacrifi-
 cia. 81.27. & deinceps.
 tēpli hierosolymitani. structurā
 cur tantopere vrserint pro-
 phetæ. 35.7. & deinceps. & 81.
 20
 homo quomodo templum dei.
 133.11. & deinceps. & 188.14

I N D E X

- ecclesiæ Templi structuræ de- III.10
 scriptio accurata. 134.13.& timoris dei causa efficiens, for-
 deinceps. ma, finis & effectus. .11.16
 templi hierosolymitani vtrius-
 que quis vsus. 132.2
 templa an liceat sanctis defun-
 ctis extruere. 137.21
 templorum vera ornamenta.
 186.20
 Tempus visitationis. 199.3
 obseruatio necessaria Tempo-
 rum. 18.28, & 138.20. &
 deinceps
 Terræ sanctæ situs. 87.8
 Testamentum quomodo du-
 plex dispensatione. 160.12
 testamentum vnicum, quod ad
 substantiam attinet. 159.20
 testamenti nomen cur gratiæ
 foederi tribuatur. 159.7
 Theologiæ studiorum quoti-
 dianæ preces. 20.12
 theologiæ candidatos quomo-
 do comparatos esse oporteat
 73.10. & deinceps
 theologica *scæla & med'is*
 nunquam seiungendæ. 16.25
 theologici studii finis. 74.23.
 & 78.5
 theologici studii auctor, mate-
 ria, forma, fines. 243.12. &
 deinceps
 Timori dei quæ opposita.
 112.1
 timor dei quid & quotuplex.
 110.19, & 111.21
 Timor quis non repugnet fidei
 V
 Vasorum templi veteris quis
 vsus fuerit. 190.1
 vasorum in templis Christiano-
 rum vsus & abusus. 190.2. &
 deinceps.
 Vbique esse non est proprietas
 specifica hypostaticæ vnio-
 nis. 124.15
 Vbique presentia refutata 178.
 21
 Vbiquistarum argumenta re-
 futata. 84.24
 verbum dei quomodo Eccle-
 siæ, quomodo ministris com-
 missum. 40.6
 verbum internum & verbum
 externum quomodo dicantur
 differre. 107.1. 21 207.20 &
 deinceps
 auditores verbi multiplices. 106.
 17. & 107.20. & 108.4. & deinceps
 verbo dei qui fiat vt nō omnes
 credant. 102.23. & deinceps
 Via antiqua quomodo accipiē-
 da 65.24
 Vis maior. 252.12
 Vitæ finis imprimis spectandus.
 67.12
 Vocatio functioni præeat oportet.
 274.20
 vocationis genus vnde intelli-
 ga. 117.25
 Voluntatis dei absconditæ & pa-
 tefactæ

I N D E X

tesactæ discrimen.	38.10	Vredo quid.	252.9
voluntas Dei sancta toti populo dei declaranda.	141.20. & 145.22		Z
Vox quomodo Deo tribuatur.	104.9	Zorobabel quis, cur sic dictus.	22.7. eius munus & anni vitæ.
			22.22

LOCI ALIQVOT SCRIPTVRÆ ab autore explicati

Locus Deut.	10.16.209.3	locus Ioh.	4.21.151.22
locus Iob.	18.5.16.181.15.	locus Act.	17.24.132.2.3
locus Es.	40.2.	locus 1. Cor.	1.17.205.21
locus Ecles.	9.2.236.4	locus	1. Cor. 15.25.268.20
Matthæi locus ex cap. 28. Ego sum vobiscum, explicatus.	121.21	locus Eph.	3.5.221.4
Lucæ locus expensus. 20.36.115.1		locus Ephes.	4.5.209.25
locus Luc.	10.23.181.2	locus Eph.	4.10.186.9
Ioannis locus ex 3.13. Filius hominis est in coelo.	223.8	locus Philip.	2.6.180.7
locus Ioh.	4.21.108.23	locus Heb.	10.1.16
		locus Hebr. 12.25.167.2. & deinceps.	
		locus Apocal.	21.22.136.18

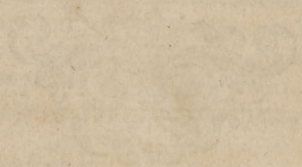

020. 6.11. 3779

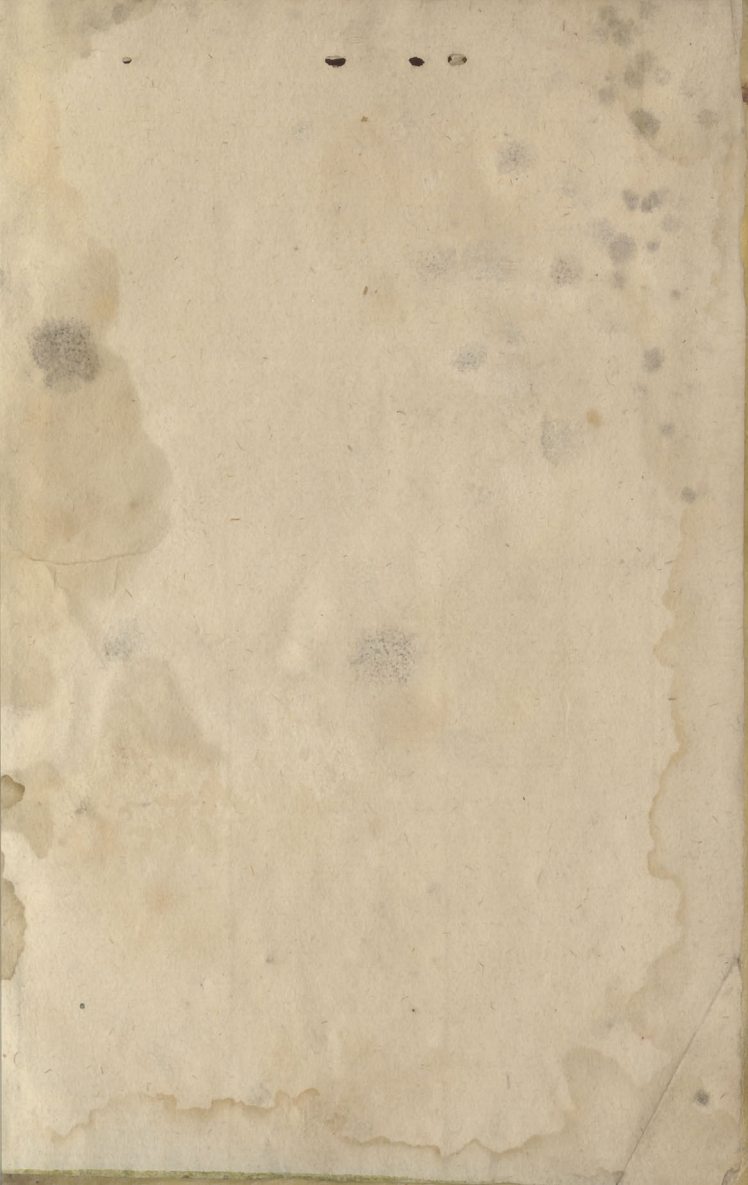
Handwritten text at the top of the page, including a date and possibly a name or title. The text is mirrored across the page.

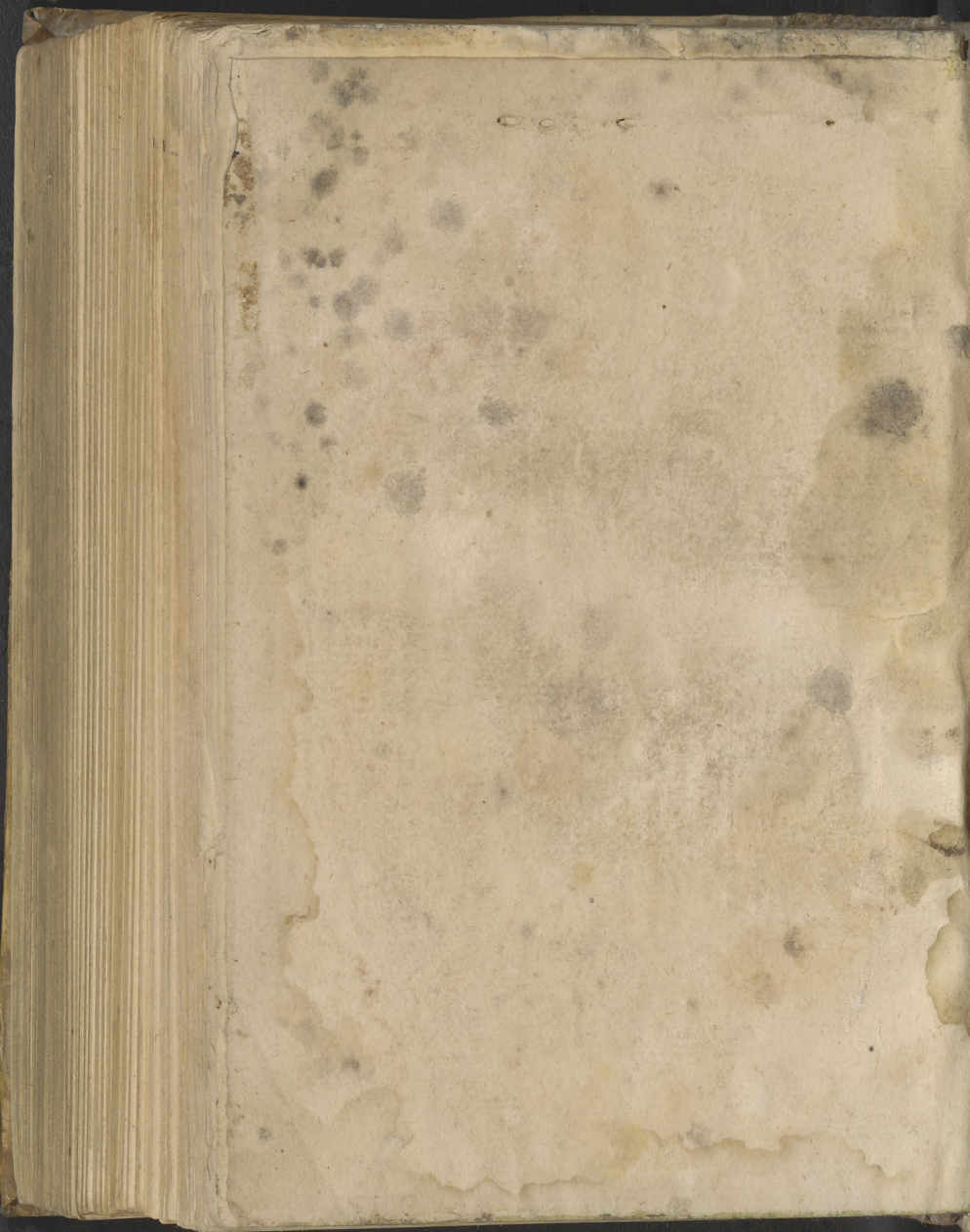
LOCUS ALBERTI SCRIPTURAE
de ...

Main body of handwritten text, organized into columns. The text is mirrored across the page.

ROTANOX

2010

